

J E Z I K *in* Človstvo

VSEBINA

Razprave in članki	179	<u>Marko Jesenšek</u> <i>Poskus periodizacije razvoja oblik na -č in -ši v slovenskem knjižnem jeziku 19. stoletja</i>
	199	<u>Božena Ostroměcka - Fraczak</u> <i>Slovensko-poljski slovar (Nekatera vprašanja in rešitve)</i>
	207	<u>Alojzija Zupan</u> <i>Klečeve erotične pesmi</i>
	217	<u>Miha Mohor</u> <i>Bralna značka – Petintrideset let gibanja za razvoj bralnih navad in bralne kulture med slovensko mladino</i>
Iz moje delavnice	221	<u>Rada Cossutta</u> <i>Romanizmi v oljarstvu v govorih Slovenske Istre</i>
Obvestilo	228	<i>XII. mednarodni slavistični kongres – Krakov 1998</i>
V branje Vam priporočamo	231	

Jezik in slovstvo

Letnik XLI, številka 4
Ljubljana, februar 1995/96

ISSN 0021-6933

Časopis izhaja mesečno od oktobra do junija (8 števil)

Izdaja: Slavistično društvo Slovenije

Uredniški odbor: Tomaž Sajovic (glavni in odgovorni urednik), Marko Juvan, Miha Javornik, Irena Novak - Popov (slovstvena zgodovina), Marja Bešter, Alenka Šivic - Dular (jezikoslovje), Boža Krakar - Vogel, Mojca Poznanovič (didaktika jezika in književnosti)

Predsednica časopisnega sveta: Helga Glušič

Tehnični urednik: Samo Bertoncelj

Oprema naslovnice: Samo Lapajne

Računalniška priprava: BBert grafika, Resljeva 4, Ljubljana

Tisk: VB&S d.o.o., Milana Majcna 4, Ljubljana

Naslov uredništva: Jezik in slovstvo, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana

Naročila sprejema uredništvo JiS. Letna naročnina je 1800 SIT, cena posamezne številke 300 SIT, cena dvojne številke 400 SIT. Za dijake in študente, ki dobijo revijo pri poverjenikih, je letna naročnina 900 SIT. Letna naročnina za evropske države je 20 DEM, za neevropske države pa 26 DEM.

Naklada 2000 izvodov.

Revijo gmotno podpirajo Ministrstvo za kulturo RS, Ministrstvo za šolstvo in šport RS, Ministrstvo za znanost in tehnologijo RS ter Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Po mnenju Ministrstva za informiranje RS, št. 23/187-92, z dne 18. 3. 1992, sodi revija med proizvode informativnega značaja, za katere se plačuje 5-odstotni davek od prometa proizvodov.

Marko Jesenšek

UDK 808.63-25-559-56(091)"18"

Pedagoška fakulteta v Mariboru

Poskus periodizacije razvoja oblik na -č in -ši v slovenskem knjižnem jeziku 19. stoletja

0 Uvod

0.1 Pri periodizaciji sem skušal upoštevati najpomembnejše literarno-jezikovne vzgibe, ki so v 19. stoletju vplivali na oživljanje in vnovično umikanje oblik na -č in -ši iz oblikoslovno-skladenjskega sestava slovenskega knjižnega jezika. Osnovni razlog, da so se tvorca besedil začeli spet zanimati za te oblike, je bila njihova ustalitev v vzhodnoslovenski različici knjižnega jezika. Spoznanje, da se je v ogrskem delu cesarstva ohranila slovenska govorica, še več, da je bila razvita celo bogata književna dejavnost v arhaičnejši različici slovenščine, kot so jo poznali v osrednjeslovenskem jezikovnem prostoru, je odprlo vprašanje o slovenskosti obeh knjižnih norm in pokazala se je potreba, navezati kulturne in jezikovne stike med Slovenci na levi in desni strani Mure.¹ To se je dogajalo v začetku 19. stoletja, ko do neposrednih jezikovnih vplivov in prevzemanja še ni prišlo, jezikoslovci (najprej J. Kopitar in M. Čop) pa so že opozarjali na oblikoslovno, skladijsko in besedno arhaično vzhodnoslovenskega knjižnega jezika; ta je v panonskem prostoru ohranil nekatere posebnosti, ki jih je bil osrednjeslovenski (narečno močno razčlenjeni) jezik že izgubil. Zaradi jezikovnega izročila, ki je bilo na vzhodu ohranjeno, so vzhodnoslovenski knjižni jezik priporočali za vzgled, kaj je lahko v jeziku pravilno in kaj ne.

0.2 Raba deležniško-deležijskih skladov na -č in -ši v slovenskem knjižnem jeziku 19. stoletja ni imela opore v živem govoru in je v zgodovinskem razvoju slovenskega knjižnega jezika osrednjega tipa od 16. stoletja naprej slabo zastopana.² Zanimanje za staro skladijsko kategorijo se je nepričakovano povečalo v 19. stoletju, ko so v osrednjeslovenski jezikovni prostor prišla prva sporočila o književnem prizadevanju v Prekmurju, kjer pa so bile oblike na -č in -ši dobro zastopane od prvih tiskov naprej.³ Od tam so v 19. stoletju prodrle v osrednjeslovenski prostor⁴ in so pri Levstiku celo presegle pogostost, ki je bila značilna za vzhodnoslovenski knjižni jezik 18. in prve polovice 19. stoletja. Vprašanje, zakaj so se deležniško-deležijski skladi na -č in -ši obdržali v prekmurjskem knjižnem jeziku, je raziskovalce usmerilo v panonski prostor, ki je bil

¹ Prim. razprave o teh vprašanjih v Panonskem zborniku (Murska Sobota 1966) in Svetu med Muro in Dravo (Maribor 1968) ter V. Novak: Kulturni stiki do osvobojenja. V: Slovenska krajina, Beltinci 1935. Isti: Slovenstvo prekmurskih pisateljev. V: Čas, 1936/37, 255-259. Isti: Izbor prekmurskega slovstva. Ljubljana 1976.

² M. Orožen ugotavlja, da je od 16. do 19. stoletja za osrednjeslovenski knjižni jezik značilen razpad deležniško-deležijskih skladov; zlasti oblike na -ši so postale neproduktivne in redke (Aktivne participijske konstrukcije. V: Naučni sestanek slavista u Vukove dane 6. Beograd 1977, 123-124).

³ Prva tiskana knjiga je Temlinov prevod Lutrovega Malega katekizma (Mali Katechismus, Halla 1715), deset let kasneje je izšel Abecedarium szlovenszko (anonimno), leta 1847 Réd zvelicsánszta, ki ga je priredil in prevedel M. Sever, v petdesetih letih pa se že pojavijo tiski Š. Kúzmíča (1754 v Halleju izide Vöre krsztsánszke krátúí návuk; pred tem verjetno še kaj — prim. neohranjene tiske iz 1752. in 1753. leta in Bibliografiji prekmurskih tiskov od 1715 do 1919, Ljubljana 1978,

razvojno-narečno drugačen od jezikovnega izročila alpske slovenščine. Razločevalnost se je kazala v besedju in različnem glasoslovno-oblikoslovno-skladenjskem sestavu, delno pa je bila določena tudi z jezikovno različnostjo prvotnih predlog, iz katerih se je prevajalo in ki so pripadale različnim kulturnim in jezikovnim prostoroma: grško-starocerkvenoslovansko izročilo panonskega in latinsko-nemškega tradicija alpskega prostora. Na takšne vplive je opozarjala M. Orožen že v sedemdesetih letih,⁵ ko je v slovenskem jezikoslovju še vladalo prepričanje, da so oblike na -č in -ši v prekmurskem knjižnem jeziku grški kalk,⁶ ki se je kot tuja privina ohranil v knjižni obliki prekmurščine, močno odvisne od bližnje knjižne kajkavščine.⁷ Primerjave deležniško-deležijskih skladov na -č in -ši v prekmurskem knjižnem jeziku 18. stoletja (Š. Kūzmič, Nouvi zakon 1771) s skladijskimi rešitvami v starocerkvenoslovanskih evangelijskih so potrdile domneve M. Orožen in pokazale na enake zakonitosti pri rabi oblik na -č in -ši v obeh jezikih, čeprav si Š. Kūzmič pri prevajanju ni pomagal s starocerkvenoslovanskimi predlogami.⁸ Dokazuje, da deležniško-deležijsko izražanje v stari cerkveni slovanščini ni grško kalkirano, ampak gre za značilno slovansko skladijsko sredstvo, je zbral R. Večerka in jih predstavil v monografiji,⁹ iz katere je izhajal tudi M. Jesenšek, ko je dokazoval kontinuiteto v rabi oblik na -č in -ši v panonskem jezikovnem prostoru od stare cerkvene slovanščine do knjižne prekmurščine druge polovice 18. stoletja.^{9a} V

avtor I. Škafar, za tisk priredil V. Novak), in sicer pomeni njegov Nouvi zakon (v Halli Saxonskoj, 1771) jezikovni zgled za vse kasnejše protestantske in katoliške pisce in prevajalce v Prekmurju — «stari slovenski jezik» se je potrdil v prvem slovenskem prevodu svetega pisma nove zaveze iz izvirnika (grščina) in je zlasti z oblikoslovno-skladijsko podobo imel na razvoj prekmurskega knjižnega jezika enak vpliv (ker prekmurska knjižna različica slovenskega jezika ni bila popisana v jezikovnih priročnikih tistega časa, je bil jezik Novega zakona tudi norma in predpis) kot Dalmatinov prevod Biblije (1584) na osrednji tip slovenskega jezika 17. in 18. stoletja.

⁴ Na tak »prodor« z vzhoda opozarja M. Jesenšek (Skladijski sistem /.../, magistrsko naloga, Ljubljana 1989) ob primerjavi dveh prevodov svetega pisma nove zaveze (Š. Kūzmič, 1771; J. Japelj, 1784) in razširitvi oblik na -č in -ši v vsrednjoslovanski knjižni jezik (M. Ravnikar, Zgodbe svetega pisma za mlade ljudi, 1815-1816).

⁵ Opozorila je, da »se na vsem ozemlju panonske narečne baze v vseh knjižnih variantah pojavlja več ali manj ista sintaktična struktura, ki se od osrednje slovenske tipološko razlikuje.« (O vzhodnoslovanskem knjižnem jeziku. V: Zbornik Štefan Kūzmiča, Murska Sobota 1974, 120). Postavila je tezo o povezavi knjižne prekmurščine s panonsko staro cerkveno slovanščino (prek glagoljaške jezikovne tradicije), ter jo v dvajsetletnem sistematičnem jezikoslovnem raziskovanju tudi potrdila. Prim. njene razprave, povezane z vprašanji panonske teorije o izviru stare cerkvene slovanščine, Brižinskih spomenikov in vzhodnoslovanskega knjižnega jezika (iz tega področja so temeljni Molitveni obrazci /.../, Slavistična revija 1986, 37-57; Prekmurski knjižni jezik, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture 1989, 37-60, in Brižinski spomeniki in njihovo razmerje do stare cerkvene slovanščine, Obdobja 10, 1989, 87-101).

⁶ »V močnem nasprotju s tradicionalnim knjižnim jezikom glede rabe ptp. praet. act. I je v Novem zakonu 1771 Štefan Kūzmič. Ker je prevajal po grščini, je zelo velikokrat grški aoristov particip slovenil s tem deležnikom.« (F. Tomšič, Poglavlje iz slovenske historične sintakse, Slavistična revija 1958, 59.) A. Vratuša vendar dopušča prevajalcu nove zaveze več samostojnosti: »/.../ kajti, čeprav je posnemal v pretežni meri posebnosti grške skladije, je vendar podal tu in tam kakšen grški participialni sklad s podredjem.« (Jezik »Novega zakona« in »Švčeti evangelijskim.« V: Zbornik Štefana Kūzmiča, Murska Sobota 1974, 68.)

⁷ Tesno odvisnost od kajkavščine zagovarja V. Novak, vendar ne sprejema teze o stikih z glagoljaško književnostjo in zveze prekmurskega knjižnega jezika s staro cerkveno slovanščino. Raziskave deležniško-deležijskih skladov na -č in -ši v jeziku Š. in M. Kūzmiča (prim. M. Jesenšek, Skladijski sistem /.../, magistrsko delo, Ljubljana 1989) so takšne povezave potrdile; prističevati oblike na -č in -ši med »glavne kajkavske prvine pri prvih prekm. pisateljih« (V. Novak, Kajkavske prvine v prekmurski knjiži 18. stoletja, v: Slavistična revija, 1972, 95) ni upravičeno in prav tako ne z ničimer dokazana trditev, da je raba oblik na -č pri Š. Kūzmiču »(zelo pogosti so del. na -č«, 98; od kod so oblike na -ši, ki so v Novem zakonu navdušile M. Ravnikarja?) »povzeta po kajk. vzorcih (npr. Krajačević)«. V. Novak vidi kajkavske vplive v oblikoslovju (oblikovje, besedne oblike), ne upošteva pa razlikovalne skladijske sestave prekmurskega in kajkavskega knjižnega jezika, ki je glede funkcijske razvejenosti oblik na -č in -ši očitna — to potrjuje tudi primerjava deležniško-deležijskih skladov pri Š. in M. Kūzmiču s skladijskimi ustrezniki v Svetih evangelijskih N. S. Krajačevića (1651) v magistrskem delu M. Jesenška (prim. tudi njegov članek v Znanstveni reviji, 1989, št. 2, 215-234). Dokazano je, da so te oblike izvorno slovenske in slovanske, čeprav V. Novak misli drugače: »Tuje so tudi nekatere stavčne konstrukcije, zlasti deležniški skladi namesto odvisnikov, pri čemer je imel J. Košič/ vzor iz obeh Kūzmičih /.../, zlasti pogosto uporablja deležnike na -vši.« (V. Novak, Jožef Košič prekmurski pisatelj, Razprave SAZU, Ljubljana 1958, 273). Značilna je tudi Novakova neodločenost, ali je jezik prekmurskih pisateljev 18. in prve polovice 19. stoletja narečje (Pisano je v prekmurskem narečju /.../« Izbor prekmurskega slovstva, Ljubljana 1976, 12.) ali knjižni jezik, (»Podati moremo le splošen pregled glavnih značilnosti knjižnega jezika, to oznako je sprejelo tudi že današnje slovensko jezikoslovje prekmurskega slovstva.« Izbor /.../, 13).

⁸ M. Jesenšek: Skladijski sistem /.../, magistrsko delo, Ljubljana 1989.

⁹ R. Večerka: Syntax aktivních participií v staroslovenštině, Praha 1961.

^{9a} M. Jesenšek: Od stare slovanščine do vzhodnoslovanskega (prekmurskega) knjižnega jezika. V: Znanstvena revija, Maribor 1994, 153-164.

vzhodnoslovenski različici slovenskega knjižnega jezika se je ohranila enaka pogostnost, kot jo ugotavlja R. Večerka za pisne spomenike stare cerkvene slovanščine, le da so se posamezne funkcijske oblike prilagodile izraznim in oblikoslovno-skladenjskim zakonitostim prekmurskega knjižnega jezika (npr.: absolutni dativ starocerkvenoslovenskega načina izražanja je nadomestil prekmurski absolutni imenovalnik). Oživljanje starih oblik na -č in -ši v osrednjeslovenskem knjižnem jeziku prve polovice 19. stoletja in njihov vdor v oblikoslovno-skladenjski sestav enotnega slovenskega knjižnega jezika druge polovice 19. stoletja sta posledica soočanja razlikovalnih skladenjskih sestavov dveh tipov slovenskega knjižnega jezika in normiranja skupnega slovenskega knjižnega jezika sredi 19. stoletja, in sicer ob razvojno-zgodovinskem upoštevanju izidov glasoslovno-oblikoslovno-skladenjskih zakonitosti slovenskega knjižnega jezika, upoštevajoč pri tem starinski starocerkvenoslovenski deležniško-deležijski sestav in posnemovalno skladenjsko podobo vzhodnoslovenskega knjižnega jezika na prelomu 18. in 19. stoletja. Pri M. Ravnikarju je sicer še šlo za »sorazmerno nesrečen poskus aplikacije«, vendar pa je F. Metelko v slovnici (1825) popravil vse oblikoslovne in funkcijske nespretnosti svojega sodobnika,¹⁰ tako da so se še pred sredino stoletja oblike razširile na celotno slovensko jezikovno ozemlje. Njihova pogostnost se je v 19. stoletju spreminjala in je bila v primerjavi z rabo v središčnem tipu knjižnega jezika od P. Trubarja do J. Japlja ter razsvetljenskih in romantičnih leposlovnih prizadevanj ves čas zelo visoka, vendar pa, razen pri F. Levstiku, nikoli takšna kot v prekmurskem knjižnem jeziku 18. in prve polovice 19. stoletja.

1 Časovnozvrstna delitev

Pogostnost deležniško-deležijskih skladov na -č in -ši se je v slovenskih tiskih 19. stoletja spreminjala. Primerjava cerkvenega in posvetnega slovstva (umetnostnih, praktičnosporazumevalnih, strokovnih in publicističnih besedil) je pokazala,¹¹ da je mogoče govoriti o šestih razvojnih obdobjih, v katerih je prišlo do oživljanja, pogoste rabe in vnovičnega izrinjanja¹² oblik na -č in -ši v slovenskem knjižnem jeziku 19. stoletja.

Periodizacija razvoja oblik na -č in -ši v slovenskem knjižnem jeziku 19. stoletja

Časovno obdobje

do 1815
1815–1824
1825–1862
1863–1876
1877–1897
po 1897

Označitev obdobja

I. obdobje: Jezikovna zaprtost
II. obdobje: Nekritično prevzemanje in oživljanje
III. obdobje: Popravljanje in jezikovna odprtost
IV. obdobje: Normiranje
V. obdobje: Jezikovna moda
VI. obdobje: Opuščanje in izginjanje

¹⁰ Poskus je bil »nesrečen« (M. Orožen, Participske konstrukcije, 132) zato, ker se M. Ravnikar ni zavedal oblikoslovnih zakonitosti in skladenjskih možnosti, ki so jih ponujale oblike na -č in -ši; pri izpeljavi ni upošteval glagolskega vida, prav tako pa ni poznal pravil za izražanje časovnih razmerij z deležji, ki so ga navdušila predvsem kot učinkoviti skladenjski strnjevalci, medtem ko dobnosti z njimi ni znal pravilno izražati. Bolj kot »nesrečen« pa je njegov poskus pomemben, saj je bil Ravnikar prvi, ki je soočil dva različna slovenska oblikoslovno-skladenjska knjižna sestava, povzročil vdor vzhodnih starinskih jezikovnih prvin v osrednji slovenski prostor, neposredno sodeloval pri prepletanju dveh knjižnih norm slovenskega knjižnega jezika v začetku 19. stoletja in tako posredno omogočil njuno nadaljnje medsebojno vplivanje in normiranje enotnega slovenskega knjižnega jezika v sredini 19. stoletja.

¹¹ Prim. M. Jesenšek: Razvoj deležniško-deležijskih skladov na -č in -ši v slovenskem knjižnem jeziku 19. stoletja. Doktorska disertacija, Ljubljana 1994.

¹² O tem prim. M. Jesenšek, Deležniško-deležijski skladi na -č in -ši v zvrstnih besedilih slovenskega knjižnega jezika 19. stoletja. V: XXX. Seminar slovenskega knjižnega jezika, literature in kulture, Ljubljana 1994, 35–51.

1.1 Jezikovna zaprtost (do leta 1815)

Za to obdobje je značilno, da sta se vzhodno- in osrednjeslovenska knjižna različica razvijali ločeno in da oblikoslovno-skladenjska deležniško-deležijska shema še ni začela nadomeščati tradicionalne sheme odvisnikov v osrednjeslovenskem knjižnem jeziku. Sprejemanje skladenjskih prvin z vzhoda še ni bilo mogoče, saj so prva sporočila o knjižnem jeziku Slovencev onstran Mure šele začele prihajati v središče. Sicer pa je bila preobrazba osrednjeslovenskega knjižnega jezika dvesto let po Dalmatinovem prevodu Biblije¹³ opravljena brez poznanja Nouvega zakona Š. Kūzmiča in vsaj za kratek čas zadostna, zato jezik še ni bil pripravljen sprejeti nove, čeprav izvirnejše skladenjske prvine. V prvem obdobju razvoja oblik na -č in -ši v slovenskem jeziku se pojavljata dva strogo ločena sestava: na vzhodu bogata funkcijska razvejenost in pogostnost deležniško-deležijskih skladov na -č in -ši, v osrednjeslovenskem prostoru pa njihova funkcijska zakrnelost in omejitve na posamezne primere klišejske rabe ter skoraj popoln izpad deležnikov in deležij na -ši.¹⁴

1.2 Nekritično prevzemanje in oživljanje (1815-1824)

Oblike na -ši je v osrednjeslovenski knjižni jezik nekritično prenesel M. Ravnikar, ko se je zanje navdušil pri Š. Kūzmiču. »Ljubiteljsko« navdušenje pa ni prepričalo vseh njegovih sodobnikov in sprva je imel le malo posnemovalcev, pa še ti so oblike na -ši zapisovali v omejenem obsegu — ponavljali pa so Ravnikarjeve napake: oblikoslovno nepravilno izpeljane in funkcijsko neustrezno rabljene oblike. Oblike na -ši pa so vendar bile oživljene (prenesene iz vzhodnoslovenskega knjižnega jezika) in ponujene Slovincem v osredju. Sprva niso bile navdušeno sprejete in zdelo se je, da bo ostalo le pri jezikovnem eksibicionizmu, vendar je jezikovni razvoj kmalu vse presenetil

Preglednica povprečne pogostnosti deležniško-deležijskih skladov na -č in -ši pri posameznih piscih¹⁵

II.obdobje: Nekritično prevzemanje in oživljanje

Pisec	Naslov	Leto	D-d/100	Deležnik na		Deležje na	
				-č	-ši	-č	-ši
M. Ravnikar	Zgodbe svetega pisma za mlade ljudi,	1815-17	209	59	40	27	83
U. Jamik	Sadje-Reja ali Nauk /.../,	1817	71	47	2	9	13
U. Jamik	Jedro kershanskih resnic,	1820	77	50	3	15	9
P. Dajnko	Kmet Izidor s svojimi otroki	1824	65	39	1	24	1
Skupaj			422	195	46	75	106

Povprečno število deležniško-deležijskih skladov na -č in -ši je 105, vendar je pogostnost tako visoka zaradi Ravnikarjevih deležij. Presenečata samo dve obliki na -ši pri P. Dajniku, ki jezikovno izhaja iz panonske narečne baze; vpliv osrednje knjižne norme v avstrijski monarhiji je bil tako močan, da so se oblike na -ši umaknile na jezikovno obrobje tudi v vzhodnoštajerski (pokrajinski) različici vzhodnoslovenskega knjižnega jezika. U. Jamik je v koroški (pokrajinski) različici

¹³ M. Orožen: Gramatična in leksikalna preobrazba Dalmatinovega knjižnega jezika ob Japljevem prevodu Biblije (1584-1784-1802). V: Wiener slawistischer Almanach 13. Klagenfurt und Ljubljana 1983, 153-179.

¹⁴ Za vzhodnoslovenski jezikovni prostor prim. pogostnost v cerkvenem slovstvu (npr. v Kūzmičevem Nouvem Zakonu je D-d/100 371, in sicer deležnikov na -č 170, na -ši 9, deležij na -č 120, na -ši 72) in še Sztarisinsztvo i zvacsinsztvo /.../ (1807), kjer je na 49 straneh 37 oblik na -č in -ši (11 deležnikov in 26 deležij); med osrednjeslovenskimi pisci je bila odsotnost oblik na -ši značilna za vse prevajalce slovenskih besedil — V. Vodnik (Kuharske bukve, 1799), J. N. Primic (Prava pot k' Dobrimu Stanu, ali Ena beseda ob pravim časi), tudi ponatis Gutsmanovih Evangelijev in brani (1839) kažejo, da so med oblikami na -č prevladovali deležniki (78), med deležji pa večinoma kliše rekoč.

¹⁵ Stolpec D-d/100 prikazuje število oblik na -č, -ši in -aj/e, izpisanih s stotih strani besedila; če besedilo ni tako obsežno, je število strani navedeno takoj za piko (22. 11 — tj. 22 oblik, izpisanih 11 strani). V drugih petih stolpcih je prikazano (ločeno) število posameznih oblik na -č, -ši in -aj/e.

osrednjeslovenskega knjižnega jezika pisal predvsem oblike na -č, v manjšem obsegu pa je po Ravnikarju prevzel tudi oblike na -ši, in sicer z vsemi vidskimi nedoslednostmi in funkcijskimi pomanjkljivostmi.¹⁶

1.3 Popravljanje in jezikovna odprtost (1825-1862)

Na vzhodu Štajerske je o oblikah na -č in -ši več kot slovničarji pred njim razmišljal P. Dajnko (slovnica 1824), natančno pa je uredil njihovo vidsko izpeljavo F. Metelko (slovnica 1825) in tako omogočil pravilno rabo in ustaljevanje v knjižnem jeziku. V tem obdobju je potekalo stopnjevanje prizadevanje za zblíževanje dveh knjižnih različic slovenskega jezika in medsebojno prepletanje jezikovnih pojavov iz panonske in alpske jezikovne podlage je bilo na višku. Oblike na -č in -ši so se uveljavile pri večini piscev kot učinkoviti skladijski strnjevalci, ki so uspešno nadomeščali odvisniško izražanje in obogatili upovedovalne možnosti slovenskega jezika. V boju za individualizacijo slovenskega jezika so deležniško-deležijski skladi pomenili živo jezikovno vez z drugimi slovanskimi jeziki, prav ideje vseslovanskosti in s tem povezano prizadevanje za enotni slovanski jezik pa so pogostnost oblik na -č in -ši tako povečala, da lahko v petdesetih letih 19. stoletja prav zaradi jezikovne odprtosti govorimo o prvem višku v razvoju teh oblik v enotnem »novoslovenskem« knjižnem jeziku.

III. obdobje: Popravljanje in jezikovna odprtost

Pisec	Naslov	Leto	D-d/100	Deležnik na		Deležje na		
				-č	-ši	-č	-ši	-aj/e
V. Stanič	Perstavnik nekterih cerkvenih in drugih pesem /.../	1826	69	46	0	23	0	0
J. Zalokar	Dvoje bukve Tomaža Kempčana, to je Hiša ubozih /.../	1826	18.30	13	0	3	0	2
F. Veriti	Shivljenje svetnikov /.../	1828	33	22	0	8	0	3
J. Burger	Pomoč v sili ali leseni kriz	1832	19.40	9	0	3	0	5
F. Pirc	Krajnski vrtinar /.../	1834	2.30	2	0	0	0	0
A. Lah	Leseni križec	1835	22.40	16	0	6	0	0
J. Cigler	Sreča v nesreči /.../	1836	19	7	0	10	0	2
L. Volkmer	Fabule in pesmi /.../	1836	23.20	5	0	17	1	0
J. Žemlja	Sedem sinov. S slovečo elegijo g. Gnaja	1843	22.20	14	0	6	1	1
F. Malavašič	Erasem is jame	1845	16.36	4	1	1	5	5
J. Volc	Stoletna Pratika devetnajstiga stoletja od 1801-1901 (2. natis)	1847	25	21	0	0	0	4
Š. Kocjančič	26 povesti sa mlade ljudi	1848	30	17	0	4	1	8
M. Majar	Pravila kako izobraževati ilirsko narečje /.../	1848	31.50	4	0	20	6	1
F. Metelko	Raslaganje Svetega evangelija S. Matevža I. del	1849	59	32	0	21	2	4
J. Muršec	Bogačastje sv. katoliške cirkve	1850	43	15	4	12	10	2
O. Caf	Robinson Mlajši	1851	103	17	1	19	37	29
M. Vilhar	Slovenski koledar za leto 1851	1851	4.70	2	1	0	1	0
J. Zalokar	Umno kmetovanje in gospodarstvo	1854	31	23	0	4	3	1
I. Orožen	Celska kronika	1854	9.30	6	1	0	0	2

¹⁶ Prim. M. Orožen: Aktivne participske konstrukcije, 133.

Pisec	Naslov	Leto	D-d/100	Deležnik na		Deležje na		
				-č	-ši	-č	-ši	-laj/e
D. Trstenjak	Mesec Marije /.../	1856	32	12	0	14	0	6
A. Wolf	Sveto pismo (nova zaveza)	1856	26	18	0	6	0	2
F. Levstik	Popotovanje od Litije /.../	1858	12.30	7	0	1	1	3
F. Levstik	Napake slovenskega pisanja	1858	17.54	7	0	4	1	5
F. Levstik	Martin Krpan	1858	14.22	3	0	7	1	3
P. Hicinger	Močni baron Ravbar	1858	1.16	0	0	0	0	1
M. Vilhar	Pesmi Miroslava Vilharja	1860	7.15	2	0	1	2	2
L. Jeran	Postne pridige	1861	8.30	4	0	4	0	0
A. Lesar	Katekizem ali keršanski katoliški nauk	1862	94	23	0	57	0	14
V. Zamik	Don Quihotte della Blatna vas	1862	7.24	1	0	2	2	2
F. Cegnar	Babica	1862	68	15	0	11	25	17
G. Krek	Poezije	1862	8.15	4	0	1	3	0
Časopisi, revije, zborniki	Novice, Glasnik slov. slovstva, Vedež, Zora, Slovenija, Pravi Slovenec Slovenski glasnik, Učiteljski tovarš	1843-62	73	22	4	10	20	17
Skupaj		1826-62	945	393	12	275	122	143

V tretjem obdobju je povprečna pogostost deležniško-deležijskih skladov na -č in -ši na desetih straneh besedila pri piscih, ki so navedeni v preglednici, 4,79; 42,8 % je deležnikov in 57,2 % deležij; oblike na -ši sestavljajo 14,1 % delež, vendar je njihova pogostost odvisna od tega, ali so jih posamezni pisci sprejeli ali ne. Zanimivo je, da jih F. Metelko v prevodu Matevževega evangelija (1849) ni uporabljal v glavnem besedilu, dve deležji pa je zapisal v razlagi, tj. v opombah pod črto. To dokazuje, da se v cerkvenih besedilih oblike na -ši niso uveljavile in da se je glede tega držal izročila tudi F. Metelko, ki je v osrednjeslovenskem knjižnem jeziku prvi uredil rabo deležniško-deležijskih skladov na -č in -ši. Med cerkvenimi pisci je glede pogostnosti oblik na -ši izjema le štajerski duhovnik, prevajalec in slovničar J. Muršec; leta 1850 je izdal Bogočastje sv. katoliške cerkve in v njem prekršil nenapisano pravilo, da oblike na -ši niso primerno sredstvo v jeziku nabožnih spisov. Njegov nastop pa je v začetku petdesetih let dokaz, da skladenjska shema odvisnikov ni bila zadostna in da je jezikovna odprtost na slovenski vzhod in v slovanski prostor v slovenski skladenjski sistem spet sprejela strnjanje, in sicer z oblikami na -č in -ši — te so se pod Murščevim vplivom razširile tudi v Novicah, čeprav jih glavni Bleiweisov pisec P. Hicinger ni sprejel. Pogostnost je močno narastla v dveh (glede rabe oblik na -č in -ši) znamenitih prevodih iz češčine (Cafov Robinson — 1851 in Cegnarjeva Babica — 1862), ki pomenita prelomnico v razvoju deležniško-deležijskih skladov v slovenskem knjižnem jeziku 19. stoletja. Prepričala sta sodobnike, da oblike na -ši niso slabe in neprimerne, temveč le nepravilno zastavljene in pozabljene; oživilene in prilagojene slovenskim oblikoslovno-skladenjskim zakonitostim lahko poživijo jezikovno knjižno izrazitev in učinkovito prenovijo knjižno skladenjsko shemo slovenskega jezika. Takšne možnosti so Cafovi in Cegnarjevi sodobniki v veliki meri tudi sprejeli, le da so opustili nekatere izrazito češko kalkirane možnosti (npr. več kot 15 % delež oblik na -ø/-v pri Cafu). Deležijsko strnjanje je postalo učinkovito knjižno skladenjsko sredstvo, znamenje jezikovne kultiviranosti in sorodnosti z drugimi slovanskimi jeziki. Zanimivo pa je, da ga F. Levstik v tem obdobju še ni uporabljal (v Popotovanju, Napakah in Martinu Krpanu je leta 1858 zapisal le tri oblike na -ši — v vsakem delu po eno).

1.4 Normiranje (1863-1876)

Jezikovna odprtost je kljub jezikovno tradicionalnim cerkvenim piscem povzročila vdor oblik na -č in -ši v slovenski knjižni jezik. Šestdeseta leta so bila glede tega značilna — pogostost je naraščala

in Metelkova osnovna predstavitev oblik na -č in -ši ni več zadoščala. Razširiti in poglobiti je bilo treba vedenje o njihovi rabi v slovenskem knjižnem jeziku in izdelati zanesljive norme in predpise, po katerih se bodo lahko ravnali slovenski pisci. Janežičeva slovenska slovnica (druga izdaja, 1863) je na osnovi jezikovne diahronije, ki je omogočala uspešno oživiljanje, obnovila staro funkcijsko razvejenost oblik na -č in -ši in normirala njihovo rabo v sodobnem knjižnem jeziku druge polovice 19. stoletja. Iz nje so dobivali informacije o deležijskem izražanju rodovi srednjejšolcev, piščim pa je bila zakon, ki je potrjeval živost in knjižnost oblik na -č in -ši v slovenskem knjižnem jeziku. Norme se je sprva držal tudi F. Levstik, ko je v šestdesetih letih začel spreminjati svoj sinhroni pogled na jezik in razširjati »ljudsko osnovo« jezika s širšim slovanskim in starocerkvenoslovenskim pristopom. Odmik od živega jezika je pri Levstiku posledica čezmernega prizadevanja za čistost slovenskega jezika, arhaizacija in slavizacija pa sta se kazali tudi v pogosti rabi oblik na -č in -ši, ki je v tem obdobju že dosegla razsežnosti, znane v jeziku prekmurskih piscev. Janežičeva slovnica takšnim potrebam ni mogla slediti in Levstik se je glede oblikoslovne podobe oblik na -č in -ši po letu 1866 držal norme, ki jo je postavil v svoji slovnici; vidsko izpeljavo in rabo je podredil pravilom stare cerkvene slovanščine in tako ustvaril svojo različico slovenščine, ki jo je edini obvladal.¹⁷ Tudi glede rabe oblik na -č in -ši je šlo za jezikovno skrajnost, ki je sodobniki niso sprejemali; čeprav je v oblikoslovju pri glagolskih vrstah še do danes najnatančneje predstavljena njihova izpeljava, pa Levstikova slovnica glede tega ni imela širšega vpliva in so jo uporabljali le redki (glede oblik na -ši gotovo J. Jurčič in J. Trdina, saj sta le v njej našla »opravičilo« za pogostno rabo). Normativnost Janežičeve druge izdaje slovnice je ravno zaradi Levstikovih »cerkvenoslovenskih pretiravanj« ostala v veljavi tudi v ponatisih, ki so oblike na -č in -ši ponujali v ravno pravi meri.

IV. obdobje: Normiranje

Pisec	Naslov	Leto	D-d/100	Deležnik na		Deležje na		
				-č	-ši	-č	-ši	-laj/e
F. Levstik	Deseti brat	1863	7.17	5	0	1	1	0
J. Jurčič	Jurij Kozjak	1864	42.50	12	0	4	10	16
B. Tomšič	Lahkoverni	1864	14.20	4	1	3	4	2
M. Majar	Sveta brata Ciril i Metod	1864	66	3	0	51	10	2
M. Pleteršnik	Slovo o polku Igorjev	1866	30.22	3	0	5	5	17
F. Levstik	Kdaj začne izhajati slov.-nem. slovar?	1866	9.11	6	0	2	1	0
J. Križaj-Severjev	Tomaž Mor	1866	29.45	6	0	9	6	8
M. Valjavec	Zora in Solnca	1867	29.36	12	0	3	6	8
J. Jurčič	Cvet in Sad	1868	52.50	10	0	6	14	2
J. Vesel Koseski	Mazepa	1868	50.21	19	3	3	16	9
B. Tomšič	Ravni pot najboljši pot	1868	15.20	1	1	9	4	0
M. Vilhar	To sem bil jaz	1868	5.15	1	0	1	1	2
NN	Poduk, kako najboljšo živo mejo zasaditi	1868	3.15	1	0	0	1	1
J. Majciger	Slovenski Štajer	1868	9.30	1	0	5	3	0
F. Levstik	Članki v Slov. narodu	1868/69	32.51	12	2	5	6	7
F. Levstik	Dopisi za Slovenski narod	1869	63	26	0	16	12	9
S. Šubic	Kaj so hudourni vrtinci?	1869	5.15	2	0	1	0	2

¹⁷ Prim. M. Orožen: Levstikovi pogledi na jezik. V: Levstikov zbornik, Ljubljana 1982, 72.

Pisec	Naslov	Leto	D-d/100	Deležnik na		Deležje na		
				-č	-ši	-č	-ši	-aj/e
F. Jančar	Umni gospodar	1869	10.10	8	0	0	0	2
J. Pajk	Čujte, čujte, kaj slovenski jezik tirja	1869	11.20	3	0	6	2	0
F. Levstik	Doktor Bežanec v Tožbanji vasi	1870	27.36	7	0	1	1	18
J. Jurčič	Lipe; Pipa tobaka	1870	43.70	11	0	20	5	7
J. Stritar	Zorin; Sol	1870	13.70	6	0	4	0	3
V. Mandelc	Išče se odgojnik	1870	15.35	0	0	1	5	9
J. Vesel	Razne dela pesniške in igrokazne	1870	278	110	17	10	117	24
Koseski								
A. Umek	Slon	1870	4.7	2	0	0	1	1
F. Levstik	Iz minule srečne mladosti	1871	7.6	3	0	4	0	0
J. Serbec	Nauk o gospodinjstvu	1871	6.45	2	2	0	2	
J. Sumper	Slovenski Bučelarček	1871	20	10	0	5	0	5
NN	Kako ravnati z belim vinom /.../	1871	4.15	3	1	0	0	0
J. Ulaga	Kake ustave je Avstriji potreba	1871	18.50	2	0	11	3	2
J. Lapajne	Kranjsko ljudsko šolstvo	1871	12.71	3	0	1	4	4
J. Zima	Telovadba v ljudski šoli	1872	27.49	4	0	7	6	10
L. Haderlap,	Brsteje	1872	17.20	7	0	5	4	1
I. Hribar								
J. Alešovec	Ričet iz Žabjeka	1873	9.20	2	0	3	3	1
F. Levstik	Prevodi in lektorsko delo v Vrtcu	1874/75	132.33	25	7	60	30	10
J. Stritar	Gospod Mirodolski	1876	36.40	15	0	11	9	1
F. Levstik	Tugomer	1876	66.70	18	2	18	19	9
Skupaj		1863-73	1231	368	34	296	318	215

V četrtem obdobju razvoja oblik na -č (-aj/e) in -ši je njihova povprečna pogostost na desetih straneh besedila pri piscih, ki so navedeni v preglednici, 8,28 in je v primerjavi s prejšnjim obdobjem narasla za 172,8 %. Tako visoko povprečno število je posledica pogostne rabe pri J. Veselu Koseskem, F. Levstiku in J. Jurčiču, medtem ko so drugi pisci v povprečju ostali pod pogostnostjo, ki sta jo v tretjem obdobju dosegla O. Caf in F. Cegnar (8,55). Ta prevajalca iz češčine sta bila glede rabe oblik na -č in -ši zgled, spodbujala sta predvsem deležniško izražanje, vendar pa se je večina pišočih zadovoljila z nižjo pogostnostjo in predvsem manj kalkirano rabo. Razmerje med deležniki in deležji je 1:2, oblike na -ši pa sestavljajo 28,59 % vseh izpisanih deležniško-deležijskih skladov na -č (-aj/e) in -ši.

Raba oblik na -ši pri F. Levstiku prikazuje tudi njegovo drugačno stališče do jezikovnega vprašanja; to je v šestdesetih letih začel opazno spreminjati, v sedemdesetih letih pa je že izdelal čisto samostojen jezik. Oblike na -ši so v Levstikovem pisanju naraščale sorazmerno z zavračanjem ljudsko zasnovanega knjižnega jezika: v Desetem bratu (1863) — snov in jezik sta »ljudska« — je le eno deležje na -ši, v člankih (publicistični jezik, Slovenski narod 1868/69) jih je že 18,9 %, v prevodih (Vrtec 1874, 1875; Tugomer 1876) pa že več kot 30 %.

1.5 Jezikovna moda (1877-1897)

Čeprav se oblike na -č in -ši po letu 1877 niso uveljavile po načelih, ki jih je predlagal F. Levstik, pa so postale modne in so se razširile na vse funkcijske zvrsti slovenskega jezika. V petem obdobju je zato treba ločiti tri vzporedne smeri v razvoju teh oblik: knjižnega jezika, ki ga je pisal F. Levstik, ni obvladal nihče drug in tudi tako pogosto ni nihče izmed pišočih uporabljal deležnikov in deležij; drugi vodilni slovenski pisci (J. Jurčič, J. Trdina, I. Tavčar, J. Kersnik) so deležnike in

deležja uporabljali zmerno kot značilno knjižno sredstvo in znamenje višje jezikovne omikanosti, v neumetnostnem jeziku pa so se pojavljale kot jezikovna moda, ki je bila predvsem pri jezikovno manj izobraženih piscih uradovnih sestavkov tako nespretno prenesena v pisno podobo, da so jo naslovniki začeli zavračati. Obdobje, ki je v umetnostnem jeziku tako uspešno uveljavilo deležjsko izražanje, da se je zdelo, kot da je v slovenskem jeziku povsem oživilo, ga je hkrati tudi že pokopalo. To pa se je zgodilo zato, ker v neumetnostnem besedovanju večinoma ni bila upoštevana normativnost in so se začele ponavljati Ravnikarjeve napake iz začetka stoletja. Obvezno posnemanje deležniško-deležjskega izražanja pri jezikovno slabo izobraženih piscih je naredilo veliko škode, saj so bile oblike na -č in -ši pogosto neustrezno rabljene, in namesto da bi povečevale razumljivost in krajšale zapletene skladenjske vzorce, so v povedih kršile vse zakonitosti jasnega in jedrnatega sporočanja. Levstikovo ali Janežičevo normativnost je nadomestila modnost za vsako ceno in oblike na -ši, ki so imele prvotno pozitivni knjižni predznak ter so kazale tudi jezikovno omikanosti tvorca besedila, so postajale čedalje bolj negativne ter značilne za pisce s slabim jezikovnim čutom. Takšna dvojnost pa je v obdobju, ko so se oblike na -č in -ši v slovenskem knjižnem jeziku najbolj razširile, kazala, da ni šlo za naravni jezikovni razvoj in da bodo predvsem deležja na -ši ostala v slovenskem knjižnem jeziku v tako velikem obsegu le krajše obdobje.

V. obdobje: Jezikovna moda

Pisec	Naslov	Leto	D-d/100	Deležnik na		Deležje na		
				-č	-ši	-č	-ši	-laj/e
D. Trstenjak	Slovanski elementi v venetščini	1877	14.30	3	0	3	7	1
J. Gomilšak	Potovanje v Rim	1878	16.30	6	0	1	5	4
F. Levec	Pravda o slovenskem šestomeru	1878	21.46	1	1	12	4	3
A. Bezenšek	Svečanost o priliki sedemdesetletnice dr. Janeza Bleiweisa	1879	6.20	2	0	4	0	0
F. Levstik	Nestorjeva kronika	1879/80	336.56	11	9	107	194	15
M. Pleteršnik	Prvi dnevi drugega triumverata	1880	19.20	9	0	3	7	0
M. Cigale	Znanstvena terminologija	1880	9.30	3	0	3	2	1
L. Lavtar	Nekaj o načrtu za prirodoslovje na srednji stopnji ljudske šole	1880	7.15	5	0	1	0	1
F. Haderlap	Tisoč in ena noč	1880	10.63	1	0	6	2	1
J. Kersnik	Rokovnjači	1881	106	27	3	30	38	8
	Luterski ljudje	1882						
J. Jurčič	Rokovnjači	1881	34.20	19	1	2	10	2
J. Mencinger	Mestna gospoda	1881	15.37	2	0	4	7	2
I. Tomšič	Cesarjevič Rudolf, nastolnik avstrijski	1881	10.10	3	0	5	2	0
F. Erjavec	Somatologija ali nauk o človeškem telesu	1881	19.50	7	0	9	3	0
NN	Bratovščina vednega /.../	1881	3.10	2	0	1	0	0
F. Haderlap	Zbirka ljubimskih in ženitovanjskih pisem	1882	6.20	3	0	2	1	0
J. Mencinger	Čmokalver in Ušperna	1883	12.20	4	0	4	2	2
J. Trdina	Bajke in povesti o Gorjancih	1881						
	Dolenci	1884	188	42	12	35	91	8
I. Macun	Književna zgodovina Slovenskega Štajerja	1883	54	6	2	20	26	0
F. Marešič	Lurški majnik ali molitvenik	1883	19	9	0	7	3	0
I. Tavčar	Slovenski pravnik	1883	49.50	12	0	19	18	0

RAZPRAVE IN ČLANKI

Pisec	Naslov	Leto	D-d/100	Deležnik na		Deležje na		
				-č	-ši	-č	-ši	-laj/e
A. Trstenjak	Fr. Ks. vitez Miklošič	1883	14.20	1	0	5	6	2
J. Babnik	Sledovi slovenskega prava	1883	4.15	2	0	1	1	0
H. Majar	Odkritje Amerike	1883/84	104	12	0	39	31	22
J. Pajk	Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev	1884	18.30	4	0	11	3	0
N. Mozetič	Pot v nebesa	1884	25	6	0	8	4	7
I. Vrhovnik	Tisočletnica Metodova	1885	7.15	0	0	4	3	0
I. Skuhala	Duhovnja sv. Križa nad Mariborom	1886	5.15	0	1	1	3	0
F. Rakuša	Domoznanstvo ormoškega okraja	1886	12.30	3	1	5	2	1
B. Tmovec	Sodni obrazci	1886	41.50	8	3	5	19	6
F. Levstik	Prevodi in uredniški popravki v Vrtcu	1877-86	127.16	25	0	57	38	7
F. Jamšek	Šolske drobtinice	1887	6.21	2	1	2	1	0
V. Oblak	Trije slovenski rokopisi iz prve polovice XVII. stoletja	1887	24.20	3	0	20	1	0
I. Križanič	Žlahtna rozga Slovenskih Goric	1888	14.50	5	0	4	3	2
I. Železnikar	Životopis Dr. Valentin Zamik	1888	4.15	0	0	1	3	0
V. Ribnikar	Logaško okrajno glavarstvo	1889	9.15	1	0	2	5	1
A. Levec	Zbirka obrazcev za slovensko uradovanje pri sodiščih	1889	73.80	18	3	29	17	6
NN	Pouk, kako si moremo pridobiti slovenskih šol na Koroškem	1889	2.15	2	0	0	0	0
F. Nedeljko	Narodne pripovedke in pravljice	1889	9.10	2	0	3	4	0
A. Funtek	Godec	1889	18.20	9	0	7	0	2
I. Križanič	Bela žena	1890	6.32	3	0	3	0	0
J. Jesenko	Zemljepis za prvi razred srednjih šol	1890	3.20	2	0	0	0	1
F. Jamšek	Napake pri vzgoji v zveržnosteznem vrtu	1890	34	14	0	8	3	9
I. Tavčar	4000	1891	32.84	8	2	14	4	4
I. Vrhovnik	Janez Cigler, slovenski pisatelj	1892	10.20	0	1	5	3	1
M. Cilenšek	Naše škodljive rastline	1892	16.30	9	0	4	3	0
A. Aškerc	Izlet v Carigrad	1893	21.36	10	2	3	2	4
Petrovič	Ratmir	1893	15.20	3	0	4	7	1
Miklavc	Protivja	1893	28.20	8	1	8	8	3
J. Simonič	Kako postanemo stari?	1893	21	19	0	2	0	0
J. Babnik	Nemško-slovenska pravna terminologija	1894	17.20	5	0	9	2	1
A. Kosi	Najnavadnejše jezikovne napake /.../	1894	9.12	3	0	4	0	2
F. Gabršek	Nazorni pouk v ljudski šoli	1894	68	10	0	31	9	18
N. Meznarič	Zgodovina čudodelne podobe Matere Milosti /.../	1894	4.20	2	0	1	0	1
S. Gregorčič	Izgubljeni sin	1894	5.10	0	0	4	1	0
A. Benkovič	Gardist	1895	11.20	4	0	3	3	1
Petrovič	V gradu in pod gradom	1895	45.30	5	0	17	23	0
A. Marušič	Epizoda iz kulturne zgodovine goriške /.../	1895	4.15	0	0	1	2	1
J. E. Krek	Črne bukve kmečkega stanu	1895	25	13	1	8	2	1

Pisec	Naslov	Leto	D-d/100	Deležnik na		Deležje na		
				-č	-ši	-č	-ši	-aj/e
F. Govekar	V Krvi; Dr. Strmad	1895/96	40.70	11	1	13	13	2
B. Matek	Aritmetika za nižje gimnazije	1896	21	4	0	17	0	0
M. Hostnik	Je li vse »prostarima?«	1896	7.16	1	0	1	4	1
J. Lesar	Doneski za zgodovino Alojzijevejšča	1896	7.20	2	1	4	0	0
Časopisi, revije, zborniki	Slovenski prijatelj, Cvetje, Duh. pastir, Slovenec, Vesna, Rogač, Šaljivi Jaka, Gospodarski glasnik, Popotnik, Slovan, Angeljček, Zgodnja danica, Zvon, Lj. zvon, Dom in svet	1877-96	426.535	143	14	134	112	23
Skupaj		1887-96	2344	559	60	780	767	178

V petem obdobju je povprečna pogostnost deležniško-deležijskih skladov na -č (-aj/e) in -ši 7,8. Deležniško-deležijski otok je v tem obdobju pogostost pri F. Levstiku, ki je v Nestorjevi kroniki in prevodih ter popravkih v Vrtcu (1877-1886) presegel vse uporabnike oblik na -č (-aj/e) in -ši — povprečno ima na desetih straneh 64,3 deležnikov in deležij. J. Jurčič, J. Trdina, I. Tavčar in J. Kersnik imajo v tem obdobju 4,6-krat manj oblik na -č (-aj/e) in -ši (13,96), prevodi, ki so konec stoletja izhajali v Slovanski knjižnici, pa 6,2-krat manj (10,4). V devetdesetih letih so bili ti prevodi redki tiski, ki so še pogosteje uporabljali oblike na -č in -ši. Upadanje je očitno tudi v Ljubljanskem zvonu, saj je imel leta 1881 povprečno 9,8 oblike na desetih straneh, deset let kasneje pa le še 2,1. Iz preglednice je razvidno, da je pogostnost opazno upadla po letu 1889, ko ni več pomembnejših izpisov iz praktičnosporazumevalnega jezika (A. Levec) in ko se je literarna dejavnost vodilnih slovenskih »romantičnih realistov« omejila le še na redke samostojne izdaje in nastope v literarnih glasilih. Dom in svet, ki je takrat začel izhajati (1888, prvi urednik F. Lampe) in je že 1891 leta začel postajati ilustrirana literarna revija,¹⁸ je v prvih letnikih načrtno vzgajal pripovednike in epske pesnike, to pa se je poznalo tudi v jeziku. Katoliška revija je glede oblik na -ši zagovarjala izročilo cerkvenega knjižničnega besedovanja in zato deležijskega izražanja ni veliko. A. Hribar, A. Medved in F. Jaklič (Podgoričan) so bili sprva vodilni pisci in prva dva — njiju je urednik F. Lampe jezikovno in literarno najbolj usmerjal — sta le redko zapisovala deležniško-deležijske oblike na -ši. Podgoričan jih je opuščal postopoma, ko se je otesal Levstikovih in Jurčičevih vplivov — v Selski sliki in Luku Vrbcu so za dominsvetovca deležja na -ši kar prepogosta; sicer pa je deležnike in deležja na -ši uporabljal leta 1890 tudi urednik Lampe v biografiji o Schopenhauerju. Izginjanje oblik na -č in -ši je močno tudi v Vesni (1892, urednik S. Magolič, ustanovitelj J. Vencajz), predvsem pri I. Robidi in R. Murniku, kar kaže odklonilno razmerje nove generacije pišočih do deležniško-deležijskega izražanja, in če ne bi Slovenska knjižnica v prevodih skušala teh oblik obdržati v knjižnem jeziku, bi lahko že konec osemdesetih let govorili o njihovem opuščanju. Do leta 1889 je izpisanih 77,4 % vseh deležniško-deležijskih skladov v petem obdobju, razmerje med oblikami na -č, -ši in -aj/e je 1007 : 687 : 122, deležnikov je 462 (414 na -č, 48 na -ši), deležij pa 1354 (593 na -č, 639 na -ši in 122 na -aj/e); po letu 1889 je razmerje med deležniško-deležijskimi skladi 332 : 140 : 56, deležnikov je 157 (145 na -č, 12 na -ši), deležij 371 (187 na -č, 128 na -ši in 56 na -aj/e); do leta 1889 je v skupnem številu vseh izpisanih deležniško-deležijskih skladov 37,8 % oblik na -ši, kasneje pa 26,5 %, upoštevajoč tudi prevode v zbirki Slovanska knjižnica (brez njih pa 16,8 %). Jezikovna moda se je obdržala le do konca osemdesetih let in že pred nastopom I. Cankarja se je začel spreminjati jezikovni stil pišočih ter vzpostavljanje tradicionalne osrednjeslovenske skladišne sheme; to pa je tudi pomenilo, da so deležniško-deležijski skladi na -č in -ši začeli izginjati iz knjižnega jezika — tak jezikovni razvoj se je pokazal že v zadnji četrtini petega obdobja.

¹⁸ Zgodovina slovenskega slovstva (ur. Lino Legiša), Realizem (A. Slodnjak). Ljubljana 1961, 260.

1.6 Opuščanje in izginjanje (po letu 1897)

Cankarjev manifest (Naša lirika, Slovenski narod 1897) je napovedal novo literarno smer na Slovenskem in je pomenil dokončen obračun z »romantičnim realizmom« in neuspešnim zapoznelim naturalizmom. Slovenska moderna se je uprla »urađn/i/, tedanj/i/ revialn/i/ in knjižn/i/ literarni estetiki in poetiki«, ¹⁹ to pa se je pokazalo tudi v jeziku, saj se je prilagodil »zakonom žive resničnosti« in je opustil tudi nežive deležniško-deležijske sklade na -č in -ši. Opuščanje in izginjanje ni bilo tako dolgotrajno kot poskusi oživljanja; predvsem oblike na -ši so iz slovenskega leposlovja izginile hipoma, in sicer pri vseh modernistih in njihovih sopotnikih. Navidezna postopnost je le privid, ki so ga konec stoletja skušali ustvariti prevajalci (Slovanska knjižnica) in pisci, ki se niso pridružili literarno-estetskemu programu nove, mlade generacije pesnikov in pisateljev. ²⁰ Slovenski modernisti so oblike na -ši nadomeščali s trpnimi (-n/-t) in opisnimi (-l), in sicer v deležniški vlogi (prilastkovna, povedkovniška), ali pa z odvisniki (namesto deležijskega izražanja); ker pa so na prelomu stoletja največ objavljali, so bile oblike na -ši izrinjene na jezikovno obrobje. Slovenski jezikoslovci so v drugem desetletju 20. stoletja le še uradno potrdili, kar se je v jeziku zgodilo že na prelomu stoletja — oblike na -ši so bile mrtve. Prvi je to zapisal S. Škrabec (Cvetje, 1914, XXXI/7), po njem pa je enako ponovil tudi A. Breznik (slovnica, 1916), tako da so bili predvsem deležniško deležijski skladi na -ši v slovenskem jeziku 20. stoletja obsojeni in odsvetovani. ²¹ Umaknili so se iz splošne rabe, povsem izginili pa niso — M. Orožen opozarja npr. na pogostost pri F. Miličinskem (Črtice, 1900-1935 — objave v raznih slovenskih časopisih), kjer so oblike na -ši stilistično učinkovito sredstvo humorja in satire. ²²

VI. obdobje: Opuščanje in izginjanje

Pisec	Naslov	Leto	D-d/100	Deležnik na		Deležje na		
				-č	-ši	-č	-ši	-lajle
F. Malavašič	Nemški Pavliha v slovenski preobleki	1897	23.40	3	0	4	16	0
F. Orožen	Metodika zemljepisnega pouka	1898	5.20	3	0	1	1	0
A. Medved	V Marjinem Celju	1898	8.20	4	0	4	0	0
F. K. Meško	Bajka o kreposti, Moj prijatelj	1898	27.35	15	0	10	0	2

¹⁹ J. Pogačnik, F. Zadavec: Zgodovina slovenske književnosti. Maribor 1973, 318.

²⁰ Voditelj »starih« je bil I. Tavčar, uveljavljen literat in ugleden politik, ki pa se je literarno čedalje manj oglašal ravno v času, ko so začeli objavljati I. Cankar, D. Kette, J. Murn in O. Zupančič (leta 1894 izidejo štiri novele V zali, nato pa šele 1905-1908 roman Izza kongresa in tik pred Cankarjevo smrtjo in po njej še Cvetje v jeseni /1917/ in Visoška kronika /1819/). Svoj jezikovni stil je oblikoval v času arhaizacije in slavizacije slovenskega jezika (M. Orožen, Participiske konstrukcije, 139) in naučenih skladenskih shem ni mogel v celoti zamenjati z novim načinom izražanja; pogostnost oblik na -ši je tudi pri njem upadla, kljub temu pa so še ostale zgled tistim, ki so se učili jezika od njega. Deležniško-deležijsko izražanje je ostalo pogosto tudi pri Tavčarjevem gimnazijskem sošolcu F. Deteli.

²¹ Izginjanje oblik na -ši v 20. stoletju ni značilno samo za slovenščino, ampak tudi za češčino, iz katere so naši prevajalci (O. Caf, F. Cegnar) v petdesetih letih 19. stoletja prevzemali pogoste deležniško-deležijske sklade na -č, (-laj/e) in -ši. Nekoliko pozneje kot pri nas so jih razglasili za mrtve oblike (».../ prehodnik je v moderni češčini tvar mrtvy.« Naše řeč XV, 1931, 54.), vendar pa se zdi, da so takšne sodbe prehitvale jezikovni razvoj, saj so češki jezikoslovci že konec šestdesetih let trditive popravili (»V dnešní češtině jsou přechodníky jazykovým prostředkem málo běžným, ale nikoli zanikajícím.« Naše řeč LII, 1969, 320). Enako velja tudi za slovenščino, ta je deležniško-deležijske sklade na -č obdržala v znanstvenem jeziku, v publicističnem besedovanju pa so, redko, prisotne tudi oblike na -ši (»V Panoniji in na Moravi sta se srečala knjižna prototipa — v prostoru že OBSTAJAJOČ, in soroden z južnoslovanskega /makedonskega/ mejnega območja na stičišču z grško-bizantinskim krščanstvom.« Prim. M. Orožen, Kontinuiteta starocerkvenoslovanskega besedišča, Slavistična revija, 41/1993, 144. »Pač pa je isto leto izšla Tomšičeva periodizacija slovenskega knjižnega jezika, LOČEČA naslednja obdobja: /.../« Prim. J. Toporišič, Periodizacija slovenskega knjižnega jezika, Slavistična revija, 41/1993, 137. »V PRICUJOČI razpravi se nadaljuje raziskovanje problematike daljšanja starega akuta v Dravski dolini vzhodno od Dravograda do Maribora /.../« Prim. Z. Zorko, Daljšanje akuta v severovzhodnih slovenskih narečjih, Slavistična revija 41/1993, 194. »Nič več ne bo, kot je bilo prej.« To REKŠI je odšel Milan Kučan na obisk k papežu.« Prim. Toti list /Večer/, 20.2.1993, 37. »Po mnenju dr. Grafenauerja pa je BIVŠA država bolj ali manj uspešno obvarovala Slovenijo.« Prim. Večer, 20. 1. 1993, 13).

²² M. Orožen: Aktivne participiske konstrukcije, 139-140.

Pisec	Naslov	Leto	D-d/100	Deležnik na		Deležje na		
				-č	-ši	-č	-ši	-/aj/e
J. Leban	Na različnih potih	1898	29.40	8	0	6	12	3
F. Grivec	Božična noč	1899	11.20	5	0	1	4	1
F. Levec	Slovenski pravopis	1899	32.20	9	0	10	7	6
F. Ilešič	Seveda »bralec« in še marsikaj. Matematiški problemi v slovnici	1899	10.10	2	2	5	1	0
M. Napotnik	Blagoslovljenje Cesar Franc Jožef — Bolnišnice v Ormožu	1899	6.34	2	0	4	0	0
F.S. Finžgar	Šmarnic nikar, Kvišku	1898/99	7.10	3	0	4	0	0
Z. Kvedrova	Sam, Težko	1898/99	2.10	2	0	0	0	0
I. Cankar	Jakob Ruda, Pesmi	1898- 1900	8.50	5	0	2	0	1
R. Perušek	O rabi dovršnih in nedovršnih glagolov v novi slovenščini	1903	8.10	6	0	1	1	0
K. Štrekelj	Nekaj prispevkov k slovenski bibliografiji	1906	6.10	1	0	2	2	1
Revije	Ljubljanski zvon, Dom in svet	1898- 1900	23.20	9	0	8	2	4
Skupaj		1897- 1906	205	77	2	62	46	18

Iz preglednice je razvidno, da se je deležniško izražanje obdržalo pri piscih, ki so se potrdili že pred nastopom moderne (Malavašičev Pavliha je ponatis), predvsem pa pri prevajalcih (J. Leban — nadučitelj iz Trebelnega pri Mokronogu — je prevajal F. Frischa iz nemščine in ima še veliko deležij na -ši, F. Grivec pa je za Slovansko knjižnico prevedel Gogoljeve Bele noči in je deležniško izražanje prevzel iz ruščine). Veliko oblik na -č, (-/aj/e) in -ši v Levčevem pravopisu je zaradi slovarskega dela in primerov, ki ponazarjajo napačno rabo oblik na -ši — deležniško-deležniških skladov na -ši pravopis ne priporoča, ker je »pisava nedomača, trda, okorna«. Sicer pa so oblike na -ši izginjale iz slovenskih besedil in so postale le še redke strnjevalce v strokovnem in znanstvenem besedovanju.

2 Primeri skladienskega strnjanja z deležniško-deležniškimi skladi na -č in -ši

Skladiensko strnjanje z oblikami na -č in -ši je v slovenskem knjižnem jeziku 19. stoletja dosegalo podobno sporočilnost kot nestrjeno sporočanje, saj krajšanje besedila praviloma ne vpliva na pomen, ampak odpravlja razblinjenost besedila in povečuje jedrnatost izražanja.²³

2.1 Deležniško strnjanje

V slovenskem knjižnem jeziku 19. stoletja je bilo deležniško strnjanje z oblikami na -č in -ši tesno povezano s kategorijo glagolskega vida in vprašanjem relativnega časa, tj. dobnosti. Praviloma so deležja na -č (nedovršniki) izražala istodobnost (redki dovršniki tudi preddobnost), deležja na -ši (dovršniki) pa preddobnost (zelo redki nedovršniki tudi trajanje) v katerem koli časovnem prostoru; čeprav deležja izražajo relativni čas, ki ni odvisen od časa v glavnem stavku, pa osebna glagolska oblika v povedi praviloma uvršča deležniško dejanje v določen časovni okvir.²⁴ Deležja so pomensko

²³ J. Toporišič: Enciklopedija slovenskega jezika, 315.

²⁴ Prim. Mluvnice češtiny 2 (Tvaroslovi), Praha 1986, 166.

enakovredna osebnim glagolskim oblikam, v povedi pa je osebek deležijskega polstavka praviloma isti (obstajajo odmiki od tega pravila) kot v glagolskem stavku — deležje nima leve vezljivosti.

2.1.1 Glagolski vid

V razvoju deležniško-deležijskih skladov na -č in -ši je imel glagolski vid pomembno vlogo. Vzhodnoslovenski pisci so v 18. stoletju dobro ločili izpeljavo in pri njih so bile oblike na -č praviloma izpeljane iz nedovršnih glagolov, oblike na -ši pa iz dovršnih.²⁵ V drugem razvojnem obdobju teh oblik v slovenskem jeziku 19. stoletja je M. Ravnikar ta sistem porušil, ko je nekritično prevzel iz Š. Kūzmiča predvsem oblike na -ši,²⁶ kasneje pa se je vidska izpeljava ustalila (največ zaslug ima F. Metelko) in razmerje med dovršnimi in nedovršnimi oblikami na -č in -ši je postalo podobno kot v vzhodnoslovenskem knjižnem jeziku pri Š. Kūzmiču.

V izpisanem gradivu²⁷ je 3049 deležij na -č in -ši, izpeljanih iz dovršnih, nedovršnih ali dvovidskih glagolov.

Preglednica prikazuje njihovo razvrstitev glede na glagolski vid:

Deležje	Dovršna oblika	Glagolski vid		Skupaj
		Nedovršna oblika	Dvovidska oblika	
-č	534	1014	69	1617
-ši	1208	177	47	1432
Skupaj	1742	1191	116	3049

Iz preglednice je razvidno, da je 62,7 % deležij na -č izpeljanih iz nedovršnikov, 33 % iz dovršnikov in 4,3 % iz dvovidskih glagolov (glagoli zaznavanja). Na videz veliko dovršnih oblik na -č je zaradi pogosto rabljenega deležja *rekoč* (411-krat, tj. 76,9 % vseh dovršnih deležij na -č), sicer pa se deležja na -č, izpeljana iz dovršnih glagolov, pojavljala tudi pri Š. Kūzmiču,²⁸ povsem navadna pa so tudi v drugih slovanskih jezikih.²⁹

Primeri za deležja na -č, izpeljana iz nedovršnega, dovršnega in dvovidskega glagola:

Bogatez krivizo DELAJOZH [e] he kaj sdi: vbóshez pa krivico TERPEZH móre [he sa odpú]henje profiti.

(U. Jarnik: *Jedro ...*, 1820, 89/90.)

S tem namenom nektare mesta PRETEKOČ, gder še nigdar ni bil, je nalezal mnoge neznane rastline, ktere je s sobo vzel, da bi izkusil, če so zajed dobre.

(Caf: Robinson, 1849, 153.)

²⁵ Prim. M. Jesenšek: *Skladenjski sistem /.../, magistrska naloga*, Ljubljana 1989, 67-79. Prikazana je vidska izpeljava oblik na -č in -ši v Novem zakonu Š. Kūzmiča, ki je postala normativna za vse prekmurske pisce (primeri za dovršne oblike na -č so na straneh 75 do 78; za nedovršne oblike na -ši, ki so zelo redke, pa na straneh 86-89).

²⁶ M. Jesenšek, nav. d., 351-354.

²⁷ Jezikovno gradivo je izpisano iz 266 knjižnih izdaj in iz 36 različnih časopisov, ki so izhajali v 19. stoletju. Naslove prim. v preglednica, ki so prikazane v podglavljih 1.1 do 1.6.

²⁸ O tem prim. M. Jesenšek, *Razlikovalni skladenjski vzorci vzhodnoslovenskega in osrednjeslovenskega knjižnega jezika 18. stoletja*. V: *Zbornik Slavističnega društva Slovenije, Sedemdeset let Slovenske slavistike*, Ljubljana 1990, 131.

Meja med dovršnostjo in nedovršnostjo je bila zabrisana tudi v dvojnici *erkouci* : govoreci, saj je Š. Kūzmič v približno petini primerov zapisal namesto nedovršnika govoreci dovršni sinonim *erkouci*, ki je prvotno izražal preteklost in je šele kasneje dobil pomen sedanjosti. Prim. magistrsko nalogo M. Jesenška, 74-78.

²⁹ O tem je pisal že F. Miklošič (*Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen*, Wien 1868-1874, 818-819), ki je navedel take primere za slovenščino, češčino in ruščino. M. Škarič (*Tvorba i poraba participia (gerundija) prezenta aktiva I. u čakovskoj književnosti XV. i XVI. vijeka*. V: *Nastavni vjesnik* 10, 1902, 18-19) navaja take primere za čakovščino; E. Dvorák (*Prehodniškové konstrukce v nové češtině*, 1978, 60-70) za češčino; J. Ružička (*O používání prehodníků*. V: *Slovenská reč* 21, 1956, 289-292) za slovaščino; J. Sedláček (*Polovětné vazby v slovanských jazycích*, disertacija, Praha 1952, 61-70) za druge slovanske jezike.

VIDEČ, kako nosijo stari in mladi ljudje očala, vpraša svojega tovariša, zakaj nosijo ti ljudje očala.
(F. Gabršek: Nazorni pouk, 1894, 210.)

Pri deležjih na -ši je 84,3 % izpisanih oblik izpeljanih iz dovršnih, 12,5 % iz nedovršnih in 4,3 % iz dvovidskih glagolov. Nedovršne oblike so v slovenskem knjižnem jeziku 19. stoletja sicer redke, vendar pa niso nenavadne, saj so znane tudi v prekmurskem knjižnem jeziku in drugih slovanskih jezikih. V slovenskem jeziku so deležja na -ši značilno knjižno skladenjsko sredstvo, ki so ga pisci in slovničarji skušali oživiti; uspeh ni bil popoln, kljub temu pa so oblike na -ši postale modne in so se pogosto uporabljale predvsem v drugi polovici 19. stoletja.

Primeri za deležja na -ši, izpeljana iz dovršnega, nedovršnega in dvovidskega glagola:

USTOPIVŠI pa zdaj v ti hram, čiga zvunajšina že tak močno povzdiguje in svete misli budi, se razgerne pred nami svet (...).

(J. Muršec: Bogočastje ..., 1850, 51.)

Na mesto g. pristava pl. Gariboldija, spoštovanega, slovenščini pravičnega uradnika, prišel je v Ljubljano k delegiranemu sodišču nekaj Župančič, poslednjič BIVŠI v Slovenski Bistrici.

(F. Levstik: Dopisi. Iz Lj. 3. avgusta. V: Slov. narod, 1869, št. 91.)

Živinče se je divje spelo, ČUTIVŠI hladno breme.

(Zvon, 1877, list 11, 170. I. Tavčar: Valovi življenja.)

2.1.2 Dobnost

Deležja na -č in -ši izražajo relativni čas in so značilno skladenjsko sredstvo za izražanje glagolskega dejanja, ki poteka hkrati ali pred dejanjem drugega (glagolskega) stavka.³⁰ Pojavljajo se v polstavčnih zvezah in imajo glagolski pomen ter izražajo drugotno dejanje kot okoliščino, ki pojasnjuje določeno dejanje glagolskega stavka.³¹ So učinkoviti skladenjski strnjevalci in sredstvo za hierarhizacijo dejanj.

2.1.2.1 Istodobnost

V slovenskem knjižnem jeziku 19. stoletja istodobnost praviloma izražajo nedovršna deležja na -č, in sicer v različnih časovnih prostorih in eni časovni ravnini,³² tj. v sedanjosti, preteklosti in prihodnosti. Manj pogostni so primeri, ko istodobnost izražajo nedovršna deležja na -ši, in sicer gre za prosto sočasno obstajanje trajajočega polstavčnega dejanja z dejanjem glavnega stavka.

Istodobnost v sedanjosti ali preteklosti izražajo deležja na -č, izpeljana največkrat iz nedovršnih glagolov (redkeje iz dovršnih), in manjše število nedovršnih deležij na -ši:

»Sveti Miklavž,« govori Rožanec, ne MENEČ SE za ženske vzdihljuje, »ta je najboljši svetnik za kmetskega človeka: on je bogatim jemal pa revežem dejal.«

(LZ, 1882, list 4, 199. F. Detela: Malo življenje.)

Profesor Perušek je, ZAVRAČAJOČ »bravca«, moral tudi dokazovati, zakaj da rabijo stari pisatelji to obliko in zakaj pišejo vendarle tkalec.

³⁰ J. Toporišič: Slovenska slovnica, Maribor 1976, 339, 340. Slovenske slovnice so v 19. stoletju vprašanje dobnosti v primeru deležijskega izražanja slabo raziskale in so deležjem prisojale predvsem časovni pomen; oblikoslovno so ločile sedanjske in pretekliške oblike, deležja nedovršnih glagolov so izražala istodobnost, dovršnih glagolov pa preddobnost. Takšne razlage so pomanjkljive, saj deležja nimajo samo časovne vloge, ampak so lahko tudi drugi prislovni polstavki (načinovni, vzročni). Češka slovnica (Mluvnice češtiny 3, Skladba, Praha 1987) opozarja na primere, ko deležijskih polstavkov sploh ne moremo nadomestiti s časovnimi odvisniki (112), na drugem mestu (169) pa celo priporoča, da je deležja, ki so prislovni polstavki, bolje razumeti vzročno kot časovno.

³¹ E. Dvořák: Přechodníkové konstrukce v nové češtině, Praha 1978, 10. Podobno je označil razmerje med deležijskim polstavkom in glagolskim stavkom J. Sedláček (Polovětne vazby v slovanských jazycích (dissertacija), Praha 1951, 47), ki govori o deležju kot »sekundarnem predikatu«, to je o prehodni obliki med stavčnim členom in stavkov. Polstavčna vloga deležij je predstavljena tudi v Toporišičevi slovnici (1976, 501-503), in sicer gre za sporočilo, ki mu je jedro neosebna glagolska oblika — v tem smislu gre za »polpredikacijo« kot jo razlagata tudi J. Sedláček in E. Dvořák.

³² J. Toporišič govori o »dogajanjih/u v istem odrezku časa« (Enciklopedija slovenskega jezika, 62, geslo: istodobnosti).

(F. Ilešič: *Seveda »bralec«* ..., 1899, 5.)

Ete nyegov [zin, brezi tüvárissa BODOUCSI, pro[s]zo je [zvo]jega Sztvoritela, kajbi nyemi dáó nyegovoga pomocsníka (...).

(Š. Sijarto: *Sztarisinsztvo*..., 1807, 4.)

Tode na čistost svojih namemb GLEDAVŠI, ino svest si cesarske ljubezni in milosti, se je le malo za vse to menil.

(J.V. Koseski: *V jamo pade ... V: Razne dela*, 1870, 31.)

V sedemdesetih letih so se v prekmurskem časopisu *Prijatelj* pojavile kontaminirane oblike, ki so nastale s spajanjem nedovršnih deležij na -č in -ši tako, da se je iz kratke oblike (3. oseba množine) izpeljani obliki na -v (npr.: *žele*v) dodala pripona -či (*žele*vči). Oblike se pri drugih piscih niso prijele, ostaja pa vprašanje, ali je šlo za poskus, ohraniti časovno razmerje, ki so ga nakazovali nedovršniki na -ši in se je v slovenskem knjižnem jeziku sredi sedemdesetih let 19. stoletja skoraj povsem izgubilo. Nenavadne kontaminirane oblike na -vči se zdijo prekmurski poskus,³³ da se »naredi« četrti deležje (-č, -aj/e, -v/ši, -vči), ki bi izražalo dejanje na meji pred- in istodobnosti (začetek dejanja deležijskega polstavka je v daljnji preteklosti, traja pa še hkrati s preteklim dejanjem, ki ga izraža osebna glagolska oblika):

Dète szlatko mleko 'ZELÉVCSI, pilò matrne szrca topla krv.

(*Prijatelj*, 1875, 8 /15. mihalscekl.)

Z-velikov szilov sze tá PASCÉVCSIM mérjavlivo 'zeno najso.

(*Prijatelj*, 1875, 7 /15. mihalscekl.)

Ob 11-toj vóri kral v — huszárszkom gvanti med vküpprite poszlavce i velikáse na trónus IDÉVCSI, szkalpogom pokritov glávov, na trónus DOLISZEDÉCSI, na glaszno ZASCÉVCSI cseti králeszko rěcs.

(*Prijatelj*, 1875, 1 /Szrèda, 15. mihalscekl.)

Razlike med prekmurskim in osrednjeslovenskim knjižnim jezikom so se kazale tudi pri izpeljavi deležja iz pomožnika. Na vzhodu so poznali samo deležje *bodoucsi* (preddobnost) v osrednjeslovenskem prostoru pa le obliko bivši, F. Levstik tudi sonč/soč (istodobnost):

BIVŠI tako četert ure se obernejo hipoma na desno, prejdejo potok, in zginejo brez ledí.

(J. Bleiweis: *Slov. berilo IV*, 1855, 84. *Po Sedlačku: Zračne slike*.)

Nihzher ni videl Boga: edinorojeni [sin BIV]HI vkrlu ozheta, je sosnanil na[s] s' njim.

(U. Jarnik: *Jedro* ..., 1820, 22.)

BIVŠI doveršeno to, k obedu pripravljena, hrana,

So pirovali na moč, vertíjo se radosti serca.

(J.V. Koseski: *Iliade prvi spev. V: Razne dela*, 1870, 233.)

Enak je bil tretji črnorizec (menih), po imenu Isakij, kateri je še med svetom živoč, bogat kupec SOČ, že mislil iti v črnorizce, in zato je razdal imenje svoje potrebnim in samostanom ter prišel k velikemu Antoniju v pečero, moleč se mu, da bi ga stvoril v črnorizca.

(F. Levstik: *Nestorjeva kronika V, Vrtec*, 1880. V: *ZD IV*, 372.)

2.1.2.2 Preddobnost

Deležja na -ši so izpeljana iz dovršnih glagolov in v slovenskem knjižnem jeziku praviloma izražajo preddobnost v preteklosti, redkeje tudi v sedanjosti in zelo omejeno v prihodnosti; v zadnjih dveh primerih je preddobnost redko izražena tudi z dovršnimi deležji na -č. Omejevanje oblik na -ši predvsem na izražanje preddobnosti v preteklosti je vplivalo na redkejšo rabo v besedilih, to pa je bil še dodatni vzrok za njihovo umikanje in izginjanje iz slovenskega knjižnega jezika.

³³ Oblike je težko razložiti drugače, izključujem pa tudi tiskarsko napako, saj primeri niso osamljeni; prav tako oblikoslovno ne gre za popislovljanje, ki je bilo v prekmurskem jezikovnem prostoru pod kajkavskim vplivom (Po tom je naravnost vžoznáno, da 'snyim naj nisce zvún Ěrsekovi i Púspekov SZEDECKSI negucsi, ovak sze nyegov sztolec ze 'sge. J. Košič, *Zgodbe* ..., 1848, 36) in se je preneslo (v omejenem obsegu, ob pogostejših oblikah na -e, -č in -v) tudi v osrednjeslovenski prstor (A drog se zlomi, in kmetič se GLAVÍCKI zvrne v Dravo. I. Krizžanič, *Bela žena*, 1890, 25).

Jezikovni primeri za deležja na -ši, izpeljana iz dovršnih glagolov, ki izražajo preddobnost v preteklosti in sedanjosti (redkeje v prihodnosti):

*Ne davno k njemu stopil sem v zapor,
iz strašne omedlev' ce SE ZBUDIVŠI*

*Komaj je v mene sterma vperl oko,
(J. Križaj Severjev: Tomaž Mor, 1866, IV. d, I. p, 60.)*

PRESTOPIVŠI prag smrtnonosne dvorane, objema še z zadnjimi pogledi oskromno knjižnico, v kateri si ti, France Prešeren, pred več nego 2000 leti združil vse žarke svoje, po Bógu oblagodarjene duše!

(I. Tavčar: 4000, 1891, 67.)

Ne obhodi [e s' tim, ki je mogočnej] hi, ko ti. Kako [sméri lonce s' kotlam?]strupil [e bo POTERKNUV] HI — [E na-nj.

(U. Jarnik: Jedro ..., 1820, 89.)

V 19. stoletju se je skoraj povsem izgubila možnost, da se preddobnost izraža z dovršnimi deležji na -č. V tej funkciji se pojavljajo predvsem deležja, izpeljana iz dvovidskih glagolov, dovršniki so zelo redki in so najpogostnejši v prevodih iz češčine. Zanimivo je, da takšnih možnosti ni izrabljala F. Levstik, čeprav so bile značilno starocerkvenoslovanske in potrjene tudi v drugih slovanskih jezikih:³⁴

VIDEČ pak, da bi ga samo jedna red-versta drevesc še zadosti ne varovala, se je opet sajenja lotil (...).

(Caf: Robinson, 1849, 45.)

Ravno v tem hipu priteče tudi preplašena Beta in VIDEČ kri na moževem licu, pade omedlevico.

(Podjavorinska / (Miklavc): Protivja, 1893, 46.)

Dali so tudi privat audijenco vogrskim klerikom, pri šteroj so njim naročili, da naj se včijo po duhi častitlivo Don Boska, ka potem je oni domo v svojo púšpekijo spravijo, POKAZAJOČ tak, da preveč želejo meti salezijancev, ki tak nevtrudno skrbijo za blagor duš, (...).

(Novine: 14. junij 1914, 3 / Višejnji pastir v Verzejil.)

Posle se je oblekel, PADNOČ na kolena je opravil !...!

(O. Caf: Robinson, 1849, 160.)

V knjižnem jeziku 19. stoletja je med izpisanimi deležji na -ši tudi 4,6 % oblik na -ø/-v. Prekmurski pisci jih niso poznali, v knjižni slovenščini so se razširile prek prevodov iz drugih slovanskih jezikov, zlasti iz češčine. Značilen je Cafov prevod Robinsona (1849), v katerem je skoraj 70 % vseh izpisanih oblik na -ø/-v; najdejo se tudi pri F. Levstiku, J. Jurčiču, J. Kersniku, I. Cegnarju in še pri nekaterih drugih piscih, vendar je raba zelo omejena in pri nikomer ne dosega niti 1 % oblik na -ši.

Potem to IZPOVEDEV se je čutom-občutkom hvaležnosti do svojega osvoboditelja-rešnika oddal.

(Caf: Robinson, 1849, 335.)

IZUČIV SE, moral je po svetu,

(Němcova/Cegnar: Babica, 1862, 112.)

Konstantin POVRATIV SE od Saracenov se poda k svojemu bratu Metodu take na goru ilimsku.

(M. Majar-Ziljski: Sveta brata ..., 1864, 6.)

PRIŠED mimo hrasta, ogledal si je s silnim strahom obešenega oficirja.

(LZ, 1881, št. 10, 585. J. Kersnik: Rokovnjači.)

(...) pak kmelu se je vernol, SE PRESVEDČIV-PREPRIČAV, da je otec bil od medlobe troho legel.

(Caf: Robinson, 1849, 301.)

Motiko brusi, koso kleplji, orji,

gnoj kidaj, v košu ga OPRTIV nosi

ter gledaj v tla in vsem pokoren bodi,

od koder kak ukaz ti veter dahne!

(F. Levstik: Tugomer, 1876. V: ZD V, (2. d. 9. p), 125.)

STRAŠLJIV se je odgovoru odtegnil.

(F. Levstik: Tugomer, ZD V, 163.)

³⁴ Prim. F. Miklošič, Skladnja, 820. I. Němec: K otázce staroslovenských participií praes. act. sloves dokonavých. V: Slavica 26, 1957, 1-12. J. Sedláček: Polovětné vazby v slovanských jazycích (disertacija), Praha 1951, 57-69.

2.2 Deležniško strnjanje

V slovenskem knjižnem jeziku 19. stoletja je deležniško strnjanje z oblikami na -č dobro zastopano, medtem ko deležnikov na -ši v izpisanem gradivu ni veliko — razmerje je skoraj 20 : 1 in kaže, da so se oblike na -ši poskušale uveljaviti predvsem kot skladenjski strnjevalci za preddobnost. Deležniško strnjanje z oblikami na -ši je še najpogostejše v časopisih, revijah in zbornikih, predvsem v leposlovju, prav nič pa ga ni v strokovnem besedovanju. Oblike na -č in -ši so pridevniške besede, ki se v stavku uporabljajo prilastkovno, povedkovniško, posamostaljeno in poprislovljeno:

Oblika	Prilastkovna	Posamostaljena	Raba Povedkovniška	Poprislovljena	Skupaj
-č	1425	156	126	107	1814
-ši	50	19	2	13	84

2.2.1 Prilastkovna raba

Ta vloga je najpogostnejša, gre za levi in desni obsamostalniški prilastek in za povedkov prilastek, in sicer v predmetni zvezi ob glagolih zaznavanja:

Ako si skoz drobnogled (POVEKŠUJOČI glaž) ogledamo kapljo moštva, ki vreje, vidimo v njem vse polno malih gljivic (...).

(Kako ravhati z bolehim vinom ..., 1871, 8.)

Na mojo pot ne trosi rož DUHTEČIH — temna in strašna pred menoj leži;

(LZ, 1899, št. 5, 280. I. Cankar: Resignacija.)

Začudil se je, VIDEČ svojega prijatelja mirno STOJEČEGA poleg kobile Vande, skočil z biciklja ter se mu s prijaznim nasmehom na ustih približal.

(SN, 1895, št. 156: Govekar: Doktor Strnad.)

2.2.2 Posamostaljeni deležniki

V gradivu so pogosti. Razvili so se iz prilastkovne vloge oblik na -č in -ši in se pojavljajo v vseh sklonih moškega in ženskega spola ednine, dvojine in množine:

Temu sledijo molitvice za UMIRAJOČE — dvorni kaplan stisne UMIRAJOČEMU mrtvaško svečo v roko — in mirno je izdihnil svojo preblogo dušo — apostelj Slovencev.

(F. Jamšek: Šolske drobtinice ..., 1887, 24.)

»Za LJUBEČA poskrbimo, ti pa, starica, pridi jutri ob tem času k meni, pristavi tiho.*

(Němcoval/Cegnar: Babica, 1862, 264.)

Baron. (...) A PRITOŽIVŠEMU SE, da je vsak dan slabejši, i da v težavnem poslu mnogu TRPÈČ potrebuje vendar kake postrežbe, svetoval mu sem, da vzame kako postrežno, starico k sebi.

(B. Tomšič: Ravni pot ..., 1868, 8.)

:a tako POTUJOČEMU duhne krepek veter in odnese korabelj, Bog zna kam, da tri mesece ni mogel priti na svoj pravi pot.

(F. Levstik: Zasluženi novc. V: Vrtec 1874, št. 7, 104.)

2.2.3 Deležnik kot povedkovnik

V 19. stoletju se je ta vloga oblik na -č in -ši razširila med slovenskimi pisci, čeprav raba ni slovenska.³⁵ V izpisanem gradivu se deležniki na -č in -ši pojavljajo kot povedkovo določilo ob predmetnopomenskih in pomožnih veznih glagolih:³⁶

³⁵ Prim. F. Miklošič, Skladnja, 822 in 833. Na »morfološko sintaktično črto, ki ni povsem slovenskega izvora« opozarja tudi M. Orožen (Sekundarna derivacija prislovnega deležnika /.../, 345).

³⁶ Prim. J. Toporišič: Besedne zveze ali stavčne fraze. V: Nova slovenska skladnja, Ljubljana 1982, 103-110

Jesuf Kriřtuř, vezhna ozhétova beředa, OřTANE MOLZHEZH in reřniza je nozhe pravizhiti:

(F. Metelko: Razlaganja ..., 1849, 245.)

BILA JE vz rísnięz BOGABOJEVA in dobróřliva, pęr tem vsa pohlevna in ponixna, in vse po sotesks jo je vz vaste imelo in lubilo.

(J. Burger: Pomoč v sili, 1832, 3.)

Zanimivo je, da so se v prekmurskem knjięnem jeziku 18. stoletja ohranile predvsem zveze, v katerih je pomoęnik izpuřčen,³⁷ v 19. stoletju pa so takřni primeri osamljeni:

Povejte hčeri Sionski: Glej! tvoj kralj PRIDE k tebi krotek in SEDEČ na oslici, in na řebetu podjarmene oslice.

(A. Wolf: NZ, 1856, Mat. 21.5.)

Bolj teh radovednost peče,

Ko nad svojim jim LEŽEČE.

(B. Tomřić: Lahkoverni, 1864, 47.)

Eni so mu stali na desnici z veselimi in svetlimi obrazi, drugi pa na levici v strahu in obupanji, in krog njih hudobni duhovi s peklensko radostjo ČAKAJOČI hudobnih svojih peklenskih prebivalcev.

(Zgodnja danica, 1872, list 1, 2.)

2.2.4 Prislovni deleęzniki

V tej vlogi se obliki na -č in -ři praviloma ne sklanjata, spolsko pregibni pa sta v Cafovem prevodu Robinsona (vpliv češke predloge). Deleęzniki so prava prislovna določila ali pa so občuteni kot prislovni stavki, ki še lahko izražajo način, čas in vzrok glagolskega dejanja:

STRMEČ me opazujejo od nog do glave in si pripovedujejo, da je priřel tujec, ki hoče v sveto mesto.

(I. Tavčar: 4000, 1891, 26.)

Tu je bilo radosti za mladi lamički! skakale, bečale ino zdaj k materi, zdaj k svojemu gospodi TEKAJOČE ste ju sprejemale vitale ino lizale.

(Caf: Robinson, 1849, 100.)

Še enkrat se je UMIRAJOČ na-njo ozrl, vzdahol — in duřo pustil.

(Němcova/Cegnar: Babica, 1826, 89.)

Uže GREDÓČ je pri večjih nastávnikih (mojstrih) dela iskal.

(F. Levstik: Sirota Barica: V: Vrtec 1874, řt. 6, 88.)

Ker je pa NEUTRUDLJIV skerbno delal, je v malo dneh vse naredil (...).

(Caf: Robinson, 1849, 98.)

Groga je STRMEČ zrl v GOVOREČEGA; pri zadnjih besedah je prebledel, in teęka sapa mu je dvignila prsi.

(LZ, 1881, řt. 7, 398. J. Kersnik: Rokovnjači.)

Kmečkih posestnikov otroci morajo TEŠČ v řolo.

(J. Krek: Črne bukve ..., 1895, 221.)

Dober otrobov kruh zdrobi se v ustih kakor prhek močnik, otrobi pa vplivajo prijetno in SPODBUJAOČE na drob ter pospeřujejo redno menjavo snovi.

(J. Simonič: Kako postanemo stari? 1893, 41.)

Od kar řivim, HLEPEČE vedno sem

Upirala le va-nj oči...

(J. Kriřaj Severjev: Tomař Mor, 1866, V. D, II. p. 83.)

Frida je PROSEČE uprla vanj svoje temne oči, a stari knjigovodja ni opazil nje bojzljivega pogleda.

(LZ, 1899, řt. 1, 6 Z. Kvedrova: Teęko.)

³⁷ O tem prim. M. Jesenřek, Deleęzniřki in deleęziřski skladi v Kůzmičevem in Japľevem prevodu Nove zaveze. V: Slavistična revija XXXI, 1991, 183-198. Za 19. stoletje je v prekmurskem jeziku potrjeno jezikovno izročilo — prim. M. Jesenřek, Primeri jezikovnega strnjanja pri Joęefu Kořiću. V: Kořić in njegov čas, Budimpeřta 1994, 171-186.

UDK 808.63-25-559-56(091)"18"

AN ATTEMPT AT ESTABLISHING PERIODS IN THE DEVELOPMENT OF FORMS IN -č AND -ši IN THE 19th CENTURY SLOVENE STANDARD LANGUAGE

In 19th century Slovene texts, forms in -č and -ši are efficient syntactic devices of text condensation increasing the information capacity of communication. Participial constructions in -č typically denote simultaneity, while participial constructions in -ši signal anteriority to the event described by the superordinate clause. Of the two participial condensations, only forms in -č were common (as attributive, *povedkovnik*, nominalised and adverbialised constructions), while participles in -ši were used only rarely.

Božena Ostromečka — Frączak

UDK 801.3:801.323.2=863=84

Univerza v Lodžu

Slovensko-poljski slovar

(Nekatera vprašanja in rešitve)

1. Poljsko-slovenski kulturni stiki, ki so se med drugim začeli s prvimi prevodi iz poljske književnosti, trajajo več kot dvesto let. Prav zdaj mineva sto trideset let od izida prve poljske knjige, prevedene v slovenščino, do danes pa jih je izšlo več kot tristo. Skoraj dvajset let služi Poljsko-slovenski slovar Franceta Vodnika (1977) širokemu krogu slovenskih prevajalcev iz poljske književnosti in vsem Slovencem, ki pri službenih in zasebnih stikih uporabljajo poljski jezik. Za učenje poljščine imajo Slovenci na voljo učbenik Rozke Štefan (*Učbenik poljskega jezika*, Ljubljana 1969, s sodel. Władysława Łaciaka) in Poljske pogovore istih dveh avtorjev (*Poljski pogovori*, Ljubljana 1969).

Manjkal pa je slovensko-poljski slovar, zato sva se s Tonetom Pretnarjem, profesorjem primerjalne slovanske književnosti na Univerzi v Ljubljani, lotila dela. France Vodnik, ki je takrat še živel, je podprl najine namere, sam namreč ni nameraval nadaljevati slovarskega dela. Z Državno založbo Slovenije sva podpisala pogodbo in začelo se je desetletno delo, katerega rezultat je Slovensko-poljski slovar.

2. Slovensko slovaropisje ima v okviru dvo- in večjezičnih slovarjev bogato izročilo.¹ Naj omenim le nekaj najstarejših del, kot npr. Megiserjev nemško-latinsko-slovensko-italijanski slovar iz leta 1592, Alasijev italijansko-slovenski slovar iz leta 1607, Pohlinov slovensko-latinsko-nemški slovar iz l. 1781, Gutsmanov nemško-slovenski in slovensko-nemški slovar iz l. 1789 in končno najobsebniji Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar* (I 1894, II 1895). V tem pogledu slovensko slovaropisje ni nič zaostajalo za dosežki drugih slovenskih leksikografij. Tudi danes ni nič drugače — dvojezičnih slovarjev je presenetljivo veliko.

Drugače pa je z enojezičnimi slovarji. Navedemo lahko le Glonarjev slovar iz l. 1936. Šele od nedavna se slovenska leksikografija lahko pohvali s prvim besednjakom slovenskega knjižnega jezika, kakršen je brez dvoma *Slovar slovenskega knjižnega jezika* v petih zvezkih (Ljubljana 1970-1991), ki ga je izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti. To je prvi slovenski sodobni enojezični slovar. Vsebuje okrog 106 000 leksemov, zajemajočih obdobje od zadnjih tridesetih let 19. stoletja do danes.²

3. Avtorja sva se pri določanju izhodišča in obsega *Slovensko-poljskega slovarja* zgledovala po *Poljsko-slovenskem slovarju* F. Vodnika, saj nama je šlo za to, da bi lahko oba slovarja kot celota služila primerjalnim raziskavam. Nekaterе sestavine je vendarle bilo treba spremeniti. Izkazalo se je, da znaten del od okrog 45000 gesel v *Poljsko-slovenskem slovarju* sodi med zastarelo izrazje, če ne celo arhaično, narečno in tuje, ki ni več v rabi, npr. *bistur*, *bitek*, *bitum*, *biureta*, *biustnik*,

¹ Pregled večjezičnih slovarjev povzemam po J. Toporiščiču, prim. J. Toporiščič (1992). Enciklopedija slovenskega jezika. Ljubljana: DZS, s. 279.

² F. Jakopin, (1991). Slovenski knjižni jezik in njegov Slovar (SSKJ 1-5). V: XXVII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: FF, s. 47-57.

brožek, bróg, brustwer, brušcik, brukothuk, blizenka, bajor, dłużyzna, dłuższosc, dłużyca, dobadywać się, dużec, dużosc, durniczka, dukwiec, przywyknienie, przywora, przywłoka, przywiez, podratować, podostatek in podobno. Treba je tudi dodati, da *Poljsko-slovenski slovar* v znatni meri odseva poljsko čtivo avtorja in izrazje, s kakršnim se je F. Vodnik srečeval kot odličen prevajalec iz poljske književnosti.³ V dobršem delu gre za besedišče iz 19. stoletja in če bi ga iz slovarja izločili, bi se število gesel bržkone zmanjšalo na okrog 40000.

Tak obseg gesel pa sva predvidela tudi za *Slovensko-poljski slovar*. Šlo nama je za to, da bi se slovarja ujemala po obsegu besednega gradiva, načinu obdelave gesel in končno po obsegu celote — 1100 strani. Pri določanju obsega gesel sva se opirala tudi na razmerje med številom geselskih enot za posamezne črke v petzvezkovnem *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* in ga zmanjšala za 2,5 krat, kar je tudi dalo število 40000 gesel.

4. Ker nisva imela na voljo frekvenčnega slovarja, sva se morala pri izbiri gesel ravnati po lastnem občutku, upoštevajoč pri tem obstoječe slovenske dvojezične slovarje.⁴ Vendar to zaradi nekaterih posebnosti slovenščine in poljščine ni bilo zmeraj mogoče. V slovarju naj bi bilo zajeto tudi vse tisto enakopomensko besedje, ki ima v obeh jezikih različne slovnične lastnosti, npr. spol, število, vezljivost, vid, prehodnost ali drugačno pravopisno podobo. Zato so v slovarju tovrstne besede, ki se razlikujejo po:

- spolu: *fakultéta* (f), *fróna* (f), *kíno* (m), *kokaín* (m) — fakultet (m), front (m), kino (n), kokaina (f);
- spolu in pravopisu: *ávto* (m), *adút* (m), *benefíca* (f), *táksi* (m) — auto (n), atut (m) in atu (n. ind), benefis (m), taxi (n,f);
- pisavi: *anekdáta*, *cián*, *cínk*, *cioníst* — anegdota, cyjan, cynk, syjonista;
- vidu: *bazítrati* (im)pf, *cementítrati* (im)pf, *demonstrítrati* (im)pf — bazować, impf, cementować, impf, demonstrować, impf;
- vezavi: *molíti za zdravje* — prosic o zdrowie; *ogradíti z mrežo* — ogrodzić siatką; *biti pri maši* — być na mszy; *živetí pri teti* — mieszkac u cioci; *bogat z izkušnjami* — bogaty w doświadczenia; *strah za sina* — strach o syna.

Slovenski leksem in njegov poljski prevedek se lahko razlikujeta tudi po številu, kar je prav tako bilo treba navesti; od tod tudi oznake: pl t, sg t, pl + (najpogosteje v množini), npr.: *črevésje*, *črévje* sg t — jelita, trzewia pl t; *črevoškírgar -ja* zool — przedstrunowce (jelitodyszne) pl t; *ceponóžec -žca* zool widłonogi pl t; *cvíker, cvíkar -ja* — binokle pl t; *bukvice -vic* f pl t arh — książeczka; *brkljartja* pog — rupiecie, graty pl +; *drobtína* — okruszyna; 2 pl t — bułka tarta; *drsalka* — 1 łyżwiarka; 2 pl + łyżwy.

V slovar so vključene tudi tujke, celo tiste, ki so v obeh jezikih istovetne, a lahko predstavljajo besedotvorno osnovo za izraze, ki jih jezika tvorita po različnih tvorbenih vzorcih. To med drugim velja za vrsto samostalnikov in iz njih izpeljanih pridevnikov, npr.: *arabéska*, *arabésken* — arabeska, arabeskowy; *apokríf*, *apokrífen* — apokryf, apokryficzny; *azbést*, *azbéstén* — azbest, azbestowy; *biológíja*, *biolóški* — biologia, biologiczny; *elíta*, *elíten* — elita, elitowy; *fotográf*, *fotográfski* — fotograf, fotograficzny; *frákcija*, *frákcijski* — frakcja, frakcyjny; *festiválen* — festiwal, festiwalowy.

Primerilo se je tudi, da so v slovarju v obeh jezikih istovetni samostalniki in iz njih izpeljani pridevniki, a imajo drugačne možne izpeljanke, npr. *máraton*, *máratonski* — maraton, maratonski, toda *maratónec* — maratończyk, *kávboj*, *kávbojski* — kawboj, kawbojski, toda *kávbojka* ne pomeni ženske kavboja, temveč western; podobno je *kavbojke* pl t — spodnie dżinsowe, dżinsy pl t.

³ F. Vodnik je med drugim prevedel *V puščavi in goščavi* Sienkiewicza, *Pepel in diamant* Andrzejewskega, *Noči in dneve* Dąbrowske, *Iwaskiewiczzeve Novele*, *Jastrunov biografski roman Mickiewicz, Legnicko polje* Kossak-Szczucke, *Pred pomladjo in v Prah in pepel* Żeromskiego. Izdal je tudi dva izbora poljskih novel (1937 in 1951). Veliko njegovih prevodov je izšlo v literarnih revijah, prim. J. Pomorska (1987). France Vodnik 1903-1986. V: *Literatura na swiecie* 4 (189), s. 366.

⁴ Podatki o pogostnosti so znani le za manjše število leksemov in niso popolni. Predvsem pri redakciji gesel od črke T naprej sva uporabljala kartoteke SAZU in seznam gesel, ker zadnji zvezek SSKJ še ni izšel.

5. V slovar zaradi rednega besedotvornega ustreznika ni vključeno slovensko besedje iz naslednjih skupin:

- samostalniki s pripono *-ist*, — *išče* (*anarhist*, *ajdlščé*) — poljsko: — *ista*, — *isko/ysko* (*anarchista*, *gryczyisko*);
- pridevniki, tvorjeni iz rastlinskih imen s pripono *-ov/-ev* (*malinov*, *kamlličev*) — poljsko: *-owy* (*malinowy*, *rumiankowy*);
- pridevniki z obrazili na *-loški*, tvorjeni iz samostalnikov na *-logija* (*biolóški*, *geolóški*) — poljsko: *-logiczny* (*biologiczny*, *geologiczny*);
- samostalniki s pripono *-irati* (*betoníрати*, *citíрати*, *datíрати*) — poljsko: *-ować* (*betonować*, *cytować*, *datować*);
- izrazi s tujimi predponami, npr. *a-*, *anti-* (*àpolítičen*, *antidatíрати*) — poljsko: *a-*, *anty-* (*apolityczny*, *antydatować*);
- zloženske z istovetnim prvim členom, npr. *aero-*, *bio-*, *belo-* (*aerodinámika*, *biogram*, *belobrád*) — *aerodynamika*, *biogram*, *białobrody*.

V slovarju načeloma niso upoštevani narečni izrazi in omejeno je število arhaizmov (razen če niso pogosto sredstvo narečne stilizacije), saj sva želela upoštevati predvsem sodobni slovenski jezik in njegove številne različice.

Specialistično izrazje je upoštevano v obsegu, ki je potreben povprečno izobraženemu človeku.

6. Slovensko-poljski slovar podobno kot Vodnikov Poljsko-slovenski slovar v uvodu ne prinaša kratkega orisa slovenske slovnice. Razlog je v tem, da bo slovar izšel v Sloveniji, kjer tak pregled ne bi bil smiseln.⁵

Geslo je največkrat polnopomenska, npr. *akadémski*, *ávtor*, *baháč*, *béden*, *brzétí*, *drevenéti*, ali nepolnopomenska beseda, npr. *a*, *ako*, *bi*, *čez*, *če*, *koli*, pa tudi predpona, npr. *čez-*, *do-*, *pre-*, in prvi člen zloženk, npr. *aero...*, *avto...*, *blago...*, *čudo...* idr. Slovenski jezik ima namreč zelo razvejeno družino zloženk, tako je z opredelitvijo pomena prvega člena podano nekakšno usmerjevalno geslo. V Slovarju slovenskega knjižnega jezika je npr. s prvim členom *blag...* navedenih 56 zloženk, z *belo...* 42, z *aero...* 32 (za predstavo o obsežnosti pojava dodajam, da je v slovarski kartoteki več kot 150 zloženk s prvim členom *belo...*).

Zaradi varčevanja s prostorom so pri nekaterih geslih pravopisne, fonetične in sklanjatvene različice povezane v pare, le izjemoma tudi nekateri tipi besedotvornih variant, npr. *bifé*, *buffet* 'bufet, bar', *bagríst*, *bageríst* 'bagrzysta', *bedéti*, *bdéti* 'nie spač, czuwać, opiekować się, pilnować', *kobál*, *kobálj* adv 'okrakiem', *brátič*, *bratič* -iča arh 'bratanek' *barján*, *barján*, 'ten, kot mieszka na bagnach', *bršlján*, *bršlín* 'bluszcz', *brínjavec* -vca, *brínovec* -vca 'jałowcówka', *cmokáti*, *cmákati* 'cmokać, młaskać', *crkávati*, *crkováti*, *eksp* 'padać, zdychać, umierać', *časnikarica*, *časnikarka* lit 'dziennikarka'.

V skladu s tradicijo slovenskih dvojezičnih slovarjev označujeva mesto in dolžino naglasa (pri *e* in *o* tudi ožino in širino), ne navajava pa intonacije. Pri podajanju naglasa in označevanju naglasnih dvojnic (navajava največ dve, čeprav Slovar slovenskega knjižnega jezika večkrat podaja štiri naglasne variante) sva uporabljala tudi pravopisni slovar — Slovenski pravopis (Ljubljana 1962).

7. Za samostalniškim geslom sta pogosto navedena končnica edninskega rodilnika in spol. Spol je dosledno naveden le pri ženskih samostalnikih na soglasnik (z izjemo pripone *-ost*), npr. *nit* (f) in moških na samoglasnik, npr. *šérpa* (m), *táksi* (m), *bidé* (m), *bistró* (m), *kanú* (m), medtem ko v drugih primerih to ni bilo potrebno. Kadar se slovenski in poljski samostalniki razlikujejo po spolu,

⁵ Poljaki lahko uporabljajo učbenik slovenskega jezika, ki je izšel na Poljskem, prim. T. Pretnar, E. Tokarz (1980). Slovenščina za Poljake. Katowice.

je ta označen v obeh jezikih, npr. *akvarél* (m) — akwarela (f), *biró* (m), — biuro (n), *búkev* (f) — buk (m), *tópol* (m) — topola (f).

Končnica edninskega rodilnika je skupaj s končajem osnove navedena le v primeru glasovne premene v osnovi ali njene razširitve, npr. *átek -tka*, *brátec -tca*, *čebèr -bra*, *bréskev -kve*, *bistró -ja*, *céstar -ja*, *koló -esa*, *máti -ere*, *têle -éta*, *vrème -ena*, pa tudi, če gre za neredno končnico, npr. *grád -ú*, *-a*, *móst -ú*, *-a*, *zíd -ú*, *-a*. V slovarju so navedene tudi vzporedne končnice množinskega imenovalnika, npr. *góstje*, *gósti*, *študéntje*, *študénti*, *cvetóvi*, *cvéti*, *blága*, *blagóvi* itd.

Pri glagolih je zmeraj naveden tudi vid, končnica 1. osebe ednine pa le tedaj, če ima glagol vzporedne končnice, npr. *blebetáti -tám*, *-éčem*, *bleketáti -tám*, *-éčem*, *fofotáti -tám*, *-óčem* ali če se sedanjiška osnova razlikuje od nedoločnika (razen pri glagolih s pripono *-ovati*, *-evati*, *-avati*, *-ivati*), prim. *doplésti -plêtem*, *dopléti -plêvem*, *dopéti -pójem*, *dosodíti -sódim*, *dřsniti -em*.

V slovarju so navedene vse nadomestne osnove.

8. Za slovnimičnimi določili je naveden pomen, pred njim pa lahko stoji kronološka, slogovna, socialnozvrstna oznaka itd. Če oznaka stoji za poljskim izrazom, velja le za prevedek. Navajanje kvalifikatorjev (v slovenskem delu gesla ali za poljskim prevedkom) je bilo potrebno zato, ker prevedek pogosto sodi v drugo zvrstno različico kot slovenski leksem ali ima drugačno čustveno zaznamovanost oziroma se od njega kako drugače razlikuje, npr.: *beráč*, 'žebak, dziad', toda *beráčón* pej 'žebak'; *bombážén*, *bombážév* 'bawemniany' toda *bombážast* pog 'bawemniany'; *drát* pog 'drut', *žíca*, *féhtati* pog 'prosić'; *krčmár* 'karczmaz', toda *bírt* pog 'karczmaz'; podobno *křčma* 'karczma' in *birtija* pog 'karczma'; *dřn* arh 'darrí, darnina, darnia' → *ruša*; *spomlád* arh 'wiosna' → *pomlad*; *dúdlar* 1 'dudziarz'; 2 *žarg* 'kujon'.

Število kvalifikatorjev je omejeno na najnujnejše (skupaj 65, od tega je 33 slovnimičnih oznak in izrazov),⁶ da bi Poljakom in drugim uporabnikom olajšala uporabo slovarja, sva za osnovo krajšave uporabljala latinske ali mednarodne izraze. Ker je tako stališče slovenskemu slovaropisju tuje, se je med slovenskimi jezikoslovci sprožila polemika. Mnenja so bila različna. Puristi so zahtevali rabo slovenskega izrazja, končno pa je prevladalo mnenje sestavljalcev. V Uvodu je seznam oznak s krajšavami v latinski, slovenski in poljski obliki.

9. Naslednja pomembna sestavina je prevedek slovenskega leksema. Prizadevala sva si navajati vse možne sopomenke, npr. *ábotnost* 'głupstwo, brednia, bzdura', *agílen* 'żywy, ruchliwy, aktywny, przedsiębiorczy', *ájbiš* 'ślaz, malwa', *barába* 'łotr, szelma, hultaj', *brezuspéšén* 'bezkuteczny, nieskuteczny, daremny, bezowocowy', *dežéven* 'deszczowy, dżdżysty, słotny'; *drénovec* 'niedołęga, niezdara, niezguła, niedorajda', *dovtíp* 'dowcip, kawał, żart'.

Kadar ni bilo poljskega leksikalnega ustreznika, je navedena njegova protipomenka, npr. *desníčar* 1 praworęczny, ant mańkut; 2 prawicowiec.

Včasih geslu neposredno ne sledi prevedek, ampak frazeološka zveza in šele nato njen prevod. To pomeni, da geselska beseda ne nastopa kot samostojna enota, ampak je rabljena le ali predvsem v navedeni stalni zvezi, npr. *Arhimédov ~ zakon* prawo Archimedesza; *Céltzijek ~a* lestnica skala Celsjusza; *Dámoklejev ~ meč* miecz Damoklesa (Damoklesowy); *blážév eksp ~ žegen* do niczego (nic nie warte); *ta zdravila so ~ te* lekarstwa są do niczego; *fúć eksp biti ~ być* do niczego; *danes sem čisto ~ dzisiaj* jestem zupełnie do niczego; *všec adv biti ~ podobać się*; *to dekle mi je všeč* ta dziewczyna mi się podoba; *postati ~ spodobać się*; *naposled mi je tudi to postalo ~ w końcu i to mi się spodobało*.

⁶ H. Orzechowska je v oceni Poljsko-slovenskega slovarja avtorju očitala čezmeren obseg sistema oznak (naštela jih je kar 115).

10. Za vsak slovenski leksem ni bilo mogoče najti prevedka ali protipomenke. Zato sva morala pomen večkrat opredeliti na različne načine, npr. z opisom dejanskega pomena: *ávba* 'kobiece nakrycie głowy w stroju ludowym podobne do czepka (czepca)', *berívka* 'gatunek wczesnej sałaty', *brucka* 'studentka pierwszego roku', *cvíček* 'rózowe, kwašne wino', *cvětník* 1 III 'antologia, wybór, wypisy; 2 gatunek białych ziemniaków'.

Drug način je strukturalnopomenska opredelitev, npr. *ambiciózněž* pej 'człowiek przesadnie ambitny', *fíčkar* 'właściciel małej zastawy', prim. *fíčko* 'auto, mała zastawa', *cankarjánec* 'naśladowca stylu Cankara', *molívec* 'człowiek (często) modlący się'.

Večkrat gre za opredelitev področja, npr. *barvnokóžec* 'kolorowy (o człowieku): *belci in barvnokožci* 'biali i kolorowi'; *buzaránt* pej 'pedał' (o człowieku), *črédnica* arch 'pasterka (o kobiecie)', *dolgín* 'wysoki człowiek, tyczka (o mężczyźnie)'.

Strukturalna opredelitev pomena je pogosto uporabljena pri pridevniki ter nekaterih tipih samostalnikov in glagolov. Če gre za slovenske pridevnike, je bila težava v tem, da jim v poljskem besedilu večkrat ustrezajo predložni ali nepredložni samostalniki (največkrat v rodilniku, pa tudi v drugih sklonih), kar je zahtevalo strukturalno opredelitev pomena in sobesedila, ki je ponazarjala skladenjsko razliko, npr. *dédnosten* adj od *dednost*: -stna teorija teoria dziedziczności; *délovni* adj od *delo*: ~ *človek* człowiek pracy, ~ *a pogodba* umowa o pracę, ~ *čas* czas pracy; *divjačínski* adj od *divjačina*: ~ *a jed* potrawa z dziczyzny; *dléten* adj od *dleto*: ~ *ročaj* rączka dłuta, ~ *na obdelava* obróbka dłutom; *čájén* adj od *čaj*: ~ *jna žlička* łyżeczka do herbaty, ~ *jno pecivo* ciasteczka do herbaty, drobne ciasteczka. Slovenski pridevnik lahko ima ustrezen poljski prevedek, prav tako pridevniški, vendar je njegova raba večkrat omejena na strokovno izrazje ali stalne izrazne zveze, npr. *mésten* miejski: ~ *stne pravice* prawa miejskie toda ~ *tni očetje* ojcowie miasta; *cvěten* 'kwiatowy': ~ *tni prah* pyłek kwiatowy: ~ *tni listi* liście kwiatowe, ~ *tni venec* korona kwiatowa, toda *cvetličén* 'kwiatowy', dotyczący kwiatów: ~ *čna greda* grządka kwiatów: ~ *čni lonec* doniczka do kwiatów, ~ *čni vzorec* wzór w kwiaty.

Težava v zvezi s pridevniki je tudi v tem, da je v slovenskem jeziku iz iste podlage tvorjenih več pridevnikov, ki pa jim v poljskem jeziku ustreza en sam prevedek, npr. *bencínov* in *bencínski* benzynowy, *dlákav*, *dlákast* owłosiony, *děžjev*, *děžnat*, *dežěven*, *dežěvnat* deszczowy, dżdżysty, *šlotny*, *fragmentáren*, *fragmentářičen* fragmentaryczny, *molékulski*, *molekuláren* molekularny.

Spet drugačen primer strukturalne določitve pomena so samostalniške in glagolske pomanjševalnice, npr. *bodálce* dem od *bodalo* (kindža), *bótrček* dem od *boter* (kum), *bótrica* dem od *botra* (kuma), *dělavček* dem od *delavec* (robotnik, pracownik, działacz), *domovínica* dem od *domovina* (ojczyzna), *ájčkati* dem od *ajati* (spać, lulać, kołyśać, bujać), *spáńčkati* dem od *spati* (spać).

11. V primerih, ko se splošna raba razlikuje od jezikovne norme ali če se leksem kot leksikalna (geselska) enota obnaša drugače kot besedilna enota, se mora slovaropisec odločiti za vrsto opisa. To vprašanje se je pojavilo pri samostalnikih za osebe ženskega spola, posebno v poimenovanjih poklicev, položajev in naslovov, npr. *arheológinja*, *filológinja*, *profésorica*, *diréktorica*, *detektívka* in drugih, npr. *dvomljívka*, *dnínarica*, *ábotnica* itd. Spraševala sva se, ali naj se v takih primerih odločiva za besedotvorno določitev pomena tipa: oblika ženskega spola od *arheolog*, *filolog*, *profesor*, *direktor*, *detektiv*, *dvomljivec* itd. ali drugače: kobieta, pani archeolog, filolog, profesor. Nazadnje sva se v takih primerih odločila za področno definicijo, npr. *arheologinja* archeolog (o kobiecie) in sobesedilo: *bila je odlična* ~; podobno: *filologinja*, *detektivka* itd.

Enako sva ravnala v primeru, če je slovenskim leksemom moškega in ženskega spola ustrezal poljski prevedek dvojnega spola, npr. *brblja eksp* gaduła (o ženski) in *brbljáć eksp* gaduła (o moškem); *dvomljívec* niedowiarek (o moškem), *sceptyk* in *dvomljívka* niedowiarek (o ženski), *sceptyczka*; *dolgočasnéž* nudziarz, *maruda* (o moškem) in *dolgočasnica* nudziara, *maruda* (o ženski). Večkrat pa je bilo treba posamezna poimenovanja za ženski spol izraziti drugače, npr. *ábotnéž*, *ábotnik* głupi mężczyzna in *ábotnica* głupia kobieta; *bélec* biały mężczyzna in *bélka* biała kobieta; *dnínar* dniówwarz, *dníówwowy* in *dnínarica*, *dnínarka* kobieta pracująca na dniówki.

12. Za konec je treba še dodati, da so posamezni pomeni ločeni z arabskimi številkami, po potrebi pa tudi ponazorjeni s kratkim sobesedilom, npr. *besednják* 1 arch słownik → *slovar*; 2 słownictwo, zapas słów; *bérgla* 1 kula: *oprt ob -o* oparty o kulę; 2 szczudło: *hoditi po (na) -ah* chodzić na szczudłach; *buren -rna* 1 głośny, hałaśliwy: — *smeh* głośny śmiech; 2 burzliwy: — *rni* časi burzliwe czasy.

Zadnja sestavina geselskega člena je frazeologija, navedena na koncu gesla ali opredelitve pomena, na katerega se nanaša. O tem, da sva pripisovala frazeologiji velik pomen, pričajo takšna gesla, kot npr. *blagó*, *beséda* in veliko drugih, prim. *blagó* trgovina z belim ~om handel kobietami, *razsuto* ~ towar sprzedawany luzem (na wage), *dobro* ~ *se samo hvali* dobry towar wiechy nie potrzebuje, dobrego towaru nie potrzeba zachwalać *pog*; *beséda* 1. słowo, wyraz: *nove -e* nowe wyrazy; *dati*, *držati*, *prelomiti* ~o dać, złamać słowo, dotrzymać słowa, *uvodna* ~a słowo wstępne, *spremna* ~ wprowadzenie; 2 mowa, rozmowa: ~ *o osebni* *dohodkih* rozmowa o poborach (płacach), *o tem ni bilo* ~e o tym nie było mowy; 3 język: *govorjena in pisana* ~język mówiony i pisany; ~ *je dala* ~ *o* zaczęliśmy rozmawiać, ~ *je meso postala* słowo stało się ciałem, *obračati (zavijati)* ~e przekrecać słowa, *položiti* ~o na język odpowiedzieć, *vzeti* ~o nazaj odwołać to, co się powiedziało, *vezana* ~ poezja, *nevezana* ~ proza.

Prevedel
Niko Jež
Ljubljana

Seznam okrajšav

adj	adiectivum	pridevnik	przymiotnik
adv	adverbium	prislov	przysłówek
ant	antonyma	antonim	antonim
arch	archaismus	arhaizem	archaizem
		zastarela beseda	wyraz przestarzały
dem	deminutivum	pomanjševalnica	zdrobnienie
eksp	expressivus	ekspesivno	ekspresywny
f	femininum	ženski spol	rodzaj żeński
ind	indeclinabile	nesklonljivo	wyraz nieodmienny
(im)pf	(im)perfectivum verbum	dvovidje	czasownik dwuaspektowy
m	masculinum	moški spol	rodzaj męski
n	neutrum	srednji spol	rodzaj nijaki
pl +		pretežno v množini	najczęściej w liczbie mnogiej
pl t	pluralia tantum	samo množinsko	rzecz. mające tylko liczbę mnogą
pog	colloquialis	pogovorno	wyraz potoczny
sg t	singularia tantum	samo edninsko	rzecz. mające tylko liczbę pojedynczą
zool	zoologia	zoologija	zoologia
žarg	sermo perplexus	žargon	žargon

Bożena Ostromecka – Fraczak

UDK 801.3:801.323.2=863=84

STRESZCZENIE

SLOVENSKO-POLJSKI SLOVAR

Ustalając założenia, zakres materiału i sposób opracowania autorzy *Słownika słowensko-polskiego* nawiązywali w dużym stopniu do *Słownika polsko-słowenskiego* F. Vodnika, chodziło im bowiem o to, aby oba słowniki stanowiły całość przydatną do badań porównawczych. Eliminując archaizmy, dialektyzmy i wyrazy obce, które wyszły już z użycia, zmniejszyli w porównaniu z Vodnikiem liczbę haseł z 45000 do około 40000. Brak słownika frekwencyjnego spowodował, że autorzy przy doborze haseł, oprócz innych słowników słowensko-obcojęzycznych i trzech tomów *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (do litery Pren), musieli kierować się własnym wycieczim językowym. Zdecydowali zatem, by w słowniku znalazły się leksemy, które choć znaczeniowo identyczne mają w obu językach różne cechy gramatyczne (rodzaj, liczbę, rekcje, aspekt, tranzytywność), odmienną ortografię lub takie wyrazy obce, które na podstawie identycznej w obu językach bazy słotwotwórczej tworzone są według odmiennych wzorów derywacyjnych (różnice w derywatach przymiotnikowych). Pominięto zaś część leksemów słowenskich ze względu na regularność ekwiwalentów

słowotwórczych, w zasadzie nie uwzględniono wyrazów gwarowych. Poszczególne hasło stanowi samodzielny lub synsemantyczny leksem; często warianty ortograficzne, fonetyczne i fleksyjne połączone są w pary, wyjątkowo zaś niektóre typy wariantów słowotwórczych. Zaznaczone jest miejsce i długość akcentu, przy *e* i *o* także wąskość i szerokość. Po hasle rzeczownikowym podawana jest część końcowa genetivu sg, w uzasadnionych przypadkach rodzaj, przy czasownikach zawsze aspekt i końcówki 1 os. sg, jeśli chodzi o formy równoległe lub zmieniony temat w odniesieniu do bezokolicznika, odnotowane są też wszystkie formy supletywne. Liczba kwalifikatorów została ograniczona tylko do niezbędnych (65). Jako tłumaczący słowniki leksemu autorzy podawali jego możliwe synonimy, w przypadku braku odpowiednika podany jest antonim, często też związek frazeologiczny. W przypadku braku tłumaczenia autorzy musieli podać definicję strukturalno-znaczeniową, zakresową lub ilustrować znaczenie kontekstem (wskazującym na różnicę składniową). Autorzy wielką wagę przywiązywali też do frazeologii.

Alojzija Zupan

Srednja gradbena in ekonomska šola, Ljubljana

UDK 886.3.09-1 Kleč M.

Klečeve erotične pesmi

Milan Kleč se je že na začetku svojega pesnjenja približal bralcu s preprostim izrazom, nezahtevno pesemsko zgradbo in z novo predstavo lirске objektivnosti. V tako imenovanem tretjem povojnem rodu, kjer so pesniki pisali skrajno modernistično ali pa na nenavaden, izumetničen način sledili izročilu, so Klečeve navidežno impresionistične pesmi presenetile s svojo komunikativnostjo. Poseben mik jim je dodala erotična tematika; ta tudi njegovim kasnejšim zbirkam prinaša največ novih razsežnosti.

V razmišljanju o Klečevem ustvarjanju sem se prav zaradi tega omejila na zbirke s poudarjeno ali izpostavljeno erotično tematiko (*Kresnice*, *Nad dečki sije sonce*, *Tavla*, *Radio*), vzporedno pa poudarila problem upesnitve skrajnega vitalizma. Ravno ljubezen do življenja, ki se očitno oblikuje v panerotični povezavi stvari, zapiše pesniku največ erotičnih pesmi. Kleč si za prostor telesnega stika izbere skladno naravo, kjer zavaruje harmonično sožitje rastlin, živali in ljudi pred naivno idealizacijo z novoveško zavestjo o dvojnosti subjekta in objekta. Pesnik skuša v doslednem zapisovanju telesnosti izmeriti srečne in sproščene položaje, vendar se začne zaradi ponavljanja izrabljati. Takrat se začne zavedati monotonije posnemanja lastnega postopka, a še vztrajno išče nove izrazne možnosti v opevanju neproblematičnih telesnih stikov. Poezija zapisuje utripe lastnega obstoja (to se deloma zgodi že v zbirki *Nad dečki sije sonce*, najočitneje pa v *Tavli* in *Radiu*) z evforičnimi sredstvi vzključnosti ali pa utihne v enakomernem zadovoljstvu.

Po teženju k neverbalnosti so Klečeve pesmi podobne pesmim C. Zlobca, ki se tudi približujejo poetični zadregi, kako kvalitetno opevati zadovoljstvo in srečo. To velja predvsem za pesmi, kjer lirski subjekt večkrat izrazi željo, da bi v intenzivni vseobsegajoči sreči utihnil, vendar uporabi to željo po molku le za novo gibalno pesmi.

Poetika sreče

Vzrok za upadanje umetniškosti zapisovanja sreče je treba verjetno iskati v širšem evropskem prostoru, kjer je bilo izročilo (ali filozofija) hedonizma vse do postmodernizma večinoma zapostavljeno. Recepcija evropskega bralca je že tako določena, da je bolj navajen »melodramatične zasnove«¹ ljubezenske literature (skoraj vsa pomembna ljubezenska besedila opevajo tragično ljubezen). Ob njej se, glede na literarno dediščino in bralni spomin, zaveda, da stopnjevanje proti vrhu (ki ga psihofizično močno doživlja) pelje proti usodni razdvojenosti ljubečih se. To bralca znova in znova prizadene in očisti. Takšna ambivalentna zavest (pričakovanje nesreče, pretvarjanje, da do nje ne bo prišlo, in katarzična sprostitev ob njej) je seveda bolj razplastena kot meditiranje ob tihi, neeksplozivni predlogi. Torej se sprejemanje ljubezenskih besedil razlikuje od vzhodnjaškega, ki priznava bolj načelo približevanja, ne pa oddaljevanja ljubimcev, zato ne vsebuje tako močnega hrepenenja kot evropsko književno izročilo.

Po drugi strani pa zadovoljstvo najbrž nima dovolj ustreznih označevalcev. Tako opisovanje samo pozitivnega stanja ni dramatično in razplasteno. Besedilo zadovoljstva hoče ugajati, polniti in prežemati z zanesenostjo, vendar ga ubeseditev stanja enakomerne moči ohrani lahko le na stopnji

pasivnosti in monotonije. Ivan Čolović¹ misli, da se pri moči veselja hitro pojavi banalizacija, saj naj bi moč zadovoljstva pomenila sočasno vznburjanje čim večje čutne površine z vsemi razpoložljivimi objekti. Tudi Hans Robert Jauss² v svoji *Estetiki recepcije* trdi, da ima pomen besede uživanje priokus nečesa nižjega. Čeprav je uživanje kot način obvladovanja sveta in pridobivanja zavesti o sebi nekoč upravičevalo občevanje z umetnostjo, se danes estetsko doživetje šteje za pravo šele, ko preseže uživanje in se povzdigne na stopnjo estetske refleksije (to se je deloma preoblikovalo v postmodernizmu). Vendarle se mu zdi, da uživaško razmerje, ki ga prebujata in omogoča umetnost, pomeni estetsko doživetje v najboljšem smislu, ki obstaja v osnovi predavtonomne in postavtonomne umetnosti; po svoji strani mora postati predmet teoretskega premisleka, če naj se spet omogoči pomen estetske prakse produktivnega, receptivnega in komunikativnega razmerja. Vzrok problematičnosti poetike sreče pa tiči tudi v njenih stalnih lastnostih (ki bi se lahko spremenile le s pospešenim ustvarjanjem umetniških besedil zadovoljstva v sedanjem času): enosmernost, zaljubljenost vase, užitek ob sedanjem stanju in omejena dogajalnost, nekritična do drugih sestavin ljubezenske zgodbe. Za umetniško upodobitev užitka je treba več navora, saj nasprotuje že ustaljenemu literarnemu kodu, ki izhaja predvsem iz srednjeveškega izročila. Pomembno jo je zaznamovalo manihejsko enačenje ljubezni in nesreče ter prepričanje, da sta telo in iz njega izvirajoča strast nujno zlo, ki mu lahko ubežiš le z askezo. To je zelo ustrezalo evropskemu dualizmu,³ ki najočitneje zasije spet z mitom romantične ljubezni.

Tudi Klečeve pesmi priznajo svojo nemoč, če dalj časa opevajo samo pozitivnost približevanja ljubimcev v prostoru in času, ki jo spremlja pomiritev čustvene razplatenosti. Pesnik jim takrat vdela odsev lastne kritičnosti. Ta obrobna sestavina — premislek o poeziji in jeziku — se je postopoma zgoščevala in se v zbirki *Tavla* (1981) tematizirala v dualizem realnost — kvazirealnost. Bralec seveda že vnaprej ve, da umetnik svoje esence ne more zanikati s pesnjenjem, zato lahko v tej zbirki opazi še vztrajnejše ukvarjanje z besedami. Kleča začne zanimati čutna zmožnost besede, njena erotična zvočno-pomenska učinkovitost ter nenavadnost, ki jo uspešno združi z (erotično) motivno-tematsko zasnovjo. Ta skladna povezava ustvari najbolj inovativne erotične pesmi, kjer je erotizacija⁴ izpeljana do konca. Čeprav se erotične pesmi v vseh štirih zbirkah med seboj razlikujejo, večinoma ustrezajo klasičnim književnim določnicam literarnega erotizma, prilagojenega seveda zvrstni tipičnosti lirske pesmi. V uvalnem pregledu se bom zato najprej omejila na pomembne lastnosti lirskega erotizma, da bom lahko natančneje opredelila Klečeve erotične pesmi.

Lastnosti erotične pesmi

V erotični poeziji prevladuje telesna sestavina ljubezni, ki s podrejenim ali implicitnim duševnim polom povzroči povečanje poimenovanja telesnosti. Tako kot druga erotična besedila poudarja trajanje erotične napetosti ter zavlačevanje končne uresničitve (retardacijo Kleč izvaja z antropomorfizacijo okolja, navideznim, zgolj retoričnim izmikanjem pri zapeljevanju, vmesnimi refleksivnimi vrivki in začasnimi odmiki od želenega stika . . .).

Erotičnost temelji zlasti na metaforičnem in metonimičnem načelu kot načinu izognitve telesnemu, kar preoblikuje govorico v aluzivno in konotativno. Erotična pozornost je usmerjena v opis predmeta poželenja, kjer se vedno čustveno/čutno razgiba. Vendar je ta predmet lahko zelo abstraktno odmaknjen, zato se označevanje ponavadi posveti tudi navzočnosti ljubimcev v prostoru in času. Najbolj referenčna je dejavna dvosmernost njunih razmerij, posebno takrat, ko se pesemska lika »zavedata« drug drugega in se med seboj sporazumevata. Te vrste erotična pesem (z

¹ Ivan Čolović (1990). *Erotizam i književnost. Ogledi o markizu de Sadu*. (Biblioteka Savremeni jugoslovenski pisci). Beograd.

² Hans Robert Jauss (1978). *Estetika recepcije*. (Književnost i civilizacija). Beograd: Nolit, str. 374-409.

³ Andrej Capuder (1987). *Spremna beseda* v knjigi Francesco Petrarka, *Lirika*. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 148.

⁴ Erotizacija je postopek povezovanja nevtralnega jezikovnega ozadja z erotičnimi plastmi, ki besedilo napolnijo s psihofizično močjo.

navzočnostjo para) vsebuje največ preglednih in vizualnih podob, različna pomenska jedra so med seboj tesneje povezana, da lahko sporočijo novo ljubezensko resnico. Erotizacija je v takšni erotični pesmi še najdoslednejša, saj se je posvetila vsebinskemu in jezikovnemu gradivu. Ta literarni postopek izbira besedno gradivo predvsem iz erotičnega besednjaka poimenovanja telesnosti in spolnega približevanja. Pred opisom erotičnega stika (lahko je tudi reminiscenčen) uredi z estetizacijo primerno okolje in priredi dogajalni čas. Erotično ozračje, ki ga ustvari, zaznamuje tudi »intenziteta, ki iz notranje dinamike besedne umetnosti prehaja na sprejemalca in v njem čustveno in telesno odseva«. ⁵ Michele Zeraffa⁶ trdi, da je vsebina erotičnega govora uživanje, ki naj bi bilo smisel hrepenenja. To pa se kot osnovno čustvo erotične pesmi počasi uresničuje in prilagaja vizualnim soodnosnicam (stisk roke, dotik, poljub), ki morajo paziti, da si duševnost elegantno podrejš, a je s tem ne izključijo. (Spolnost je namreč samo cilj, ne pa namen, slednje se zgodi šele v pornografski pesmi.) Uresničenje hrepenenja rado posega v semantiko prekinitev/preprečitve (nemoč, prepoved, slovo), zato da bi še bolj poudarilo napetost med zaželenim in neuresničenim ter podaljšalo trajanje erotičnega pričakovanja.

Erotično stopnjevanje

Stopnjevano odlašanje in napetost, ki izvirata iz erotičnega pričakovanja, sta oblikovana s pomembnim elementom erotične literature: stopnjevanjem. Oblikovano je s temo zavlačevanja, »tako da igra želja doseže svoj polni pripovedni pomen v trenutkih intenzivne zadostitve.«⁷ Erotična besedila so namreč teksti čakanja, priprave in rasti, ki nas vznemirjajo, medtem ko sami erotični izpolnitvi sledita deflacija in razočaranje. Večna skušnjava erotiziranega besedila je, da se bo zgodba prehitro stopnjevala do vrhunca — zato naj bi bila besedilna energija pripovedi vedno na meji prezgodnje sprožitve.

Vsa erotična besedila nimajo tako zgledne arhitektonike, da bi se lahko stopnjevanje hitro opazilo. Če je globoko implicitno, ga napovedujejo zadrževalne prvine, ki zadržujejo izbruh čutno izrazitejših jezikovnih mest. Obenem pa besedilo nenehno polnijo z napeto dinamiko. V nasprotju z drugimi literarnimi zvrstmi ima erotična pesem vrh in razplet samo impliciten ali površno izpeljan. To ustreza zastrtosti ali aluzivnosti erotičnega besedila, ki ga ravno polisemičnost ločuje od pornografije, kjer je vse podrejeno obsežni eksplikaciji razreševanja spolne privlačnosti in napetosti. V erotičnem besedilu vlada čutna napetost,⁸ ki izhaja iz vsebinskih razmerij ali kakršne koli navzočnosti telesnosti. Le-ta vedno vznemiri pripovedni tok, lahko pa tudi spremeni njegovo smer ali ga konotira. Telesnost namreč vsebuje veliko spodbujevalnih refleksov, ki zaradi neposrednosti identifikacijskega načela delujejo na bralca nasilno in hitro. Prožno erotično stopnjevanje se razlikuje od pesemskega, saj predvsem zgoščenost in omejenost obsega lirске pesmi ne omogoča pravega stopnjevanja ali zadrževanja (slednje skoraj vedno izpade). Tako postane erotična govorica v pesmi še bolj reminiscenčna in večplastna.

Milko Valent⁹ imenuje postopek zadrževanja napetosti v erotičnem besedilu *coitus reservatus*. Razume ga kot književni nadpostopek, ki zbira svojo procesualnost v fikcijskem mesu (besedilu, oziroma pisanju), in hkrati rafinirani postopek stanja pred katastrofičnim propadanjem v dovrsnost poželenja. *Coitus reservatus* je dejavni kontrolor postopkov, urejevalec in usmerjevalec prvotne erotike.

⁵ Takšno oznako jezika erotične literature podaja Roland Barthes, povzema pa jo Ivan Cesar (1988), v članku Pornografija kot besedilo, *Sistem pornografskih besedil*, Sodobnost, št. 11, str. 1063.

⁶ Michele Zeraffa (1977). *Erotika/Eстетika*. Treči program, br. 43, IV, str. 285.

⁷ Peter Cryle (1990). *Enunciation and Ejaculation. Telling the Erotic Climax*. Style, Volume 24, Number 2, Summer, str. 187-199.

⁸ Peter Cryle, n.d..

⁹ Milko Valent (1988). *Erotologike*. Osijek: Božidar Maslarič, str. 25-42.

Pomen narave v Klečevi poeziji

Erotični pesniki včasih izrabijo tudi patološko ali morbidno stanje in z njim razširijo (tesne) pomenske meje erotične lirike. Tega se je Kleč v svojih pesmih vedno izogibal, saj ga ravno vztrajnost harmoničnega orisa ljudi in živali ločuje od drugih slovenskih piscev. Že v njegovi drugi zbirki (Kresnice, 1978) so moč, mladost in lepota uravnovesili čutno energijo besedila na antični način skladnosti srednje poti. Tesna povezanost človeka z naravo je spolni privlačnosti izbrisala perverzni predznak. Lirske osebe so prijetno zlite z okoljem, tako da prevzamejo celo nekatere njegove lastnosti; jezikovne plasti se poloti *antropomorfizacija* (drevesa odločajo o višini neba, dežela pomaga pri spolnem stiku, koža živi s smrekami). Golo telo je najpomembnejša vrednota, ki odpravlja represivnost. Je začetek in središče človekovega bivanja (Kresnice, Dežela, str. 8), ki mu ustreza preprosta izjavnost. Njegova slečenost je simbol radoživosti in odprtosti, domačnosti in darovanja. Golota kot modus vivendi črpa svoje vzporednice iz antične pastoralne idilike: »*tukaj/sva se slekla/tukaj sva potem doma.*« (Kresnice, Gozdna vila, str. 9.)

Nestrastna erotika je vezana na izkušnjski svet otrok (dečki, deklice, pastirica, angeli), ki se odzivajo pristno in spontano ter se tudi svobodno veselijo svoje golote. Srečna zavest telesa ohrani prvinsko, nepohotno čutnost čutnega panteizma in razkrije optimistično vizijo eksistence, ki sama sebe radosti. Spolni detajli v takšni poeziji ne izstopajo, saj so podrejeni glavnemu pripovednemu toku erotičnih pesmi in ciklov. Njihova nazorna referenčnost (pri erotični in pornografski literaturi ponavadi spodbudi identifikacijsko načelo) je utišana z rastlinskim svetom in lirskim subjektom, ki svoje erotične nagibe rajši nakazuje kot izpolnjuje.

Kleč se zelo posveča estetizaciji (predvsem v zbirkah Kresnice in Nad dečki sije sonce), s katero olepša erotični stik. Predvsem telo je vedno obsijano s soncem ali prijetno svetlobo, da ga bralec lahko občuduje na »antični način« estetskega predmeta: »*ko plešeš med njimi/moje seme in moja koža/nosita sonce*« (Kresnice, str. 8). Najlepše pri občudovanju pesemskih likov je to, da se nekateri sploh ne zavedajo svoje lepote ali celo golote. Slečenost je pogoj za vstop v ta idilični svet, zaznamuje pa odprtost in sproščenost udeležencev. Vsi seveda niso nosilci samo pozitivnih čustvenih stanj, zato jim predvsem lirski subjekt hoče odgnati sram, strah ali zadržanost, telesno približevanje pa prikazati čim nazorneje, s primesmi mikavne skrivnosti: »*in ko sem se končno sklonil,/sem zvedel skrivnost,/ki naju je tako trdno zvezala*«; ali »*skrivnost bom razkazal/tudi tebi, kar nazaj/se uleži.*« (Kresnice, str. 48 in 49.)

Med erotiko in naravo je spleteno prenosorazmerno razmerje. Narava poskrbi za prijetno počutje človeškega para, le-ta pa ji oddaja sproščeno razpoloženje. Kleč je že v *Kresnicah*, najbolj pa v zbirki *Nad dečki sije sonce* (deloma tudi v *Tavli*), ustvaril idilični svet z dosledno redukcijo naravnih prvin na tiste, ki imajo visoko pesniško vrednost zaradi svoje estetske pomenskosti: prirejene gozdne in travne površine, prepletene z rekami, ribniki; smreka, jelka, gozdne jagode, borovnice, divji mak, jabolko, žito; ovce, koze, muce, konji, zajci, ptiči ...

Četudi nosi pesnik v sebi več pekla kot neba, nam ga preceja skozi gosto rastlinsko odejo. Učinka takšnega postopka sta presenečenje in začudenje, ki spoznavne vrednote pesmi relativizirata, nenavadna zasnova ali razsnova pripovedne linije pa bralce šokira in poskrbi, da jih ne bi »skrčeni« rastlinski svet preveč uspal. V pesmi Zemlja, ptič (Kresnice, str. 24) sta glavni prvine kratke pesmi v nenormalnem razmerju: ptič je večji od zemlje. Ta singularna resnica je seveda brez univerzalne vrednosti, vendar zato z nenavadnim razpletom presenetljivo pomnoži estetske razsežnosti. Iracionalna razmerja se najbolj odkrivajo v daljših pesmih z izpeljano zgodbo. V pesmi Še zajec (Kresnice, str. 55) Kleč že s stimulacijskim vprašanjem (»*Kaj je počel na jasi/skoraj ne bi verjell/svojim očem:*«) napove imaginarno doživetje, ki nosi nekatere lastnosti nadrealistične kombinatorike. Vendar je ta navzoča samo v dramatičnem razpletu, tako da ne razdira, marveč še pomaga graditi trdno fabulativno osnovo. Kot drobna iluminacija ima ključno graditeljsko moč, saj podeljuje pesmim drugačno resničnost. V tej pesmi je igriva, ljubka in pravljicična kot polpozabljen želje iz otroštva, saj lirski subjekt zasleduje zajca, s katerim se potem dvigne v zrak in leti. Razumski

dejavniki vnese v pesem dvom (ženska ne verjame tej zgodbi) in tako polemizira z idealizacijo, ki bi neproblematizirana spominjala na otroško pesem.

Ustvarjanje neke prvinske tu-bitosti, neke harmonične urejenosti, je preoblikovalo bivanjsko stisko v nedoločljivo negotovost (ali splošno tesnobo, ki se pojavi v nas tudi takrat, kadar smo najbolj sproščeni) oz. v nedoumljiva razmerja naravnih stvari (*Kresnice*, pesmi: *Pes, Ženska je odpovedala, Nagi mož, Praznik*). »Edino ljubezen je rešena refleksivnih prokupacij, prav tako tudi emocionalnih, zato pa je napolnjena z žgočo elementarnostjo.«¹⁰ Pozorno opazovanje pove, da so negativna stanja v takšnih razmerjih samo obrobna, prekrita z vitalistično močjo antičnega češčenja telesa kot estetskega predmeta in vira užitka. Tu se Klečeva filozofija stika s Svetinovo, le da ni izražena himnizirano in atributivno, saj je prilagojena visoki stopnji komunikativnosti.

Lirski subjekt je zaradi zdrave odprtosti tudi spolno strpen, saj nagovarja oba spola. Moški v pesmi *Jeleni v morju* (*Kresnice*, str. 46) so popolnoma naravno razširili njun intimni prostor, medtem ko je v pesmi iste zbirke *Žena, mladenič*, str. 61, homoseksualna situacija iracionalno motivirana. Konec tega motiva uvede klasično etiko heteroseksualnosti,¹¹ saj izpovedovalec prizna nelagodnost. Homoseksualni nagibi so bolj razviti v zbirki *Nad dečki sije sonce* (1979), kjer je avtorju ta ljubezen najvišji cilj hrepenenja. Pesniški jaz je do dečkov obziren, saj podpira njihovo konvencionalnost s skrivanjem za iracionalne izpeljave in občutke nelagodnosti. Po drugi strani pa hoče moško ljubezen ustaviti samo na najbolj »naravni« razvojni fazi — ma začetem prebujanju spolnosti v puberteti. Tudi v *Tavli* (1981) in *Radiu* (1991) je moška ljubezen višje vrednotena; čeprav je iz njiju izginila kot konkretna podoba ljubečih moških — navzoča je še samo v nostalgčnih, kratkotrajnih utrinkih spomina. Verjetno je vzrok temu panerotična povezava stvari, ki je pospešila razvoj homoerotične motivike, izvalni naboj pa je le delno izpeljala zaradi sublimacije v poetično pastoralnost (podobno pri I. Svetini). Iz nje kljub spontanosti (presenetljivo!) prodira konvencionalno obžalovanje zaradi kršenja »prave« — heteroseksualne etike. Šele z Mozetičem, ki je v svoji radikalnosti sledil Šalamunu in se otesel sramu, je slovenska poezija nadoknadila zapozneli razvoj homoerotike ter njeno občutno manjšo navzočnost kot v prozi. Slovenske pesnike, ki se jim je ta motivika zapisala, pa povezuje njena izstopajoča prvina — svežost nove osvetlitve eksistence.

Najbolj je homoerotična motivika navzoča v zbirki *Nad dečki sije sonce*. Pesnik jo izrazi z dialogom provosebnega subjekta in dečkov ali s pomočjo »opazovalne razdalje,« ki mu omogoča, da nam ustvari poetične podobe mladih mož.

Zmožnost izmikanja (večinoma retoričnega, ki pa vedno razgiba predigro), sredstvo dramatičnosti, gradi na privlačnosti in odboju. Obredje sprenevedanja¹² vodi moško načelo, ki energično podira ovire v otrocih. Lestvica nestanovitne čustvenosti posega tudi po agresivnih tonih, da oporeka zadržanemu (ženskemu) načelu dečkov. Zanimivo grajena igra napolni besedilo z erotično napetostjo. Najvidnejši kazalnik vznemirjenosti je koža: »sem ji ponujal/in stegoval/kožo/ki se je nabirala v izvir,« (*Nad dečki sije sonce*, str. 49); koža je nabrana, napeta koža, skrivajo kožo, ki se še bolj odpira; odprimo se, odprta koža. Lirski jaz je najglasnejši v istoimenskem ciklu *Nad dečki je sijalo sonce*, kjer je zapeljevanje dečkov podobno klasičnemu dialogu erasta in ugodnika.¹³

¹⁰ Peter Kolšek (1978), Milan Kleč, *Kresnice*. Sodobnost, št. 1, str. 1146.

¹¹ Klasična etika heteroseksualnosti priznava samo ljubezen do nasprotnega spola, saj se ji edino ta zdi naravna in moralna. Vse druge različice ljubezenskega razmerja (mogoče) delno sprejema, vendar ji zbuja nelagodnost ali nerazumevanje. O tem, posebno pa o homofobiji ali strahu pred homoseksualci, ki je posledica napačnega družbenega sprejemanja drugačnih ljudi, razmišlja Brane Mozetič (1989) v spremni besedi *Zapisi na robu knjige Drobci stekla v ustih*, Antologija poezije 20. stoletja s homoerotično motiviko, Ljubljana: Aleph, str. 167.

¹² Zapeljevanje v Klečevih pesmih spominja na obrede dvorjenja primitivnih ljudstev, kjer s primerno slovesnostjo proslavijo določeno spolno zrelost. Prevladujoči ljubimec (ponavadi moški) se približuje izbranemu ljubincu (ljubimki), a se pri tem energično od njega (nje) odmika, ga zanika in preze, kot da ga ne mara. Vse to je seveda samo igra, ki naj naredi srečanje bolj zanimivo ter ga podaljša do nestrpnosti.

¹³ Način pristopa do dečkov je podoben grški (antični) navadi, ko si je izobraženi ali premožni moški (erast) poiskal dečka (ugodnika). Tega je poučeval, ga uvažal v skrivnosti znanosti in umetnosti, sčasoma pa tudi ljubezni in erotike. Takrat to

Pesnik velikokrat samo retorično preverja svoje zapeljevanje s *fatično funkcijo*: »verjemite, verjemite . . . ali me slišite/ali me slišite«. Dvorjenje dečkom vsebuje hudomušno avtorefleksijo o nujnosti poviševanja ljudi, ki jih hvalimo. Dečki so namreč nagajivo skeptično zadržani, kar podžiga moč zapeljevalca, da jih še bolj občuduje in hvali. Najbrž se, čeprav zelo nerazumsko, zavedajo, da lahko namerno zadržujejo stopnjevanje privlačnosti. Satirski subjekt jih želi zvabiti iz vinograda v travo (gozd), ki je primernejša za ljubljenje. Medbesedilne erotične konotacije prinašata besedilu tudi trta in grozdje, dionizijska atributa, čeprav nista skrbno vpeta v zapeljevanje (zaradi asociacijske logike). Pesniškemu jazu pa se kljub potentni (moški) zanesenosti ruši samozavest, kar je izraženo v negotovosti vprašalnih povedi in spokorniški drži spovedi. Razpadanje trdnosti vseeno ohranja mik njegove veličine, pesniško prevedene v slovesnost in kult vztrajnosti. Tako si na primer v ciklu *Smreke darujejo zelena jabolka* (zbirka *Nad dečki sije sonce*, str. 13) razlagamo vročično menjavo podob in pospešeni ritem besed z vznemirljivostjo in erotično nestrpnostjo. A ta začetna idilična slika se nam spremeni v ljudsko baladno negotovost. Takšen temačni zasuk, predvsem pa sprememba pesnikovega trdnega stališča v modernistično negotovo in nedoločljivo nas preseneti. To vpliva tudi na lirske osebe, saj postanejo manj svobodne in spontane, v njihova razmerja se naselita negotovost in strah.

Pri pesniških likih je Kleč posebej poudaril njihovo mladost. Adolescenti nabijejo besedilo z nostalgijo po nepovratnem čutenju, zapisanem v sentimentu vzklíčnosti, in dajejo možnost vrnitve v minulost. Analiza udeležencev spolne igre je pokazala, da so zaradi svoje nestalne eksistence večinoma posredniki. V ciklu *Smreke darujejo zelena jabolka* (str. 13) je smreka prevodnik telesne privlačnosti, saj prinaša dečkom ljubezen deklic. Prav tako jim jo prinaša rahlo narcisoiden lirski subjekt v ciklu *Nad dečki je sijalo sonce* (str. 54), kjer polaga dečkom deklice celo v naročje, saj si jih sami ne znajo poiskati (pa tudi ne morejo, ker jim je pesnik omeil gibljivost in svobodo). Človeški in antropomorfizirani dejavniki prek svoje spolnosti (ki je znamenje njihove prvobitnosti/narave) prihajajo v stik z naravo. Tako je posebej izpostavljeno njeno katarzično poslanstvo, katerega ne zanimajo zapleteno zgrajeni sistemi erotičnega stopnjevanja. Dečki in deklice, angeli in pastirice, so spolno nedoločljivi osebkí in kot taki idealni za uvedbo avtoritativne poze v smislu usmerjanja, poučevanja, razporejanja.

Refleksija o pesnjenju in užitek v besedilu

Že v pravkar obravnavani zbirki (*Nad dečki sije sonce*) izžarevajo lirske podobe neko larpurlartistično samozadostnost; hedonistična redukcija je razredčila predstave na vsečne, polepotene in namenoma idilične, ter jim je odvzela bivanjske razsežnosti. Veliko je k temu prispevala tudi satirskost lirskega subjekta, s katero Kleč izpoveduje željo po užitku, izraženo tudi v ugodju samega zapisovanja. Izpovedovalec se zato hitro prilagodi vsem novim mikavnim položajem in pri tem večkrat menja svoje vloge.

Razpršenost izpovedovalca omogoča veliko pesniške svobode. Njegova preobrazbena zmožnost izhaja iz želje vračati se v besedilo, ga ocenjevati, se z njim stapljati, a pri tem ohranjati preglednost. Iz vseh teh grafičnih sledi pa izseva čutni užitek nad postopkom, zvenom besed in njihovim učinkom. Neangažiranost Klečevih pesmi je podobna Baudelairjevi misli, da poezija nima drugega cilja kakor samo sebe. Vredna svojega imena je samo tista pesem, ki jo pesnik piše iz užitka, da piše pesmi. Kleč se je na tej točki zelo približal pomembnemu ustvarjalnemu načelu postmodernizma (ustvarjati besedilo zadovoljstva in užitka), predvsem predstavnikom francoske nove kritike, med katerimi je najpomembnejši Roland Barthes. Le-ti analizirajo že obstoječa besedila zadovoljstva in preučujejo možnosti njihove uresničitve. Pri tem pa izhajajo iz prepričanja, da naj se besedilo razume kot ko-eksistenca, pri kateri pisec ni osebnost v meščanskem oziroma

pedofilično razmerje ni bilo moralno negativno označeno, samo včasih so ga hudomušno zasmehovali; obtoževati so ga začeli šele kasneje. O tem izvemo veliko iz Platonovega Simpozija (predvsem uvodne besede A. Sovreta) ter Petronijevega Satirikona.

moralnem smislu, ampak telo (tu prepoznamo Freudovo predpostavko, da je celotno telo erogena cona, in Lacanovo prizadevanje za povezavo psihoanalize in strukturalizma). Roland Barthes se zaveda, da je besedil zadovoljstva malo. Takšno postavko je oprl tudi na samo definicijo zadovoljstva. Če naj bi bilo takšno besedilo ubeseditve stanja enakomerne intenzivnosti, bi lahko obstal na neki stopnji pasivnosti in monotonije, dvomljiva bi bila tudi vloga učinka na bralce. Zato Barthes predlaga boljše oznako: besedilo za zadovoljstvo (namesto besedilo zadovoljstva) — to naj bo besedilo, ki ugaja, polni in prežema z zanesenostjo (z besedilom zadovoljstva se povezuje tudi poetika sreče, o kateri sem pisala že v uvodu).

Pri interpretaciji bralnega užitka Klečevih pesmi sem ugotovila, da je vsečnost pogojena s pomenskimi zasuki, ki večkrat ne morejo/znajo/nočejo izrabit dramatičnih učinkov. Ravno ta brezoblična sprepletenost večmodalnosti pogostokrat rešuje besedilo pred banalnostjo. Po drugi strani pa se vzporedno s tem trudom polepotena praznina, ki za evokacijo izrazite podobe pokrajine uporablja predvsem geminacijo, vztrajno približuje kiču. Hitra menjava podob zabriše njihovo referenčnost, tako da jim ostane le še zunanja, sinestetična lupina. Želja ugajati bralcu in ga zabavati z iracionalnimi, idealiziranimi predstavami ni popolnoma brezpredmetna. Ponuja nam novo osvetlitev eksistence: zavestno poigravanje (odsev vitalizma) in prepuščanje ugodju označevanja. Pri branju takšnega besedila naša pozornost tava, izključuje konotacije referencialne vrste in razbija enotnost lirskega subjekta. Obsedeni ritem ponavljanja, lasten vsem obredom, se stopnjuje do pretiravanja, bralcu pa daje možnost izgube identitete. Prepustiti se tej izgubi sebe, ničū označenega, prinaša poseben užitek. Roland Barthes v knjigi *Zadovoljstvo* v tekstu takšno obstajanje besed označi za erotično. Meni, da je beseda lahko erotična, če sta izpolnjena nasprotujoča si pogoja:

- 1) *beseda je ponavljana do izčrpanosti,*
- 2) *beseda je nepričakovana, sočna v svoji novosti.*

Tudi nekatere besede v Klečevih zbirkah vsebujejo neko čutno energijo, čeprav ne prinašajo erotične vsebine. Pridobijo jo predvsem s ponavljanjem t. i. evokativnih prvin (smreke, jagode, borovnice; ovce, muce; dečki, deklice, pastirica ...) oziroma podobnih motivno-tematskih zasnov (pesniški subjekt nagovarja stalne udeležence pesmi k telesni sprostivni in hkrati občuduje njihovo otroškost; miniaturne, zgolj estetske sličice narave; provokacijski pomenski zasuk ...). Pesmi so zaradi navzočnosti prvega Barthesovega pogoja erotične (k ponavljanju spada seveda prej omenjeni obredni ritem), vendar take niso samo zaradi te vrste intenzitete ali t. i. čutne sugestije (ki se mi zdi preskromno določilo erotičnosti), marveč tudi zato, ker upoštevajo še vsebinski vidik — besede z erotično vsebino. Ko se pesnik posveča besedam, da bi jim kakor koli dodal čutni impulz, ne pozabi na osnovno erotično razmerje do stvari. Najrajši načeli združi, tako da refleksijo v poeziji, tematizirano kot beg od pesmi, napolni z erotiko.

Od poezije se je poslavljajl že v prejšnjih zbirkah, saj jo je zanimal, nenehno nadziral in presojal, vendar tega ni še nikoli tako natančno opisal kot v mottu zbirke *Tavla*: »izjave in pesmi/slovo od poezije«. V tej zbirki se je tudi refleksija poezije najlepše stopnjevala, medtem ko se je pesnik ves čas zavedal, da je svojo poetiko že skoraj izrabil. Najbolj pa je izrabil njeno temeljno vprašanje: poezija ali življenje, iz katerega izvirajo nekatere nepoglobljene eksistencialne stiske. Iz teh naključnih in obrobnihi položajev sklepamo, da mu beg od poezije ne pomeni prave ustvarjalne krize, ki pa je gaugainovska povezava golih ljudi in prijetne narave tako in tako ne bi prenesla. »Klečevo razmerje do poezije je ambivalentno — hoče jo rešiti pred vsesplošnim pozabljanjem, po drugi strani pa se ji hoče izogniti. Torej tudi telo in poželjivost ne moreta zagotoviti, da bi se pesnik spremenil v ključ, ki bi odklenil zakladnico sveta, v kateri počiva poezija.«¹⁴ Ta dvojnost je izražena tudi s pesnikom, ki je kot izrazito čutno bitje (vendar ne erotomansko, kot v zgodnjih Svetinovihi pesmih) razpet med žensko in pesmijo. Že iz hudomušnega posmeha naivnosti ponuja pravo alternativo, ki jo neke na polovici zbirke *Tavla* lahko parafrazirano poenostavimo: pesnik žensko odžene, saj mu ni »izpisala« še nobene pesmi. Njegova satiričnost ošvrkne žensko (predvsem njeno

¹⁴ Ivo Svetina (1981). Radost muke, muka radosti. Delo, št. 252, str. 4.

poželjivost) in jo označi za manjvredno bitje, ker ni nadarjena za pesnjenje. Nedemokratično razmerje med žensko in pesnikom obnavlja klasično dvojnost: ženski nagon/moška ustvarjalnost. Vrednostno označevanje človeških odnosov odseva nostalgijo po moški ljubezni, ki je bila že v zbirki *Nad dečki sije sonce* najvišje uvrščena. Čeprav tvori ženska most med fiktivnostjo in resničnostjo, je največja stopnja prijaznosti do nje hudomušna poučevalnost. Patriarhalna večvrednost moškega se v naslednji zbirki *Radio* tako stopnjuje, da ji pesnik prizna samo telo in jo tako popolnoma izrine iz nadčutnega (predvsem umetniškega) prostora. V razmerju med moškim in žensko pa zaradi takšnega vrednotenja poželenje ne izgine. Kleč celo gradi njegovo stopnjevanje ravno na tej dvojnosti in ženski želji po pesniku kljub njegovemu odmikanju. Posebej je to hrepenenje izpostavljeno v zbirki *Tavla*, kjer je obogateno še s pozitivno privlačnostjo med lirskim subjektom in ciganko ali pastirico. Temeljno erotično načelo *Tavline* pravljčnosti je neizogibni magnetizem, uresničen z opisom konkretiziranega ali reminiscenčnega približevanja. Način pristopa spolno nasprotnega ljubimca razvrsti pesmi na dve širši skupini. Prva glavni dogodek (ljubezenski stik) postavi v preteklost, da lahko o njem poroča. V teh prozaičnih pesmih je lepo viden človeški par (prvoosebni subjekt in ženska), ki želi šokirati z nenavadnostjo. Pesnik se posveti čutnemu brez čustvenih nagibov; v izrazito prvobitnem, nagonskem razmerju izrazi moški celo ironično razmerje do ženske kot objekta poželenja. Vse to pogojuje svobodnejše in čutno nazorno besedišče (večinoma) enosmernega hrepenenja: ženska si želi pesnika, ki jo privlači zaradi avreole nadčutnosti. Govorica druge skupine erotičnih, najlepših pesmi zbirke (str. 45, 48, 51, 55) je v primerjavi s prvo bolj aluzivna. Umirjena liričnost izpostavlja nov pesniški lik (ciganka, angel) ali množinski subjekt. Opis izriše lepšo arhitektoniko okolja (nasadi oljk in cipres; pokrajina, obsijana z zvezdami; morje in valovi; voda, obraščena z mahom). Heteroseksualna dvojica, če je prepoznavna, neopazno prehaja v naravne pojave, ki pa so včasih tudi brez opozorilnega prenosa personificirani.

V prejšnjih zbirkah je bil pesnik najpomembnejši zbiralnik in oddajnik erotičnega vznemirjenja, v *Tavli* ga razbremenijo ženske, moški in narava. Zelo rad je sam, v osamitvi je podoben vraču (*Koča*, str. 9), predvsem z obrednostjo (maziljenje z dišečo mastjo, čakanje, uporaba dragocenih predmetov). Ločen od ostalega sveta se hoče odreči poeziji, pred njo se brani s čutnostjo: ogleduje se gol pred ogledalom, posveča se svojemu telesu, spogleduje se z naravo — na morebitni prihod ali odhod poezije se je torej pripravil kot na srečanje z žensko. Beg od pesmi je najbolj agresiven takrat, ko začne ženska ponujati svoje telo; v tem položaju se začne samoozaveščeni komentar o eksistenci poezije ločevati od drugega gradiva in se zmanjševati. To se zgodi tudi zaradi izrabljenosti lastnih vzorcev — kar najbolj nazorno opazimo v zadnji obravnavani zbirki *Radio* (1991). Tu Klečeva potencirana komunikativnost že popolnoma izčrpa pastoralnost in avtorefleksijo, zato se pesnik odpre samo resničnosti in jo zelo veristično upoveduje. Jezik prične posnemati samega sebe, izgubi se v mimetičnosti lastnega postopka in povzroči otopelost poganškega evdemonizma prejšnjih zbirk. Drobne čutne utrinke Kleč v tej zbirki ubesedi povsem naključno, tako da njihovi agresivni podtoni ne problematizirajo spolnosti, marveč jo samo bulvarsko obarvajo. To zmanjšuje število erotičnih pesmi (v vsek zbirki sta samo dve: na strani 46 in 70) in tudi njihovo umetniško vrednost. Ostrina tega razprtega, golega besedja (podobna »skrajnemu realizmu« Bukowskega ali Šalamuna) se dotakne bralca samo pri prvem branju. Četudi med verzi razbira ironijo, se rajši nostalgичno spominja prejšnjega (eklektično antičnega in renesančnega) pesniškega sveta. V pesmih zbirke *Radio* pa poišče samo še odgovore na vprašanja trajnosti mika in užitka.

Tako je v zadnji obravnavani zbirki Klečeva samosvoja poetika, ki je vztrajala v idiliki skladne narave, priznala svojo nemoč. Namesto skrbno izbranih estetskih prostorov, predmetov in pesemskih oseb se je zatekla v ohlapni verbalizem z nedodelanimi stilnimi izpeljavami. Prejšnje tri zbirke (*Kresnice*, *Nad dečki sije sonce*, *Tavla*) so dosti bolj inovativne od *Radia* tudi v razmerju do erotike, ko izpostavijo katarzičen in netravmatičen spolni stik. Erotične pesmi teh zbirk sporočajo vitalistično resnico svojega miniaturnega sveta. Takšne »idile« pa pesnik ne zna več umetniško nadgrajevati, pa tudi prenavljati je noče, saj mu tega ne dovoli resnejše in bolj skeptično razmerje do sveta.

Literatura

A

- Barthes, Roland (1975). *Zadovoljstvo u tekstu*. Gradina: Biblioteka Misao.
- Barthes, Roland (1979). *Sade, Fourier, Loyola*. Beograd: Biblioteka Zodiak.
- Barthes, Roland (1977). *Fragments d'un discours amoureux*. Paris: Ed. du Seuil.
- Barthes, Roland (1979). *Književnost, mitologija, semiologija*. Beograd: Nolit.
- Barthes, Roland (1989). *Carstvo znakova*. Zagreb: Biblioteka Mixta.
- Basler, Roy P. (1948). *Sex, Symbolism and Psychology in Literature*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Charney, Maurice (1981). *Sexual fiction*. London & New York: Methuen.
- Drakulić-Ilić, Svenka (1979). *Erotika, pornografija*. Zagreb: Polet.
- Freud, Sigmund (1969). *Iz kulture i umetnosti*. Beograd: Matica srpska.
- Lacan, Jacques (1980). *Štirje temeljni koncepti psihoanalize*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Marcuse, Herbert (1985). *Eros i civilizacija. Filozofsko istraživanje Freuda*. Zagreb.
- Stratton, Jon (1987). *The Virgin Tekst, Fiction, Sexuality & Ideology*. Great Britain: The Harvester Press.

B

- Bogataj, Matej (1989). *Umetnost, trivialno in množično*. Dialogi 10-11, 85.
- Grafenauer, Niko (1981). *Tavla*. Teleks 66, 10.
- Juvan, Marko (1990). *Teorije medbesedilnosti*. Primerjalna književnost 1, 27-44.
- Petrovič-Vernikov, Borut (1992). *Novo ubesedovanje erotičnih sanj*. Delo 53, 14.
- Simčič, Samo (1980). *Sijaj pesniških likov*. Milan Kleč, Nad dečki sije sonce. Dnevnik 71, 8.
- Skrbiš, Zlatko (1989). *Ženska med goloto in skritostjo*. Problemi 9/10, Eseji 11/12, 73.
- Poniž, Denis (1991). *Valovne dolžine pesmi*. Milan Kleč, Radio. Delo 223, 13.
- Zeraffa, Michele (1979). *Erotika/Estetika*. Treči program IV/43, 28.

Alojzija Zupan

UDK 886.3.09-1 Kleč M.

SUMMARY

KLEČ'S EROTIC POEMS

Kleč's poems, communicative and linguistically straight-forward, are a poetic expression of man's erotic relation to the world. Relaxing physical relationships are depicted by carefully selected aesthetic landscapes in which people, animals and plants live in agreeable harmony. The most beautiful erotic poems are those in which lovers are drawn together in a sublime, allusive and pastoral way, in a harmonious nature.

In the collection of poems entitled *Kresnice* (*Fireflies*, 1978), a very idyllic coniferous landscape imperceptibly turns into attributes of village tranquillity, although this harmony is haunted also by incomprehensible and mysterious attractive powers. The naked body becomes the supreme value, a symbol of *joie-de-vivre* and openness to be admired in »the ancient way« as an

aesthetic object and source of indulgence. Kleč overpowers the text with sensuality and keeps entering it all the time. Auto-reflection further intensifies in *Nad dečki sije sonce* (*The sun is shining above boys*, 1979) and becomes the central theme in *Tavla* (1981). In the latter, Kleč focuses on the sensuous capacity of the word, but he still links it to rudimentary traces of erotic motifs and themes. As a result of his constant awareness that poetics of happiness has already been completely used up in his poetry, the last collection discussed in the article, *Radio* (*The Radio*, 1991), speaks only about stark, plain and banal reality. The earlier sensual pantheism is abolished, as well as the innovativeness and differentness of his earlier erotic poems.

Miha Mohor
ZRSŠ Kranj

UDK 028.5:372.882(497.12)

Bralna značka*

Petintrideset let gibanja za razvoj bralnih navad in bralne kulture med slovensko mladino

Bralna značka je na Slovenskem ime in tudi »zaščitni znak« pomembnega kulturnovzgojnega gibanja, akcije za razvoj bralnih navad in bralne kulture med mladino. Je ena najbolj intimnih in hkrati najbolj množičnih oblik prostovoljnih dejavnosti, saj v njenih okvirih letno sodeluje tudi do 140 000 šoloobveznih otrok ter manjše število srednješolcev in odraslih, kar za dvomilijonski narod nikakor ni majhna številka. Bralna značka se je učiteljem in knjižničarjem pokazala kot odlična oblika in priložnost za širjenje dobre knjige; v okviru tega gibanja najdemo pestre možnosti za motivacijo učencev, jih usposabljaajo za aktiven stik z literaturo ter jim pomagajo pri iskanju in zaznavanju pomenskega in estetskega bogastva literarnega sveta, ob tem pa jih usmerjajo tudi v strokovno literaturo in jih navajajo na uporabo slovarjev, enciklopedij in drugih priročnikov.

Gibanje Bralna značka se je porodilo v šolskem letu 1960/61, ko je na Osnovni šoli Prevalje profesor slovenskega jezika in književnosti Stanko Kotnik skupaj z ravnateljem, mladinskim pisateljem Leopoldom Suhodolčanom, že obstoječi bralni krožek razvil v novo kvaliteto — »tekmovanje za bralno značko«. Ker jima ni bilo vseeno, da učenci niso marali prebirati predpisanega šolskega čtiva, sta iskala pot iz »sformaliziranih šolskih prijemov«. K temu ju je vzpodbujal tudi razmah vseh mogočih športnih tekmovanj in hotela sta jim dodati duhovno vzporednico, zamisel Bralne značke pa je Kotniku pomagala zaokrožiti omemba podobne literarnovzgojne oblike pri Čehih, na katero je naletel v nekem reportažnem zapisu.¹ Novo tekmovanje za bralno značko je utemeljil takole: »Gre za plemenito kulturno tekmovanje mladine z vrstniki in samim seboj, na zunaj kronano z osvojitvijo značke, na znotraj z izpopolnjenim osebnim profilom.«²

Kotnik in Suhodolčan sta pripravila tudi pravilnik za pridobitev bralne značke, v katerega sta zapisala cilje, pravila in potek nove interesne dejavnosti.³ Mladi bralec, ki se odloči za sodelovanje, je deležen načrtnega usmerjanja in mentorskega vodenja skozi vrsto let. Učitelj mentor mu ponudi širok seznam najboljših in najprimernejših knjig. Branje je poglobljeno, spremlja ga pisno oblikovanje bralčevih lastnih opažanj, mnenj in sodb, nekakšen dnevnik branja, temu pa v manjših skupinah pod mentorskim vodstvom sledijo sproščeni pogovori o prebranem. O teh pogovorih je Stanko Kotnik zapisal: »Tu se v tovariškem, sproščenem stiku med oblikujočim se mladim človekom in njegovim izkušenejšim učiteljem, do kakršnega samo pri rednem učno-vzgojnem delu pride dosti težje, marsikdaj šele do kraja osvetlijo dotlej skrita gibala dejanj in nehanj posameznih

* Referat z 9. evropske konference o branju, ki je bila med 23. in 27. julijem 1995 v Budimpešti.

¹ Stanko Kotnik, Deset let rasti bralne akcije med mladino (1970), v knj. Spodbude, Založba Obzorja, Maribor 1988, s. 54.

² Stanko Kotnik, Prežihova značka (1961), v knj. Spodbude, Založba Obzorja, Maribor 1988, s. 27.

³ Stanko Kotnik, Plemenita značka (1960), v knj. Spodbude, Založba Obzorja, Maribor 1988, s. 24-25.

književnih oseb, vrednotijo posamezna dogajanja in ideje ter s tem razgrinja življenjsko jedro in tudi cena literarne stvaritve...»⁴ Precej pred razmahom delavnice kreativnega pisanja v Sloveniji je opozoril, da branje in pogovori o prebranem spodbujajo pri mladini tudi lastne ustvarjalne poskuse, in nakazal možnost povezovanja z delovanjem literarnega krožka. Sestavni del dejavnosti Bralne značke so še literarne ure, priprave knjižnih razstav, srečanja in pogovori s pesniki in pisatelji, prevajalci, knjižnimi ilustratorji, literarnimi zgodovinarji, kritiki, uredniki in novinarji. Vsako obdobje branja sklene kulturna prireditev s podelitvijo značk, mentor pa nagrajene bralce lahko pelje tudi v gledališče ali na literarno ekskurzijo.

Zbiranje kovinskih značk je bilo ob koncu petdesetih let med otroki priljubljen konjiček. Utemeljitelja gibanja sta to izkoristila in značko s portretom domačega koroškega pisatelja Prežihovega Voranca povzdignila v priznanje za branje, v nekakšno malo odličje. Vsak bralec je prejel še izkaznico Bralne značke, najbolj zvesti pa tudi knjižno nagrado.

Kotnikova in Suhodolčanova zamisel o spoznavanju književnosti na drugačen način se je izkazala kot osvežujoča in privlačna možnost literarne in književne vzgoje, zato ne preseneča, da se je že v naslednjih petih letih njuni Prežihovi znački pridružila še vrsta drugih značk, ki so jim lokalni mentorji dali podobo in imena pomembnih in priljubljenih literarnih ustvarjalcev, ki so živeli in delovali na njihovih področjih. Vsaka značka je podobno kot športne medalje izdelana v treh variantah: bronasti, srebrni in zlati, kar motivira bralce in jim vsako leto ob podelitvah potrjuje osebni razvoj. Do danes se je ta seznam razširil na 36 značk in težko najdemo kako šolo, kjer ne bi brali za bralno značko.

V dobrem desetletju obstoja se je Bralna značka kot gibanje za pospeševanje bralnih navad in širjenje bralne kulture razširila po vsej Sloveniji in v slovenske manjšinske šole v Italiji, Avstriji in na Madžarskem ter med izseljence po svetu. Ni se hotela podrediti uniformnim formalnim in vsebinskim okvirom; z leti jo je ustvarjalno sooblikovala in nadgrajevala množica učiteljev materinščine, knjižničarjev, ravnateljev šol, skratka vseh navdušenih bralcev, ki so v okviru te prostovoljne dejavnosti zbirali okrog sebe sorodne otroške duše in nanje prenašali svojo ljubezen do knjig. Z njenim razraščanjem se je pojavila potreba po povezovanju in koordinaciji. To nalogo je prevzela neprofesionalna Zveza bralnih značk, ki ima svoj sedež v okviru Zveze prijateljev mladine Slovenije, nevladne organizacije, ki združuje vse dejavnike, ki delajo za mlade. Svet Zveze bralnih značk se preko mreže občinskih izpostav povezuje s šolami, kjer je Bralna značka ponekod del delovne obveznosti pedagogov ali knjižničarjev, drugod pa delo teče v okviru interesnih dejavnosti. Na vseh ravneh pa je njihov delež prostovoljnega brezplačnega dela zelo visok.

Zaradi priljubljenosti med mladimi, pozitivnih odzivov javnosti in podpore pedagoških svetovalcev so se v gibanje Bralna značka vključevali novi in novi mentorji, med njimi tudi taki, ki kot začetniki niso imeli posebnih izkušenj, ali taki, ki niso imeli posebne afinitete do knjig, a so se nove naloge lotili iz čuta dolžnosti. Vsi skupaj so si zadali nalogo utrjevanja bralnih navad pri kar se da široki populaciji učencev, ki sicer ne bi tolikokrat vzela knjig v roke. Tako je po dveh desetletjih uspehov, ko je bilo vanj vključenih največ mentorjev in mladih, prišel čas krize gibanja, kritike in samospraševanja. Mentorjem se je očitalo, da so pozabili, zakaj se je Bralna značka sploh porodila, in da v svoje delo z bralci vse prevečkrat vnašajo preživele šolske metode ali ohranjajo načine dela, ki so bili v začetku še dokaj uspešni, novih generacij televizije in računalnikov pa ne privlačijo več. Vsiljevanje zaprtih seznamov knjig, ki jih morajo otroci prebrati, pisanje obveznih stereotipnih »zapisnikov branja« in izpitna oblika preverjanja učenčevega poznavanja prebrane literature so odbijali prav najbolj navdušene bralce. Nezadovoljni pa niso bili le šolarji, kritične ocene so padale z vseh strani: s posvetovanj staršev in pedagogov, pisateljskega srečanja, »uničujoče« sodbe so objavljali novinarji ... Marsikaj je bilo izrečeno zelo čustveno, bolj poglobljenih empiričnih raziskav problematičnosti gibanja Bralna značka pa ni izdelal nihče.

⁴ Stanko Kotnik, *Izkušnje in perspektive* (1963), v knj. *Spodbude, Založba Obzorja, Maribor 1988*, s 36.

Svet Zveze bralnih značk je ocenil, da so opozorila upravičena, vitalnost in koristnost tega gibanja pa ne dopuščata, da bi nad njim naredili križ, saj je na srečo še mnogo šol, na katerih se dejavnosti Bralne značke oplajajo z izvirnimi zamislimi mentorjev in pobudami bralcev. Potrebno je bilo na teh dosežkih graditi naprej in tako povezovati natrgano nit izvirnih idej ustanoviteljev gibanja. Zveza bralnih značk z organizacijo predavanj in pedagoških delavnic, na katerih sodelujejo inovativni učitelji praktiki, knjižničarji, pedagoški svetovalci in strokovnjaki s področja mladinske književnosti in književne didaktike, mentorjem pomaga do kvalitetnejšega dela z mladimi bralci. Na ta način podpira usmeritve in oblike dela, ki gibanje demokratizirajo. Nepriljubljenega obveznega prebiranja vnaprej določenih knjig in mentorjevega strogega izpitniškega preverjanje branja je vse manj. Izrivajo ju klusko sestajanje, kjer prevladuje dialog ljubiteljev knjig, in povezovanje udeležencev tega gibanja z ostalimi šolskimi interesnimi dejavnostmi (z delavnico kreativnega pisanja, uredništvom šolskega glasila, literarnim, novinarskim in dramskim krožkom, projektnimi in raziskovalnimi nalogami itd.) in delom šolske knjižnice. Tekmovalne prvine, v začetkih še sestavni del gibanja, so se sčasoma izkazale za moteče in nepotrebne, zato so odpadle. Načelo individualizacije ima svojo vlogo tudi pri branju za značko, zato število kot tudi naslovi knjig niso več strogo določeni.⁵ Tako kakor pedagog poskuša navdušiti učence za knjige, ki so mu všeč, je odprt tudi za priporočila otrok. V oporo mentorjem Bralne značke v ljubljanski Pionirski knjižnici že desetletje pripravljajo obsežne anotirane priporočilne sezname mladinskega čtiva ter jih sproti objavljajo v pedagoških časopisih, v tematski številki revije Šolska knjižnica⁶ pa so zbrani na enem mestu. Z njihovo pomočjo se učitelji in mentorji seznanjajo s kakovostnimi klasičnimi in sodobnimi deli slovenske in svetovne beletristike, s koristnimi poljudnoznanstvenimi knjigami in priročniki.

Da bi olajšala organizacijo spremljevalnih prireditev, Zveza bralnih značk od 1993. izdaja knjižico, v kateri so predstavljeni programi nastopov literatov, glasbenikov, igralcev, ilustratorjev, publicistov in drugih ustvarjalcev. Tako se ti lažje tvorno vključujejo v gibanje Bralna značka in s svojimi literarnimi, glasbenimi in gledališkimi nastopi, pogovori ali predavanji bralcem širijo vidike branja.

Ena najpomembnejših vrlin gibanja je, da je odprto in dovzetno za vse, kar bi ga lahko obogatilo. Zato ne preseneča, da se je v njegov mozaik pred štirimi leti vključil tudi mednarodni knjižni kviz, ki ga vodi nemška bralna ustanova Stiftung Lesen iz Mainza. Kviz dviguje bralno kulturo najširše množice mladih, predvsem osnovnošolcev, saj je dosegel tudi mnogo tistih, ki jim redni šolski programi in branje za bralno značko knjige ne uspejo približati, ter jih skozi igro in druženje pripeljal v knjižnico in h knjigi.

Ker kovinska značka kot motivacijsko sredstvo zadnje čase ni več tako učinkovita, so na pobudo učencev pri Zvezi bralnih značk kot alternativo ali dopolnilo dosedanjim priznanjem za branje izdelali mape S knjigo v svet. Vanje otroci prvih štirih razredov osnovne šole vsako leto v prazna okenca pritrdijo novo samolepilno sličico, poimenovano po enem izmed priljubljenih literarnih junakov, in tako nazorno ponazorijo svoje širjenje razgleda v svet literature. Premik literarne osebe v ospredje in odmik pisateljevega portreta, ki mu je bila pri oblikovanju značke posvečena osrednja pozornost, v gornji kot slike na nalepki pomeni tudi približanje otrokovemu dožemanju literature. Zbirko štirih sličic lahko dopolni še majica s simbolično podobo Ostržka in z napisom S knjigo v svet, predstavlja pa nagrado otroku za prizadevno branje v prvem obdobju in spodbudo za naprej. Med bralce višjih razredov osnovne šole pa je letos prišla mapa, v katero bodo lahko spravljali gradivo (razglednice, časopisne izrezke, literarna pisma, značke in druga priznanja ipd.), povezano s prebranimi knjigami, in v njej hranili svoj dnevnik branja. K temu jih spodbuja nekaj že potiskanih in ilustriranih listov, ki jih na igriv način usmerjajo h knjigi, a jim tudi pomagajo k bolj poglobljenemu branju. Nagovarjajo jih, naj čim več sodelujejo (napišejo lestvico svojih in prijateljevih najljubših knjig, izdelajo družabno igro na temo literature, rešujejo logične uganke,

⁵ Berta Golob (1987). Gibanje za bralno značko potrebuje osvežitev. Vzgoja in izobraževanje XVIII/1, s. 39–41.

⁶ Šolska knjižnica 1/2 (1991).

zbirajo in zapisujejo literarne anekdote, posnemajo pesnikove ustvarjalne postopke in sami spesnijo nekaj verzov ipd.), po drugi strani pa jih usmerjajo v novo branje.

Zvezi bralnih značk le od časa do časa uspe, da založbe po dogovoru znižajo cene otroškim knjigam, ki so na njenih priporočilnih seznamih, zato poskuša olajšati dostop do njih z organiziranjem boljših sejmov, na katerih otroci in njihovi starši menjajo, prodajajo in kupujejo knjige. Taka izmenjava knjig med mladimi naj bi v prihodnosti postala občasna dejavnost Bralne značke v šolah in razredih.

Da bi pri reševanju vprašanj, povezanih s knjigo in branjem nasploh, povečali vlogo in vpliv mladih bralcev, je po vzoru uspešne Glasbene mladine Slovenije prišlo do pobude za organizacijo »Bralna mladina«. Vanjo se bodo lahko vključili vsi, ki bi radi aktivno sodelovali na področju dviga bralne kulture — osnovnošolci in srednješolci. V njenem okviru se ponuja priložnost, da bi se izkušnje gibanja Bralna značka uspešneje prenašale tudi med srednješolce, zato se prilagajajo tudi njihovim željam in potrebam.

Kot vidite, zamisli za poživitev gibanja Bralna značka zlepa ne zmanjka. Izkazalo se je, da je zares žilavo in živo na vseh šolah, kjer se zaradi vneme bralcev in mentorjev ni moglo šablonizirati. In takih šol je na srečo veliko. Zaradi cilja, navdušiti učence za branje dobre leposlovne in poljudnoznanstvene literature in jih naučiti, da bodo imeli potrebo živeti s knjigo tudi potem, ko ne bodo več šolarji, pa je ob koncu 20. stoletja Bralna značka še bolj nepogrešljiva, kot je bila pred 35 leti, ko je bila zasnovana.

Literatura

Stanko Kotnik (1988). Spodbude. Maribor: Založba Obzorja.

Petra Dobrila (1991). Ob tridesetletnici bralne značke. Šolska knjižnica I/2.

Berta Golob (1987). Gibanje za bralno značko potrebuje osvežitev. Vzgoja in izobraževanje XVIII/1.

Berta Golob (1986). Vsak poskus se ne posreči, a poskušati je treba. Glasilo DPM 3.

Igor Longyka (1991). Bralna značka. Šolska knjižnica I/2.

Miha Mohor (1986). Bralna značka in šolsko glasilo. Kulturni poročevalec XVIII/76.

Jože Zupan (1991). Prehoda pot bralne značke. Šolska knjižnica I/2.

Igor Longyka in Manca Perko (ur.) (1994/1995). Bralna značka: 35. sezona. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.

Leopold Suhodolčan (ur.) (1976). Bralne značke danes. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenija.

Jože Zupan (ur.) (1985). Kulturno izročilo bralnih značk. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Miha Mohor

UDK 028.5:372.882(497.12)

SUMMARY

THE READING BADGE — 35 YEARS OF THE MOVEMENT FOR THE DEVELOPMENT OF YOUTH READING CULTURE IN SLOVENIA

The movement for the Reading Badge was born 35 years ago when teachers of Slovene language Stanko Kotnik and Leopold Suhodolčan were inspired by the Czech idea of rewarding readers with badges.

Their different understanding of youth literature turned out to be an attractive second choice for literary education, and spread to all Slovene schools. Each year approximately 140,000 schoolchildren (Slovenia has a population of 2 million people) read books, and are

rewarded with 35 different badges after Slovene poets and writers.

Through the years the Reading Badge has opened an increasingly democratic dialogue between readers and mentors, as well as adding more and more accompanying activities, such as cultural events, gatherings with artists, an international book quiz etc. At the same time it has encouraged and accelerated the development of school libraries and book production for young people.

Romanizmi na področju oljarstva v govorih Slovenske Istre

Gradivo, ki ga obravnavam in etimološko utemeljujem v tej raziskavi, je kratek povzetek moje doktorske disertacije z naslovom Poljedelska in vinogradniška terminologija v govorih Slovenske Istre, za katero sta dala pobudo mentor prof. Tine Logar in prof. Franco Crevatin. Že l. 1984 sta namreč določila glavne smernice načrta o raziskovanju obrobni slovenskih govorov na meji z Italijo, in sicer najprej govorov Tržaške pokrajine (SDLA-Ts, 1987), nato govorov Slovenske Istre, z vidika poljedelskega in vinogradniškega izrazja.

Delo je dvodelno. Prvi del je pravzaprav dialektološki leksikalni atlas, ki prinaša narečno gradivo, zbrano v letih 1988-90 s terenskim raziskovanjem v Slovenski Istri. V ta namen sem si izdelala vprašalnico, ki ima 978 vprašanj, opirajoč se na vprašalnico Italijanskega lingvističnega atlasa (ALI), Historično-lingvistično-etnografskega atlasa Furlanije-Juljske krajine (ASLEF) in Slovenskega lingvističnega atlasa (SLA). Glede na različne kmetijske panoge sem tematiko disertacije razdelila na 7 poglavij:

- I. Kmečko orodje, pridelki, delo na polju in v hlevu;
- II. Na vrtu in v sadovnjaku;
- III. Vinogradništvo;
- IV. Nekatere rastline in drevesa ter opravila z njimi;
- V. Reja živali;
- VI. Čebelarstvo;
- VII. Oljarstvo.

Po dogovoru z mentorjem sem anketo izvedla postopoma v 10 raziskovalnih točkah oz. vaseh, enakomerno pokrivajočih ozemlje vse Slovenske Istre, in sicer: 1. Malija, 2. Padna, 3. Krkavče, 4. Gažon, 5. Šmarje, 6. Koštabona, 7. Pomjan, 8. Boršt, 9. Marezige, 10. Trebeše. Izbira informatorjev je bila pri tem delu ena najzahtevnejših in najtežjih nalog, ker je vprašalnica zelo specifična in obsežna. Gradivo sem najprej posnela na magnetofonski trak in ga šele kasneje ob poslušanju magnetofona zapisovala s slovensko fonetično transkripcijo. Težko je reči, koliko je vseh odgovorov na 978 vprašanj, ker v 10 anketiranih vaseh nisem vedno dobila odgovorov na vsa vprašanja, včasih pa so mi informatorji za isto vprašanje povedali več sinonimov. Mislim, da se število odgovorov vsekakor približuje teoretičnemu (9780).

Terenski in zapisovalni fazi je sledila jezikoslovna obravnava zbranega gradiva; izvedla sem jo z dragocenimi nasveti somentorice prof. Alenke Šivic-Dular, ki je sodelovala pri ugotavljanju besedne in pomenske razlikovalnosti glede na jezikovni položaj Slovenske Istre.

Že ob prvi analizi zbranega gradiva sem dognala vidno interferenco teh govorov s sosednjimi romanskimi. Ta pojav je deloma posledica zapletene zgodovinske preteklosti teh krajev, deloma pa posledica neprestanih stikov z romanskim svetom, ki so neizbežni na stičišču dveh kultur. Zato sem sklenila, da iz zbranega gradiva izluščim vse romanske izposojenke in skušam ugotoviti, iz katerega od sosednjih romanskih narečij oz. knjižnega italijanskega jezika so bile prevzete. To delo ni bilo enostavno, ker so nekateri izrazi z etimološkega vidika še danes sporni ali dvomljivi, tokovi istrske

romanizacije pa različni, saj segajo od dobe oglejskega patriarhata in Beneške republike do najnovejšega časa, ko v Slovensko Istro vdirajo zlasti tržaški dialektizmi in italijanske knjižne besede.

Analizirane romanizme (554) sem razdelila na latinsko, furlansko, beneško, istrskoitalijansko, tržaškoitalijansko in italijansko plast. Največ jih je iz vinogradniške terminologije, medtem ko je slovenska terminologija trdno zasidrana v poimenovanjih za tradicionalna poljedelska orodja in dela. Podrobna razčlenba romanizmov razgrinja pozitivne podatke, ki nam omogočajo jasnejše začrtati jezikovno podobo tega ozemlja. Za utemeljitev te trditve naj zadostuje nekaj najzanimivejših primerov romanizmov, zbranih iz moje doktorske disertacije na področju oljarstva, ki je v Slovenski Istri pomembno zastopana gospodarska panoga.

958. Stiskalnica za olje; frantoio; Q. ALI 5004:

a) — 1. 'torkola; 2. 'tuorkla; 9. 'tuorkola

Istr.slov. izraz, ki je soroden s slov.dial. **tōrkla** / **torklo** / **tōrkula** 'stiskalnica' (Mende 118; Plet. II 679) oz. sbh. **tōrkul** / **torkula** 'id.' (Skok III 484), je prevzet iz istopomenskega istr.it. (V. Lošinj) **torcolo** (Rosamani 1165) / (Koper, Izola, Bale, tudi trž.it., bizj. in ben.dalm.) **tōrcio** (Cernecca 114; Domini 513; GDDT 745; Miotto 211; Rosamani 1164; Semi 297; Vascotto 321), ki je beseda širšega ben. areala: prim. istopomensko mugl. **tōrklo** (DDM 171), furl. **torcul** / **torcli** / **tūrcli** (NP 1225), ben.dalm. **tōrcolo** (Miotto ibid.), ben. (tudi beneč.) **tōrcolo** (Boerio 757 d.; Durante 625; Prati EV 191), belun. **tōrcol** (Prati ibid.; Tomasi 200) oz. stit. **tōrcolo** (DEI V 3827) / knj.it. **tōrchio** (DELI 5, 1349). Zadnji vir je lat. **tōrcūlum** 'id.' (REW 8792). Velja spomniti tudi, da je **Tōrcola** toponim v okraju Gažon (Rosamani 1165).

b) — 3. 'mažna; 4. 'mažina; 5. 'mažna; 6. 'mažna

Izposojeno iz trž.it. in istr.it. (Motovun, M. Lošinj, Reka) **màcina** 'mlinski kamen' (GDDT 365; Rosamani 603; Samani 102) / (Koper, Izola, Labin) **màcena** (Rosamani 603; Vascotto 169), katerima ustreza tudi istopomensko bizj. **màcena** (Domini 273), furl. **màcine** (NP 578), ben.dalm. **màcina** (Miotto 119), ben. (tudi beneč.) **màsena** (Boerio 402; Durante 288) oz. knj.it. **màcina**, ki je ljudska vzporedna oblika k it. **màccina**. Zadnji vir je vulg.lat. ***màcina(m)** (DELI 3, 696).

c)* — 6. 'mažni 'kamən

Istr.slov. adj. je zgrajen na podlagi rom. osnove (za eti. gl. vpr. 958b) z dodatkom slov. pripone.

č) — 7. frən'tojo

Istr.slov. izraz, ki ga lahko primerjamo tudi s furl. **sfrantòl** 'stiskalnica' (Barbina 196), je prevzet iz istopomenskega knj.it. **frantóio**, ki izhaja iz knj.it. **franto**, ptc. pas. k **frangere** 'lomiti', to pa iz lat. **frangere** 'id.' (DEI III 1707; DELI 2, 456; REW 3482).

d) — 8. št'ruk

Izposojeno iz istr.it. (Izola, Piran) **strūco** 'stiskalnica za grozdje' (Rosamani 1111; Vascotto 306), kateremu ustreza tudi trž.it. **struco** 'izvleček' (GDDT 699), furl. **struc** 'sok' (NP 1138), ben. (tudi beneč.) in belun. **struco** 'id.' (Boerio 718; Durante 591; Prati EV 181; Tomasi 193). Navedeni izrazi so deverbalne oblike k **strucar** 'iztisniti', ki je beseda sev.it (tudi lomb.) areala, za katero predlagajo različne etimologije: 1) iz lat. ***trūdicāre** 'potiskati'; 2) iz lat. **extorquere** 'izviti, iztrgati'; 3) celo

* Znak * označuje romanizme z dodatkom slovenskih pripon, številk, ki je navedena pred romanizmom, pa zaporedje raziskovalnih točk.

iz onomat. * **trucch** (Prati *ibid.*). Upoštevajoč prov. **trucar** 'biti, zadeti', je možna tudi povezava z got. **thruk-s** (n. **Druck**) 'udarec' (DEI V 3661).

959. Krožnik pri stiskalnici; pila(piatto) del frantoio; Q. ALI 5005:

a) — 2. 'pijət od 'mažine; 3. 'pijāt od 'māžnā; 4. 'pijət od 'mažine; 8. 'pijat; 9. 'pijat ot 'tuorkola

Istr.slov. izrazu ustreza bizj. **plat** 'krožnik' (Domini 338; Rosamani 779), mugl. * **piāt / plat** (DDM 123), furl. **plat** (NP 777), trž.it. in istr.it. (Bale, Reka) **piato** (GDDT 459; Cernecca 83; Rosamani 779 d.; Samani 131), belun. **piāt** (Tomas 143), ben. (tudi beneč.) **piato** (Boerio 504; Durante 376) oz. knj.it. **piatto**. Zadnje izhodišče je vulg.lat. * **plāttu(m)**, to pa iz gr. **platys** 'širok' (DELI 4, 921; REW 6586).

b) — 5. bə'cil

Prevzeto iz istr.it. (Koper) in mugl. **basil** 'leseni krožnik pri stiskalnici' (DDM 11; Rosamani 73), kateremu ustreza furl. **bacin / bassin** '(umivalna itd.) skleda' (DES F I 134; NP 30), vič., padov., beneč., valsug., rover. **bazzin** 'id.' (Prati EV 13) / beneč. **bacil / bacin** (Boerio 54) oz. knj.it. **bacile** 'velik globok krožnik', verjetno iz knj.it. **bacino** s spremembo sufiksa zaradi prov. posredovanja (DELI 1, 101), to pa iz vulg.lat. * **baccinu(m)** 'lesena vaza' mogoče gal. porekla (DELI *ibid.*; REW 866).

963. Oljčni cvet (brst); mignole (bocce degli olivi in grappoletti); Q. ALI 5009:

1. 'zərma

Prevzeto iz istr.it. (Piran) **zerma** 'oljčni cvet' (Rosamani 1252) / (Piran) **cerma** / (Koper) **cermo** (Rosamani 1006), kateremu ustreza furl. 'zermòl / zermuél / zarmoi / germoi 'kal, brst' (NP 1307), lomb. **zèrmo** 'id.' (DEI V 4112) oz. knj.it. **gèrme**. Zadnji vir je lat. **gèrmen** 'kal', iz katerega izhaja tudi den. **gèrmīnāre** 'kliti' (DEI III 1792; DELI 2, 487; REW 3744).

966. Razsol; salamoia; Q. ALI 5012:

a) — 1. šəl' mōra; 4. šəl' mōra; 9. šala' mōra

Istr.slov. izraz, ki je soroden s slov.dial. **salamorja** 'razsol' (Plet. II 450) in sbh. **salāmūra / salamūra / salamōra** 'id.' (Skok III 193), je sprejet iz trž.it. in istr.it. (Izola, Bale) **salāmōra** 'razsol' (GDDT 545 in 998; Cernecca 94; Rosamani 915; Vascotto 246) / (Reka) **salamoia** (Rosamani *ibid.*), ki je beseda širšega ben. areala: prim. istopomensko bizj. **salamora** (Domini 392), furl. **salamōre / salamúerie** (NP 916), ben. (tudi beneč. in belun.), ben.dalm. **salāmōra** (Boerio 592; Durante 446; Miotto 174; Tomas 162) oz. knj.it. **salamōia**. Zadnje poreklo je srlat. **salamōria(m)**, * **salmūria(m)** 'id.', ki je sestavljeno iz **sāl** 'sol' in **mūria** 'razsol' nepojasnjenega izvora (DELI 5, 1120; REW 7545).

b) — 10. sala'mura

Izposojeno iz sbh. **salāmūra / salamūra / salamōra** 'razsol' (Skok III 193), ki je ben. porekla (za eti. gl. vpr. 966a).

968. Del stiskalnice, v katerega stresajo oljke; olivaio (posto nel frantoio dove si ammontano le olive); Q. ALI 5014:

6. 'mântəřš

Prevzeto iz istr.it. (Piran, 15. st.) **màntece** 'meh' (Rosamani 586) / (Bale) **màntice** (Cernecca 63), ki je beseda ben. areala: prim. istopomensko ben. (tudi beneč.) **màntese** (Boerio 395; Durante 280), kateremu ustreza knj.it. **màntice** 'id.'. Zadnji vir je lat. **māntica(m)** 'bisaga' negotovega porekla. Po ljudski paretimologiji v zvezi z **mānu(m)** 'roka', in sicer iz n.pl. **mānticae** (DEI III 2355; DELI 3, 716 d.).

969. Kletke; gabbie, torchio, bruscole, fiscoli; Q. ALI 5015:

1. š'pørte; 2. š'puørte; 3. š'pørtà; 4. š'pørte; 5. š'pørtà; 6. š'pørte; 7. š'pørte; 8. š'pørta; 9. š'pørtà; 10. š'pørti

Izposojeno iz istr.it. (Koper) **sporta** 'lesen zaboj, v katerega stresajo oljke, preden jih iztisnejo' (Rosamani 1078) / (Rovinj) **spuørta** (Rosamani 1082), katerima ustreza mugl. **spuørta** 'id.' (DDM 160), v pomenu 'torba; košara' pa trž.it., ben. (tudi beneč. in belun.) **sporta** (Boerio 694; Durante 567; GDDT 671; Tomasi 188) oz. knj.it. **spòrta**. Zadnje izhodišče je lat. **spòrta(m)** 'košara', to pa s posredovanjem etr. iz gr. **spyrída**, akz. gr. **spyrís** ide. porekla (DEI V 3602; DELI 5, 1257; REW 8179).

971. Velika skleda, brenta, korito; conca, bigoncia, pila; Q. ALI 5017:

3. fər'nàrə

Čeprav ta istr.slov. izraz ni izpričan drugje, je nedvomno rom. izvora: iz istr.it. **fornaro** 'pek' (Rosamani 395), to pa iz lat. ***fornarius** oz. **furnārius** 'id.' (REW 3601). Verjetno je bila **fər'nàrə** skleda, ki jo je uporabljal pek.

972. Posoda, v katero se stekajo oljni izvržki; inferno (dove si radunano gli spurghi liquidi dell'olio); Q. ALI 5018:

1. fə'tur; 2. fa'tur; 4. fə'tur; 5. fo'tur; 6. fa'tur

Istr.slov. izraz je izoliran. Zadnji vir je nedvomno poznolat. **factōrium** 'oljna stiskalnica' (REW 3134), iz katerega izhaja tudi tosk. **fattóio** 'id.' (DEI III 1605 d.; Index AIS 1349). Dejstvo, da ne zasledimo nobenega vzporednega izraza v istr.it. govorih, priča, da je to mlada romanska izposojenka.

973. Oljne tropine; sansa (pasta spremuta delle olive); Q. ALI 5019:

a) — 1. 'pařta zm'leta

Istr.slov. izrazu, ki je soroden s slov. **pāsta** 'testo' (Plet. II 12) in je izposojen iz trž.it. in istr.it. (Izola, Reka) **pasta** 'id.' (GDDT 439; Rosamani 745; Samani 125; Vascotto 201), kateremu ustreza tudi istopomensko bizj. **pasta** (Domini 326), furl. **pāste** (NP 713), beneč. **pasta** (Boerio 479 d.) oz. knj.it. **pāsta** (DELI 4, 890), je pomensko najbližje mugl. **pāsta** 'oljne tropine' (DDM 116). Zadnji vir je lat. **pāsta(m)**, iz gr. pl. **pāstai** 'moka z omako', kar je izvedeno iz gr. **pássein** 'gnesti' negotovega porekla (DELI ibid.; REW 6272).

b) * — 2. 'nuoɣɔlce (pl.); 3. 'nuɣlicá (pl.); 5. 'noɣolcá (pl.); 6. 'nuɣlice (pl.); 7. 'noɣulce (pl.); 8. 'nuɣlica (pl.); 9. 'nuoɣylicá (pl.); 10. 'nuɣlice (pl.)

Istr.slov. izraz, ki je soroden z gor. (Rihenberg) **nōglice** 'oljne tropine (pravzaprav semensko zrnje)' (Plet. I 714), je z dodatkom slov. dem. pripone **-ca** prevzet iz mugl. in terg. **nóglo** 'iztisnjene olive' (DDM 106; Rosamani 684), kateremu ustreza furl. **nólli** 'drobni otrobi' (NP 654) oz. tosk. **nòcchio** 'grča' (DEI IV 2591 d.; Faré 5984). Zadnji vir je lat. dem. * **nūcūla** 'majhen oreh' (REW 5984).

976. Oljna usedlina; morchia (feccia dell'olio); Q. ALI 5022:

a) — 1. morka'deli (pl.)

Izposojeno iz istr.it. (Piran) **morcadeli**, pl. **morcadeli** 'usedlina pri olju' (Rosamani 648) / (Vodnjan) pl. **murcadéisi** (Rosamani 663), ki je izvedeno iz istopomenskega istr.it. (Izola, Bale) in trž.it. **morca** 'id.' (Cernecka 67; GDDT 387 d.; Rosamani 648; Vascotto 177) / (M. Lošinj, Vodnjan, Rovinj) **murca** (Rosamani 663) (za eti. gl. vpr. 976c).

b) — 5. morkal'dač

Istr.slov. izraz je tvorjen na podlagi romanizma **morka'del** (za eti. gl. vpr. 976a) z dodatkom pejor. sufiksa **-ač**, kateremu ustreza it. dial. sufiks **-az** / **-aso**.

c) — 2. 'muɔrkla; 3. 'mɔrkłá; 4. 'mɔrkla; 5. mɔrkłá; 6. 'mɔrkula; 7. 'mɔrkola; 8. 'mɔrkila / 'murkila; 9. 'muɔrkolá; 10. 'mɔrkila

Istr.slov. izraz, ki je soroden s slov. (Goriška Brda) **môrča** 'mastna gošča od prešanih oliv' (Bezljaj II 195; Plet. I 602) / (Vreme) **môrka** 'maselnik' (Bezljaj ibid.; Plet. ibid.), je izposojen iz mugl. **mórkla** 'usedlina od prešanih oliv' (DDM 100) / **mórča** (DDM ibid.), kateremu ustreza istopomensko lomb. **mórkula**, breš. **mòrcola** / **morcla** (LEI II 976-983), bizj. **mòrcia** (Domini 287), furl. **mòrcie** (NP 615 d.), trž.it. in istr.it. (Izola, Bale) **morca** (Cernecka 67; GDDT 387 d.; Rosamani 648; Vascotto 177) / (Koper, Piran; tudi terg.) **morcia** (Rosamani 648; Semi 269), ver. **môrca**, beneč. **morga** (Prati EV 107) oz. knj.it. **mòrchia** / **mòrca** (DELI 3, 777). Zadnje izhodišče je za **mòrca** lat. **amūrca** 'id.' (LEI II 976-983-Crevatin; Rocchi 433); za beneč. **morga** lat. **amūrga** (Prati ibid.); za knj.it. **mòrchia** pa lat. * **amūrčūla**, ki je dem. klas.lat. **amūrca** (LEI II 983-987; REW 435), kar je prikrojeno po gr. **amórgē** 'olivne tropine', to pa od **amérgein** 'izprežati' negotovega porekla (DELI ibid.).

977. Skleda za pretakanje olja; nappo (brocca per travasare l'olio); Q. ALI 5023:

a) — 3. b'roka

Istr.slov. izraz je izposojen iz trž.it. in istr.it. (Koper, Izola, Reka) **bròca** 'vrč' (GDDT 94; Rosamani 118; Samani 38; Semi 239; Vascotto 59), ki ga lahko primerjamo tudi z istopomenskim bizj. **broca** (Domini 61), furl. **bròcie** / **brùcie** (NP 77), beneč. **broca** (Boerio 100), trev. **bròca** (Bernardi 117) oz. knj.it. **bròcca**, ki ni etimološko popolnoma pojasnjeno: verjetno iz vulg. lat. ***bròcca(m)** 'naprava s kljunom' (**bròccus**), pod vplivom gr. **brochis** 'črnilnik' (ali gr. **próchus** 'posoda za vodo') (DEI I, 604; DELI I, 168).

b) — 4. 'šešola žə'ležna; 6. 'šešula; 8. 'šešula

Istr. **šešola**, ki se je nato razvilo v **šešla** / **šiešla**, je splošno v rabi v istr.it. (Rosamani 1010) in ben. govorih (vič., padov., kjož., beneč., ver., rover., trev.), kjer **šessola** označuje lopatico za zajemanje vode iz barke oz. moke iz krušne skrinje (Bernardi 386; Boerio 649; Durante 508); prim. tudi trž.it.

sèsola 'lesena ali kovinasta zajemalka za žito' (GDDT 615), ben.dalm. sècola 'lopatica' (Miotto 188), vse iz it. sèssola pom. 'lesena lopata za zajemanje vode' oz. srlat. sessa, sesula 'id.', o katerem Pellegrini (Pellegrini 'Riv. St. Calabr.' N.S. 3 (1982) str. 345 d.) domneva, da izhaja iz arab. satl ali setl 'vaza z ročajem', ta pa iz lat. situla. Spet drugi trdijo, da je izvor besede negotov, mogoče onomatopoičen (DEI V 3466 d.).

c) — 6. 'šešula; 8. 'šešula

Istr. šešula izhaja iz istr.it. (Labin, M. Lošinj) sèssula 'lopatica', nekoč v rabi tudi v Tržiču (Monfalcone) v pomenu 'lopatica za vino' (Rosamani 1010) / (Rovinj) sièssula (Rosamani 1028); prim. tudi furl. sèssule / slèssule 'lesena lopatica z zelo kratkim ročajem za odstranjevanje vode (iz barke) ali vina (na dnu bednja)' (NP 1040). Za eti. gl. vpr. 977b.

č) — 9 'kòγoma

Istr.slov. izraz, ki je soroden s sbh. kòguma / kògoma 'lonec' (Skok II 120), je izposojen iz trž. it. in istr.it. (Koper, Piran, Izola, Bale, Reka) cògoma 'ročka' (GDDT 163; Cernecca 33; Rosamani 227 d.; Samani 50; Semi 246; Vascotto 82) / (Vodnjan, Rovinj) cùguma (Rosamani 276), ki je beseda širšega ben. areala: prim. istopomensko furl. cògoma / còdoma / cògume (DESF II 432; NP 168), bizj. cògoma / cùguma (Domini 107), ben.dalm. cògoma (Miotto 55), ben. (tudi beneč., belun. in trev.) cògoma (Bernardi 162; Boerio 177 d.; Durante 105; Prati EV 46; Tomasi 97 d.). Zadnji vir je lat. cùcuma(m) 'lonec' neznanega porekla, kar je dalo tudi knj.it. cùccuma, ki pa je izpričano v Toskani kasneje kot v sev.it. dialektih (DELI 1, 304).

d)* — 7. 'kòγmca

Istr. slov. izraz je romanizem z dodatkom slov. dem. sufiksa -ca (za eti. gl. vpr. 977č).

Rada Cossutta

Visoka šola modernih jezikov za tolmače in prevajalce v Trstu

Literatura

ALI = Atlante Linguistico Italiano, neizdano gradivo, ki ga hranita Turinska univerza in S.F.F. v Vidmu, razen tistega, ki ga izdaja ASLEF [= ALI].

ASLEF = Atlante Storico-Linguistico-Etnografico del Friuli-Venezia Giulia, ed. G. B. Pellegrini, Padova 1972-.

Barbina = M. T. Barbina, Vocabolario della lingua friulana, SFF, Udine 1991.

Bernardi = U. Bernardi, Abecedario dei villani, Treviso 1981.

Bezljaj = F. Bezljaj, Etimološki slovar slovenskega jezika, I (A-J), Ljubljana 1976; II (O-K), Ljubljana 1982; III (P-S), Ljubljana 1995.

Boerio = G. Boerio, Dizionario del dialetto veneziano, II ediz., Venezia 1856.

- Cernecca = D. Cernecca, Dizionario del dialetto di Valle d'Istria (=Bale), Trieste 1986.
- DDM = D. Zudini — P. P. Dorsi, Dizionario del dialetto muglisano, Udine 1981.
- DEI = C. Battisti — G. Alessio, Dizionario etimologico italiano, Firenze 1950-57.
- DELI = M. Cortelazzo — P. Zolli, Dizionario etimologico della lingua italiana, 1-5 (A-Z), Bologna 1979-1988.
- DESF = G. B. Pellegrini — M. Cortelazzo — A. Zamboni, Dizionario etimologico storico friulano, I (A-Ca), II (Ce-Ezzitâ), Udine 1984-.
- Domini = S. Domini — A. Fulizio — A. Miniussi — G. Vittori, Vocabolario fraseologico del dialetto 'bisiac', Bologna 1985.
- Durante = D. Durante — GF. Turato, Dizionario etimologico veneto-italiano, Padova 1975.
- Farè = Farè P. A., Postille italiane al REW di W. Meyer-Lübke comprendenti le 'postille italiane e ladine' di C. Salvioni, Milano 1972.
- GDDT = M. Doria — C. Noliani, Grande dizionario del dialetto triestino, Trieste 1987.
- Index AIS = K. Jaberg — J. Jud, Index zum Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz, Bern 1960.
- LEI = M. Pfister, Lessico etimologico italiano, I, 1-7, Wiesbaden 1979-1983.
- Mende RLS = M. Mende, Romanische Lehnwörter im Slowenischen. Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades. (Tipkan izvod v Slavisches Seminar der Freien Universität Berlin, sign: Fak. No 263.) Berlin b.1.
- Miotto = L. Miotto, Vocabolario del dialetto veneto-dalmata, II edizione riveduta e ampliata, Trieste 1991.
- NP = G. A. Pirona — E. Carletti — G. B. Corgnali, Il nuovo Pirona, Vocabolario friulano, Udine 1977, ponatis originalne izdaje 1935.
- Plet. = A. A. Wolf-M. Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar, I-II, Ljubljana 1894-1895.
- Prati EV = A. Prati, Etimologie venete, Venezia-Roma 1968.
- REW = W. Meyer-Lübke, Romanisches Etimologisches Wörterbuch, III. izd., Heidelberg 1935.
- Rocchi = L. Rocchi, Latinismi e romanismi antichi nelle lingue slave meridionali, Udine 1990.
- Rosamani = E. Rosamani, Vocabolario giuliano, Bologna 1958, Trieste 1990 (I. ponatis).
- Samani = S. Samani, Dizionario del dialetto fiumano, II. izdaja, Venezia 1980.
- SDLA-Ts = R. Cossutta, Slovenski dialektološki leksikalni atlas Tržaške pokrajine, Trst 1987.
- Semi = F. Semi, El parlar s'ceto e neto de Capodistria (testi antichi e moderni, glossario, itinerario grafico, documentazione fotografica), Venezia 1983.
- SKOK = P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I-IV, Zagreb 1971-74.
- Tomasi = G. Tomasi, Dizionario del bellunese arcaico (pravzaprav slovar agr. belun. dialekta iz kraja Revine), Belluno 1983.
- Vascotto = A. Vascotto, Voci della parlata isolana nella prima metà di questo secolo, Imola 1987.

XII. mednarodni slavistični kongres – Krakov 1998

Slovenski slavistični komite objavlja razpis tematike in tematskih blokov (okroglih miz) 12. mednarodnega slavističnega kongresa, ki ga je poslal Mednarodni slavistični komite. Kongres bo konec avgusta in v začetku septembra leta 1998 v Krakovu. Limit za Slovenijo je 10 referatov in 3 pisni prispevki.

Ljubljana, 5. 2. 1996

Za Slovenski slavistični komite
Franc Zadravec

Prijave pošljite do 20. maja 1996 na naslov: Slovenski slavistični komite, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana.

Če bo prijav več, kot je limit, se bo moral Slovenski slavistični komite odločiti za najprimernejšo rešitev.

Tematika

Po sklepu, sprejetem na plenarnem zasedanju Mednarodnega slavističnega komiteja l. 1961, se v program slavističnega kongresa sprejmejo referati s primerjalno ali teoretsko problematiko, spadajočo v problemski in tematski okvir posameznega kongresa

Jezikoslovje.

1. Etnogeneza Slovanov, paleoslavistika.

Pradomovina Slovanov. Slovanska etimologija. Praslovanski jezik in njegova narečja. Slovanske starožitnosti v luči etnolingvistike.

2. Jezikovni stiki.

Slovansko-slovanski stiki. Slovansko-neslovanski stiki (baltica, germanoslavica, hungaro-

slavica, balcanica ...). Sodobni jezikovni stiki na območju slovanskih jezikov.

3. Kontrastivne raziskave in tipologije jezikov.

Kontrastivno preučevanje dveh ali več slovanskih jezikov. Slovansko-neslovanske kontrastivne raziskave. Metodologija tipoloških raziskav (Glasoslovje in fonologija. Oblikoslovje. Besedotvorje, skladnja. Semantika. Slovnčni sistem. Leksikalni sistemi. Besedoslovje, frazeologija, slovaropisje ...).

4. Arealne raziskave slovanskih jezikov. Aktualno stanje slovanskih narečij. Onomastika.

Ohranjenost slovanskih narečij. Jezik Slovanov zunaj slovanskega območja. Jezik narodnih

manjšin. Mešana in prehodna narečja. Interesne govornice (žargon, sleng, argo). Onomastika.

5. Jezikovne spremembe (nadzirani in nenadzirani razvoj).

Najnovejše jezikovne spremembe v slovanskih jezikih. Sodobne družbenopolitične spremembe in jezik (sociolingvistična vprašanja). Internacionalizacija in terminologizacija sodobnih narodnih jezikov. Zgodovina slovanskih knjižnih jezikov.

6. Pomen slovanskega jezikovnega gradiva za teorijo jezika.

Najnovejše smeri v jezikoslovju: tvorbeni slovnica, kognitivno jezikoslovje, besediloslovje. Tradicija in inovacije v slovanskem jezikoslovju in njihov pomen za jezikovne teorije. Interdisciplinarne raziskave; jezikoslovje in informatika, matematika, teorija komunikacije, psihologija, sociologija itd.

Folkloristika.

Literarna veda.

Kulturologija.

1. A. Slovanska mitologija. Slovanska arheologija.

B. Folklor in ljudska kultura. Folklor in literatura. Slovanska folklor in evropski kontekst. Mesto folklor v nacionalnih slovanskih kulturah nekoč in danes. Pojavne oblike slovanske folklor in ljudske kulture — snovi, kodi, zvrsti. Folkloristične kategorije in pojmi. Kulturni konteksti slovanske folklor. Metodologija raziskovanja slovanske folklor — primerjalne, interdisciplinarne raziskave.

C. Srednjeveške književnosti in njihove lokalne značilnosti. Vloga prevoda v razvoju slovanskih kultur.

D. Humanizem in barok v slovanskih književnostih.

2. Slovanske književnosti 18. in 19. stoletja: literarni tokovi in smeri. Predromatika kot literarni pojav. Romantika pri Slovanih in njen kulturnozgodovinski kontekst. Primerjalne raziskave slovanskih književnosti. Mickiewicz — njegovo delo in vpliv. Puškin — delo in vpliv.

3. A. Slovanske književnosti od modernističnega preloma do sodobnosti. Slovanski modernizem v kontekstu svetovne književnosti. Filozofski kontekst modernizma. Smeri in šole. Poetika modernizma. Tradicija in novatorstvo. Modernistični mit. Slovanska središča modernistične kulture.

B. Postmodernizem pri Slovanih in na Zahodu.

Postmodernistični kod. Literarna antropologija postmodernizma. Problem dialoga in konteksta. Meje postmodernizma. Vloga prevoda pri razvoju postmodernizma pri Slovanih.

4. Slovenski svet in emigracija: emigracijska književnost kot literarnozgodovinsko in literarnoteoretsko vprašanje. Kronologija in periodizacija emigracijske književnosti. Diaspora in metropola. Emigracijska književnost in alternativna literatura v domovini. Slovanske emigracijske književnosti v primerjalnem vidiku. Emigracija v 19. stoletju. 20. stoletje — emigracijske geografije, emigracijska središča in njihova dejavnost. Literarnokulturno življenje emigracije — revije in izdajatelji. Idejni tokovi. Pregled emigracijske književnosti. Domačijska in univerzalna tematika. Oblike, zvrsti, stili. Emigracijska publicistika — spori in diskusije. Esezistika. Znanstvena publikacija. Vračanje emigracijske književnosti.

5. Filozofska, religiozna, politična, družbena misel pri Slovanih. Književnost in religija. Religiozni misli. Vpliv zahodne filozofije. Vpliv slovanske misli na Zahod. Filozofske idejne koncepcije pri Slovanih. Državne in družbene ideologije. Književnost v razmerju do ideologije in politike. Zgodovinske utopije in antiutopije. Nacionalna miselnost. Narodnostna in evropska zavest v slovanskih književnostih. Mickiewicz in ideja o neodvisnosti pri Slovanih.

6. Univerzalnost in svojskost v slovanskih književnostih. Slovanske književnosti med Vzhodom in Zahodom. Podoba in topos Jeruzalema v slovanskih kulturah. Zgodovinske prvine v slovanskih književnostih. Fantastika in pravljica. Znanstvena fantastika. Zabavno-poučno pismenstvo, njene različice in vloga v kulturi Slovanov.

7. Obseg in meje slovanoznanstva — slovanoznanstvo in sorodne vede. Literarna teorija in metodologija literarnih raziskav v slovanskih deželah — domači in prevzeti dosežki. Primer-

jalna poetika. Verzologija. Historiografija književnosti. Literarnozgodovinske sinteze slovenskih književnosti z znanstvenega in didaktičnega vidika: potrebe po popravkih in prevrednotenju. Periodizacija književnosti.

Translatologija — teorija in zgodovina literarnega prevajanja. Kulturologija — območje raziskav in metode opisa. Primerjalna kulturologija. Besediloslovje in urejanje znanstvenih izdaj.

Pravila za prijavljanje blokov

1. Bloki morajo biti tematsko celoviti in zajeti vprašanja z metodološko-teoretičnega ali primerjalnega vidika.

2. Organizatorji predložijo bloke v potrditev nacionalnim slavističnim komitejem.

3. V primeru, da nacionalni komite slavistov bloka ne odobri, krije stroške za organizacijo bloka in publikacijo besedil organizator bloka.

4. Vsa besedila sodelavcev bloka morajo biti, tako kot tudi prispevki drugih udeležencev kongresa, natisnjeni prej.

5. Končno odločitev o uvrstitvi bloka v program sprejme predsedstvo Mednarodnega slavističnega komiteja na predlog poljskega organizacijskega komiteja kongresa.

Opozorilo:

1) ena oseba ne more organizirati več kot enega bloka;

2) organizator bloka naslovi na nacionalne komiteje drugih udeležencev poziv, da jih vključi v sestav nacionalne delegacije.

V BRANJE VAM PRIPOROČAMO

Kos, Janko, Sonja Čokl, Marija Sajko, Mojca Poznanovič: *Literarna teorija pri pouku književnosti*. Zavod RS za šolstvo, Ljubljana, 1996. (Uporaba Kosove literarne teorije ob interpretacijah del D. Zajca, S. Becketta, F. Lipuša in L. Kovačiča v srednji šoli.)

Krakar-Vogel, Boža: *Teme iz književne didaktike*. (Povzetki sistema pojmov in razlag teoretičnih in praktičnih vprašanj iz književne didaktike. Priročnik za učitelje in učbenik za študente.)

Preberi, razberi, preveri. Razčlemba umetnostnih besedil za 7. razred. Sestavile Marija Bajc, Darja Rupnik in Mira Tratnik. Založba Rokus, Ljubljana, 1995. (8 umetnostnih besedil, opremljenih z vprašanji in nalogami testnega tipa. Dodane rešitve.)

Reši me — rešim te. Razčlemba umetnostnih in neumetnostnih besedil za osnovno šolo. Sestavile Nana Cajhen, Nevenka Drusany, Mojca Honzak, Dragica Kapko - Bakič, Jožica Likar, Dragica Markun, Marija Rejc, Darja Rupnik, Mira Tratnik. Založba Rokus, Ljubljana, 1996. (27 besedil z vprašanji in nalogami testnega tipa za učence — vaje za preizkus znanja ob koncu osnovne šole. Dodane rešitve.)

Jezik in slovstvo, Letnik 41, 95/96, št. 4

Marko Jesenšek

UDK 808.63-25-559-56(091)"18"

POSKUS PERIODIZACIJE RAZVOJA OBLIK NA -č IN -ši V SLOVENSKEM KNJIŽNEM JEZIKU 19. STOLETJA

Razprava razkriva, kakšen je bil razvoj deležniško-deležjskih skladov na -č in -ši kot učinkovitih skladenjskih strmevalcev od 19. stoletja do danes.

Jezik in slovstvo, Letnik 41, 95/96, št. 4

Božena Ostromečka-Fračzak

UDK 801.3:801.323.2=863-84

SLOVENSKO-POLSKI SLOVAR (NEKATERA VPRAŠANJA IN RESITVE)

Slovensko-poljski slovar Prelmarja in Ostromečke je začel nastajati kot vzporednica Vodnikovemu Poljsko-slovenskemu slovarju. Že na začetku pa je postalo jasno, da bosta morala avtorja marsikaj spremeniti, saj se je izkazalo, da je znaten del besedišč iz Vodnikovega slovarja zastarel. Ker pa nista imela na voljo slovenskega frekvenčnega slovarja, na katerega bi se lahko naslonila pri izbiri gesel, sta se lahko zanesla le na svoje poznavanje obeh jezikov — torej slovensčine in poljščine, in na obstoječe dvojezične slovarje, ki pa zaradi razlik med posameznimi jeziki nujno le deloma razkrivajo isto besedišče.

Jezik in slovstvo, Letnik 41, 95/96, št. 4

Alojzija Župan

UDK 886.3.09-1 Kleč M.

KLEČEVE EROTIČNE PESMI

Poseben mlk Klečevih navidezno impresionističnih pesmi, s katerimi se je na začetku približal bralcu s preprostim izrazom in nezahtevno pesniško zgradbo ter drugačno, novo predstavilo lirске objektivnosti, je erotična tematika.

Jezik in slovstvo, Letnik 41, 95/96, št. 4

Miha Mohor

UDK 028.5:372.882(497.12)

BRALNA ZNAČKA: PETINTRIDESET LET GIBANJA ZA RAZVOJ BRALNIH NAVAD IN BRALNE KULTURE MED SLOVENSKO MLADINO

Pred petintridesetimi leti se je na Slovenskem na pobudo dveh profesorjev slovenistov — Stanka Komika in Leopolda Suhodolčana rodilo gibanje Bralna značka, ki naj bi okrepiło bralne navade in bralno kulturo med slovensko mladino. Zdaj združuje Bralna značka vsako leto tudi do 140.000 šolcobveznih otrok in manjše število srednješolcev in odraslih, v letih svojega obstoja pa se je izkazala tudi kot odlična oblika in prilžnost za širjenje dobre knjige ter kot možnost za motiviranje učencev in za njihov aktivni stik s pomenskimi in estetskimi bogastvom literature.

Jezik in slovstvo, Vol. XII (1995/96), No. 4

Božena Ostromečka-Fraczak

UDK 801.3:801.323.2=863=84

SLOVENE-POLISH DICTIONARY — SOME PROBLEMS AND SOLUTIONS

Pretnar and Ostromečka's *Slovene-Polish Dictionary* was conceived as a parallel to the *Polish-Slovene Dictionary* by Vodnik. However, it was obvious from the very beginning that a number of entries would have to be changed, as a considerable part of Vodnik's dictionary was outdated. In the absence of a frequency dictionary of the Slovene language that could provide guidelines in the selection of entries, the authors could only rely on their own knowledge of the two languages, Slovene and Polish, and on existing bilingual dictionaries, which unfortunately — due to differences among languages — can never completely agree in their selection of vocabulary.

Jezik in slovstvo, Vol. XII (1995/96), No. 4

Miha Mohor

UDK 028.5:372.882(497.12)

THE READER'S BADGE: THIRTY-FIVE YEARS OF THE MOVEMENT FOR BETTER READING HABITS AND CULTURE OF READING AMONG THE SLOVENE YOUTH

Thirty-five years ago Slovenia started — on the initiative of two teachers of the Slovene language, Stanko Konik and Leopold Šubodolčan — a movement to improve reading habits and culture of reading among the Slovene youth. Today this movement, the Reader's Badge, boasts up to 140,000 primary-school age participants and a number of secondary school students and adults each year. Throughout the years of its existence it has established itself as an excellent method of spreading good books and of motivating pupils to develop an active contact with the semantic and aesthetic wealth of literature.

Jezik in slovstvo, Vol. XII (1995/96), No. 4

Marko Jesenišek

UDK 808.63:25-559-56(091)"18"

AN ATTEMPT AT ESTABLISHING PERIODS IN THE DEVELOPMENT OF FORMS IN -č AND -ši IN THE 19th CENTURY SLOVENE STANDARD LANGUAGE

The article discusses the development of participial constructions in -č and -ši as efficient syntactic devices of text condensation from 19th century till the present day.

Jezik in slovstvo, Vol. XII (1995/96), No. 4

Alojzija Zupan

UDK 886.3:09-1 Klieč M.

KLIEČ'S EROTIC POEMS

A special appeal of apparently impressionist poems of Klieč's collections in which he established contact with the reader through simple language, uncomplicated structure and a new, different presentation of lyrical objectivity, is in their erotic themes.